

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2020

Jiří Matějka

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Tradice a zvyky v období adventu v Západních Čechách

Jiří Matějka

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Tradice a zvyky v období adventu v Západních Čechách

Jiří Matějka

Vedoucí práce:

Mgr. et BC. Dagmar Demjančuková CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

.....

Obsah

1 ÚVOD	6
2 ADVENT	9
2.1 Liturgický rok	13
2.2 Přástky	13
2.3 Roráty	15
2.3.1 Minulost a současnost rorát v západních Čechách	17
3 ADVENTNÍ ZVYKY	20
3.1 Svatý Martin (11. listopad)	20
3.1.1 Zvyky na českém území	21
3.1.2 Minulost a současnost sv. Martina v západních Čechách	24
3.2. Svatá Cecílie (22. listopad)	28
3.2.1 Zvyky na českém území	29
3.2.2 Minulost a současnost sv. Cecílie v západních Čechách	30
3.3 Svatá Kateřina (25. listopad)	32
3.3.1 Zvyky na českém území	32
3.3.2 Minulost a současnost sv. Kateřiny v západních Čechách	33
3.4 Svatý Ondřej (30. listopad)	35
3.4.1 Zvyky na českém území	35
3.4.2 Minulost a současnost sv. Ondřeje v západních Čechách	39
3.5 Svatá Barbora (4. prosinec)	41
3.5.1 Zvyky na českém území	42
3.5.2 Minulost a současnost sv. Barbory v západních Čechách	46
3.6 Svatý Mikuláš (6. prosinec)	50
3.6.1 Zvyky na českém území	51
3.6.2 Jiné varianty sv. Mikuláše	53
3.6.3 Minulost a současnost sv. Mikuláše v západních Čechách	55
3.7 Svatý Ambrož (7. prosinec)	62
3.7.1 Zvyky na českém území	62
3.7.2 Minulost a současnost sv. Ambrože v Západních Čechách	63
3.8. Neposkrvněné početí Panny Marie (8. prosinec)	64
3.8.1 Minulost a současnost svátku Neposkrvnění početí Panny Marie	65

3.9 Svatá Lucie (13. prosinec)	66
3.9.1 Zvyky na českém území	67
3.9.2 Minulost a současnost sv. Lucie v západních Čechách	70
3.9.3 Jiné varianty Sv. Lucie	77
3.10 Harámci (17. prosinec)	79
3.10.1 Minulost a současnost Harámků v západních Čechách	79
3.11 Klempera (19. prosinec)	80
3.12 Tomáš (21. prosinec)	81
3.12.1 Minulost a současnost sv. Tomáše v západních Čechách	81
3.12.2 Tomášský trh	82
4 ZÁVĚR	83
5 RESUMÉ	85
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	86
7 PŘÍLOHY	95

1 ÚVOD

Bakalářská práce bude pojednávat o období adventu a adventních svátků. Cílem práce je porovnat minulost se současností ve vztahu k dodržování tradic. Záměrem práce je tyto zvyky popsat a seřadit je v posloupnosti, v jaké byly v minulosti slaveny, a zachytit tak postupný vývoj a proměny těchto tradic. Vzhledem k tomu, že adventní svátky jsou spojeny s postavami křesťanských světců a světic, budou součástí bakalářské práce také životopisy jednotlivých postav.

Bakalářská práce by měla odpovědět především na tyto hypotézy:

- 1.) Dodržují se ještě dnes tradice spojené se svatými patrony adventu (Martin, Cecílie, Kateřina, Ondřej, Barbora, Mikuláš, Ambrož, Panna Marie, Lucie a Tomáš)?
- 2.) Existují snahy o renovaci zaniklých svátků či alespoň určité jejich připomenutí v podobě ukázek či přednášek v rámci různých kroužků, spolků a institucí?
- 3.) Objevují se i nové tradice?

Práce je rozdělena dle termínů, jak šli světci v kalendáři chronologicky za sebou. Toto pravidlo se netýká příloh, kde jsou sestaveny obrázky vedle sebe podle velikosti, aby byla zaplněna celá stránka v maximální možné míře. U každého světce bude postupováno metodicky od popisu jeho života s důrazem na různý důvod i původ jeho smrti (vesměs mučednickou). Zde bude vycházeno primárně z literárního díla *Rok se Svatými* autorů Vera Shauber a Hans Michael Schindler.

Poté následuje část, kdy bude snahou zmapovat známější zvyky na českém území a k tomu budou využity primárně tyto zdroje: ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého* a TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Tyto zdroje jsou doplněny a rozvinuty poznatky z dalších knih: VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*; FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*; LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*; LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky*; VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. PÍŤHA, Petr. *Adventní čas*.

Další část je složena z dodržování tradic na území Západních Čech. K tomu bude využita primárně následující literatura: LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*, KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*; BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vše bude doplněno získanými materiály z návštěvy těchto muzeí: Muzeum Doktora Bohuslava Horáka v Rokycanech, Národopisné muzeum Plzeňska v Plzni, Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, Dům historie Přešticka v Přešticích a Muzeum Jindřicha Jindřicha v Domažlicích. Aby bakalářská práce nebyla jen strohým opisem dat z knih, ale aby v ní byla obsažena i osobní rovina, bude v ní citováno i ze vzpomínkových knih: HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka* (která pojednává o oblasti Blovicka); JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*; ZÁTOPECKÝ, Antonín. *Barunka*. Knihu

bývalého komunistického prezidenta autor bakalářské práce zařadil z důvodu, že ačkoliv je příběh ideologicky zabarvený, tak v ní jsou uvedeny odkazy na adventní zvyky. Tyto zvyky a další vzpomínky si zapisovala prezidentova matka Barbora a je v bakalářské práci použita proto, že děj knihy je zasazen do Malé Vísky u Klatov. Není to jen náhodně zvolené místo, ale prezidentova matka odsud pocházela. Podobně ideologicky zabarvená je kniha VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Výjimku bude tvořit část o sv. Lucii, kde byla využita možnost použít materiál *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehreibungen über tschechisches Brauchtum*. Tento materiál pochází z roku 1944 a nechalo ho vyhotovit Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy na popud německých fašistických okupantů.

V části, kdy se autor bakalářské práce věnuje komparaci minulosti se současností, se odkazuje ve většině případů na novinové a internetové články, které přibližují dané zvyky dnešní populaci. Některé tradice měl možnost autor bakalářské práce poznat tzv. na vlastní kůži při jejich návštěvě: Ke Cti sv. Cecílie v Myslívě, roráty v kostele Na Nebevzetí Panny Marie v Plzni či adventní dílny konané v Národopisném muzeum Plzeňska v Plzni. Protože subjektivní hodnocení do bakalářské práce nepatří, budou zde uvedeny pouze odkazy na novinové články. Dalším zdrojem komparace budou průzkumy z 90. let 20. století z Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, který se zabýval dodržováním tradic v adventu v okolí Klatov. Korespondenty byli z především žáci 2. stupně základních škol. Dotazník, který se věnoval zvykům o Štědrém dni a po vánočních svátcích bude v bakalářské práci uveden jako Dotazník 1. Pro účely bakalářské práce zde budou využity zvyky na Štědrý den podobné těm na sv. Ondřeje a poznatek, zda na Klatovsku o Štědrém dni chodívá Perchta. Dotazník, který se věnoval tradicím od sv. Ondřeje až po Hromnice (2. února) bude uveden jako Dotazník 2. Pro potřeby bakalářské práce jsou stěžejní otázky týkající se tradice trhání větviček na sv. Barboru, věštění na sv. Ondřeje, sny na sv. Tomáše a obchůzky Mikuláše a Lucie.

2 ADVENT

Máme-li hovořit o adventu, je potřeba si rozlišit pojem všedního a svátečního dne. Všední dny jsou ty, v nichž konáme běžné, pro život nezbytné činnosti, které se stále opakují (práce, různé nezbytné denní povinnosti spojené se zajištěním vlastní či společenské existence).¹ Sváteční den je vytrhnutí z každodenního stereotypu. Sváteční dny původně připadaly na střídání ročních období (např. oslava zimního slunovratu) nebo střídání klimatických podmínek (období dešťů a období sucha). Vyspělejší civilizační celky, jimiž byli třeba židé nebo křesťané, rozlišovaly všední dny (dny, kdy se pracuje) a sváteční den (kdy se nepracuje; Židé sobota a křesťané neděle). Ve starém společenství lidí byla forma svátečního dne veřejná a společenská událost.² Advent by se dal rozdělit na dvě části, a to na veřejnou společenskou část adventu (Sv. Martin, bály na Sv. Cecilii a Sv. Kateřinu), která končila po 25. listopadu a na soukromou část adventu, která po tomto datu následovala. Soukromou ve smyslu návštěv po chalupách, přástky atd.³ Svátek byl pro naše předky možností na chvíli opustit každodenní starosti o živobytí.⁴ Společné slavení má sice v různých kulturách různou formu, ale společný rys mají v tom, že obsahují jídlo, pití, rituál, zpěv a k němu patří i tanec.⁵ Kromě těchto veselých akcí si lidé připomínali i smrt (duše zemřelých) jako odkaz na to, že sváteční den není jen o radosti.⁶ Jako příklad lze uvést Den Mlád'átek (28. prosinec), který odkazoval na událost, kdy král Herodes nechal pozabíjet všechny narozené děti v Betlémě a okolí; od čerstvě narozených až po ty, které byly maximálně 2 roky staré. Na Den Mlád'átek zapalovaly svíčku matky, kterým zemřelo dítě. Oheň ze svíčky měl zahřát dušičku zesnulého potomka. Věřící zde mohli také uskutečnit dobrý skutek, když přispěli bonifantům (slovo je odvozeno z latinského *boni infantes*, což je v překladu hodné děti). Bonifanti byli mladí chlapi, kteří ve středověku zpívali před kostelem. Za svůj zpěv dostali většinou jídlo či oblečení.⁷ S adventem byla spojená doba nejen půstu, ale i jiných omezení a zákazů. Člověk měl nejen omezit jídlo, ale bylo zakázáno konání svateb a zábav. V neposlední řadě se doporučovalo konat dobré skutky a přispět almužnou. Jelikož proces christianizace byl různý, tak i zvyky byly odlišné,

¹ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakladatelství Portál, 2004. s. 36.

² SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakladatelství Portál, 2004. s. 38.

³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 242.

⁴ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakladatelství Portál, 2004. s. 37.

⁵ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakladatelství Portál, 2004. s. 39

⁶ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakladatelství Portál, 2004. s. 43.

⁷ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 274.

ba dokonce i opačné. Jako příklad lze uvést Litvu, kde je právě tento čas nejvhodnější k námluvám budoucího partnera a pochází odsud adventní milostné koledy.⁸

Advent je přípravné období předcházející Štědrému dni a vánočním svátkům. Při bližším zkoumání narazíme na fakt, že advent neměl stejný vývoj v jednotlivých církvích. První doložené zprávy o adventu už lze vystopovat mezi 4. a 5. stoletím ve Španělsku a Galii. Biskup Perpetuus z Toursu sestavil postní řád. Tento řád přikazuje držení půstu minimálně třikrát týdně od doby sv. Martina (11. listopad) až do Štědrého dne.⁹ Dnes už je půst pro katolické věřící nezávazný dle Kodexu kanonického práva z roku 1917.¹⁰ Původní myšlenka o obsahu adventu nebyla v tom, že nastane „*druhý příchod Ježíše Krista na konci časů (tzv. parusie), jako spíše o Kristově vtělení (reinkarnaci) a příprava na jeho liturgickou oslavu.*“¹¹ Proto má advent dvě tváře. První tvář je fakt, že Štědrý den je oslava prvního příchodu Ježíše Krista (syna Božího) k lidem. Druhou tvář je ale uvědomování si toho, že Druhý příchod Ježíše bude znamenat Poslední soud.¹² I Petr Piřha dělí advent na dvě tváře. Ta první je tvář úzkosti a druhá je tvář naděje. Vysvětluje to tím, že úzkost spočívá v tom, že v tomto období se brzy stmívá a je málo světla. Naděje odkazuje na čas kolem zimního slunovratu, kdy začne opět denního světla přibývat.¹³ S motivem dvou tváří Adventu pracují ve své knize *Evropské vánoce* Eva Večerková a Věra Frolcová. První tváří ukazují, kdy člověk obstarává vše potřebné k vánočním svátkům (dary, potraviny, stromek atd.). Druhou tvář má být čas, kdy se člověk zastaví a užívá si ticho a sváteční atmosféru.¹⁴ Aby to tak i proběhlo, dodržoval se např. na První hod vánoční zákaz jakékoliv pracovní činnosti (třeba i neustlání postele či zákaz roztopení v kamnech po vyhasnutí ohně). Povinností bylo, aby se sešla celá rodina při slavnostním obědě pro udržení její celistvosti i v dalším roce.¹⁵ Původní význam adventu, kdy se měl člověk zklidnit, srovnat si myšlenky, se dnes úplně vytratil. Klid je nahrazován

⁸ VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2010. s. 31.

⁹ ADAM, Adolf. *Liturgický rok historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. s. 127.

¹⁰ ADAM, Adolf. *Liturgický rok historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. s. 128.

¹¹ ADAM, Adolf. *Liturgický rok historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. s. 128.

¹² ADAM, Adolf. *Liturgický rok historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. s. 129.

¹³ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 9.

¹⁴ VEČERKOVÁ, EVA. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2010. s. 30.

¹⁵ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 270

sháněním dárků na poslední chvíli a původní půst je vyměněn za přejídání se uzeninami a popíjení svařeného vína a jiných lihovin na adventních trzích.¹⁶

Časové rozpětí adventu je různé, ale používá se verze se 4 adventními nedělemi, kterou prosazoval Řím. Tato verze se však prosadila až v 10. století, protože jiné diecéze používaly verze s 5 - 6 adventními nedělemi (např. Milánská liturgie dodnes 6 nedělí v adventu využívá). Nynější liturgický řád stanovuje, že advent může nejdříve začít 26. listopadu a nejpozději 3. prosince.¹⁷ Advent pochází z latinského slova *adventus*, což je v českém překladu přicházející. Dle víry by mělo být toto období bráno k povznesení ducha od předcházející práce na hospodářstvích, nabrání energie a odpočínutí po všech radovánkách. A v neposlední řadě je doba adventu předzvěstí blížícího se nástupu zimy.¹⁸ Naši předci věřili, že když je málo světla přes den v zimním období, tak se zvyšuje moc démonů. Oslabit tuto moc se snažili lidé tak, že dělali hluk a převlékali se do masek. Hluk měl demony odradit proto, že prý z podzemí jsou zvyklí na ticho. Církev, aby tyto mýty a pověry vymýtila, zavedla svátky významných světců. Ačkoliv to nebylo původně zamýšleno, církevní svátky proluly s lidovými obyčejí.¹⁹ Proto se tito světci vrací do reálného světa v „reinkarnaci“ masek. V předem daném termínu pak pořádají obchůzky s předem stanoveným chováním, které je někdy dosti podobné. Většinou je spojuje bílý oděv, symbolicky používají metlu na čištění světnic, někdy jsou hluční či naopak tiší a nosí drobné dárky či trestají.²⁰ Adventní postavy se světci, podle nichž mají jméno, často nemají žádný vzájemný vztah (např. postava adventního Ambrože s biskupem Ambrožem).²¹ Tyto postavy měly též výchovný charakter, protože učily děti, že si dárek musí zasloužit. A také ukazovaly, že předvánoční čas byl nejen čas radostný, ale i čas naplněný strachem z budoucnosti.²² Většina těchto adventních postav chodívala v průvodu jiných masek (např. Mikulášské průvody, Harámci) anebo v doprovodu stejně oblečených postav (např. sv. Lucie). Existují i výjimky, kdy některé postavy chodívaly sólově (Ambrož, Klempera, Klovcová).²³ Např. u Mikuláše byl i doprovod průvodu, který se jmenoval lauffři (běžci), již měli před průvodem určitý náskok. To proto, že jejich úkol byl

¹⁶ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 79.

¹⁷ ADAM, Adolf. *Liturgický rok historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. s. 129.

¹⁸ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 233.

¹⁹ MOTLOVÁ, Milada. *Průvodce lidovou kulturou*. Praha: Euromedia Group, 2016. s. 196.

²⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 236.

²¹ MOTLOVÁ, Milada. *Průvodce lidovou kulturou*. Praha: Euromedia Group, 2016. s. 196.

²² JAKUBEC, Ondřej. *Předvánoční Svátky a lidové zvyky*. IN *Zpravodaj – aneb novinky v obci Slatinky (prosinec 2014)* [online]. [cit. 2020-03-15]. s. 4. Dostupné z : https://www.slatinky.cz/e_download.php?file=data/editor/181cs_3.pdf&original=Zpravodaj_1_2014_12.pdf

²³ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 28.

v každém stavení poprosit, zda může u nich být provedena mikulášská koleda.²⁴ V oděvu adventních postav převažovala bílá barva, popř. alespoň bílou nějak obsahovala (zde je myšleno hlavní postavy svátku, nikoliv doprovod v podobě čertů či průvodu masek). Existují i případy, kdy ve větší skupině postav oděné v bílém, jež znázorňuje světici (jako např. sv. Lucie), se objevila jedna z osob v černém, představující tutéž patronku (tento zvyk bude popsán v kapitole sv. Lucie).²⁵ Bílá barva symbolizovala nejen čistotu dané světice či patrona, ale také smrt.²⁶ Tyto společné zvyky utužovaly lidské vztahy v obci. Obchůzky jsou známé už od středověku. Ačkoliv chasa během koledování tropila různé žerty hospodáři s hospodyní, bylo to vždy jen v dobrém. (např. Mikulášský průvod). Za koledování chasa dostala odměnu.²⁷ Církev obchůzky kritizovala, protože byly příliš rozpustilé. Koledování se nevěnovali jen děti či dospělí, ale také pracovníci měst a obcí jako kovář, učitel či pastýř (Bejkova svatba).²⁸

2.1 Liturgický rok

Liturgický (církevní) rok se liší od občanského už tím, že nezačíná 1. ledna, ale první adventní nedělí. Skládá se 3 okruhů: Velikonoce, Vánoce a liturgické mezidobí.²⁹ Liturgické mezidobí jsou dvě. První v době „od pondělí po svátku Křtu Páně do úterý před Popelčnickou středou“ a druhé od „pondělí po slavnosti Seslání Ducha svatého do soboty před první nedělí adventní.“³⁰ Ve 4. století n. l. se stává součástí církevního roku svátek Narození Páně, který je později doplněn i o dobu adventní spojenou s půstem.³¹ Církevní rok se řídí životním příběhem Ježíše Krista popsaného v Novém Zákoně. Církevní rok obsahuje i tzv. Sanktorál, což jsou výroční dny svatých.³²

2.2 Přástky

V zimě, kdy se brzo stmívalo a kdy se nedalo pracovat na hospodářství, se lidé sdružovali. Lidé žijící na venkově, ale i ve městě, se v dřívějších dobách scházeli ke společným akcím a pracím. Jednalo se o roráty, přástky či besedy.³³ O prvních dvou se autor bakalářské práce zmíní.

²⁴ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 29.

²⁵ PÍŤHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 58

²⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 99.

²⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 12.

²⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 13.

²⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 14.

³⁰ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 15.

³¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 14.

³² VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 15.

³³ VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2010. s. 31.

Ženy a dívky se scházely dohromady v jednom stavení, kde se společně věnovaly předení lnu a draní peří. Během těchto činností se vyprávěly různé pověsti a báje (čím strašidelnější, tím lepší), četlo se či se hrály hry a tropily různé žerty. Při draní peří bylo důležité zkontrolovat, zda neobsahuje drobky, které by byly možnou příčinou výskytu molů. Nový člověk, který navštívil draní, měl v Kralovicích povinnost sedrat tři pírká za každé děvče ve světnici. Bylo to z důvodu, aby měl štěstí při ohlašování veselky. Ze sedraného peří se spotřebovalo vše. Např. z velkého peří se dělala mašlovačka na maštění těsta a ostenky (brka) se sypaly od domu chlapce k domu děvčete, kteří spolu tvořili zamilovaný pár. Poslední večer draní peří (doderky) bylo velké občerstvení se zábavou a tancem.³⁴ V Mladoticích se na doderky podávala např. kořalka, káva a k ní závin či koláč.³⁵ Podobné pohoštění čekalo i na ženy v Blovicích.³⁶ Zde se na strašidelné příběhy nejvíce těšily děti.³⁷ Na Přástky ženy vstávaly kolem čtvrté až páté hodiny ranní. Ženskou práci v hospodářství tento den převzali muži. V Trhanově a v okolí se při přástkách zpívaly písně z Kancionálu českého od jezuity Matěje Šteyera (1683). Ukázka z kancionálu bude v příloze jako součást materiálu ke sv. Cecílii.³⁸ Na Přástky docházeli za děvčaty i kluci. Chlapci na přástky přicházeli později (např. Jindřich Jindřich uvádí jejich příchod až kolem 10. hodiny dopolední).³⁹ Na Chodsku přástky začínaly na sv. Barboru (4. prosince), ale předení lnu mělo začátek už na sv. Martina (11. listopadu).⁴⁰

Na to, že zvyk upadá a přestává sousedská soudružnost, upozorňuje kniha *Obrázky z Chodska* z první poloviny 20. století. Důvodem úpadku tradice je modernější způsob života a také i hospody. V knize je popsáno, že na sv. Martina dívky začnou příst a chlapci začnou se zábavou v podobě zpěvu, čtení, anebo jen prostým klábosením. Přástky bývaly také místem pro seznamování mládeže, protože lze dle knihy, protože dle knihy zde vznikaly důvěrnější vztahy mezi chlapci a dívkami. Na přástky zavítali v den sv. Mikuláše chlapci v různých maskárních kostýmech (žid, Mikuláš, žebrák atd.) a děvčata vyšupali.⁴¹ Chlapci, kteří byli

³⁴ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 50.

³⁵ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 56.

³⁶ HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka*. Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, 2013. s. 125.

³⁷ HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka*. Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, 2013. s. 118.

³⁸ HRUŠKA, Jan František. *V adventě na starodávném Chodsku*. IN HRUŠKA, Jan František. BARR, Jindřich Šimon. TEPLÝ, František. *Chodská čítanka*. Vyškov: nákladem F. Obziny, 1927. s. 271.

³⁹ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 46.

⁴⁰ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 10.

⁴¹ SVAČINA, Rudolf. SVAČINA, Jan. *Obrázky z Chodska*. Domažlice: vydal Rudolf Svačina, 1940. s. 98.

pozvání na přástky, nejdříve setřáslí pazdeří ze zástěr děvčat (což byl jeden ze starých zvyků). Hrají se různé hry, lze uvést hru na mlsnou kozu či hru se šátkem. Mlsná koza spočívá v tom, že jedno děvče je otočené ke zdi a čeká, až jiné děvče někomu z osazenstva uschová dřevěného špačka. Děvče u zdi po zaznění formulky: „*Zapleskám vás, zamažu vás, mlsná kozo, pojed' na zeli.*“, začne hledat, kde je špaček uschován a mlsnou kozou zůstane do doby, než špačka objeví. Šáteček je hra spojená s tancem a s líbáním. Děvčata a chlapci utvoří kolo a tančí do doby, než děvče se šátečkem dozpívá poslední část písničky. Dav se zastaví a u koho děvče po dozpívání písně stojí, tak ten (případně ta) musí dovnitř kola. Zde si s děvčetem sednou na šátek a políbí se.⁴² Na tyto přástky chodívali i chlapci z jiných vesnic, ale pouze za podmínky, že z té dané vesnice měli děvče.⁴³ V jiných částech české země (Vysoké nad Jizerou) museli přespólní chlapci splnit nějakou podmínku místních, např. ostříhání do hola, klečení ve vodě atd. Nezvaného hosta přástevnice polily studenou vodou z vany a vyvedly ho na mráz ven ze stavení. Přástky byly rozděleny do několika skupin, které byly odstupňovány věkem.⁴⁴

Chodské přástky reprezentovaly region i na Národopisné výstavě československé v roce 1895 a byly inspirací pro obrazy malířů, v pozdější době i fotografů. Zajímavostí byl i zvyk, který se jmenoval Bába. Bába byla postava panáka ze slámy. Tu vyrobily ženy, které už slavily doderky a byla vhazována do stavení, kde se ještě pracovalo na draní. Panák nesměl zůstat ve stavení, tak byl ihned odnesen na jinou adresu. Pokud byla dívka nesoucí bábu přistižena, tak ji čekal trest. Baba byla přivázána dívce na záda, tak aby si ji nemohla odepnout.⁴⁵

2.3 Roráty

Roráty byly zpěvy doprovázející mše, které se konaly v neděli brzy ráno (před svítáním) v době adventní.⁴⁶ Někde je tato mše nazývána i jako mše andělská, protože se předcítá příběh o andělovi, jenž navštíví Pannu Marii a sdělí jí zprávu o narození Ježíška. Tento příběh čte kněz z evangelia. Název roráty má být odvozen „od počátečních slov vstupního zpěvu *Rorate. Kněz před mší svatou klečí na stupni před oltářem a hlasitě zpívá pasáž z Izajáše proroka,*“ který zní: „*Rosu dejte (latinsky Rorate coeli) nebesa a oblaky dštěte spravedlivého;*

⁴² *Přástky*. Archiv Muzea Chodska, Lidové zvyky, sign. C1/4b.

⁴³ SVAČINA, Rudolf. *Chodský rok ve svých zvycích, obyčejích a pověrách*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. M1/3b, 3c. s. 51.

⁴⁴ PETRÁK, Josef. *Žerty přástevníků*. In ZÍBRT, Čeněk. *Český lid XI*. Praha: nákladem F. Šimáčka, 1902. s. 155.

⁴⁵ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 74.

⁴⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 235.

otevři se země a vypuč (vydej) nám Spasitele.⁴⁷ Písňe zpívané v rorátech vychází z příběhů Bible. Popisují touhu člověka po příchodu Ježíše Krista zpátky mezi obyčejný lid a také to, jak je člověk oddaný Bohu a touží po spáse.⁴⁸ Pro bližší pochopení z citovaného textu rorát použijme výklad Petra Piřhy. Rosa je prosba rolníka o dobrou úrodu. Vlaha rosy má být „živou vodou“ pro lidskou poušť. Déšť spravedlnosti (dštěte je staročeské slovo, ze kterého se později vyvinulo dnešní slovo déšť) má symbolizovat prorokovo volání po tom, aby se uskutečnil Poslední soud a také osvěžení spravedlivým lidem. Rozpuk země má naopak znamenat to, aby lid neměl pevnou půdu pod nohama. Z podsvětí se pak vrátí Spasitel, který bude hlavním soudcem při Posledním soudu. Těchto přírodních jevů (déšť, popraskání Země) a příchodu Ježíše Krista se mají obávat jen ti nespravedliví obyvatelé planety, protože poslední soud je má potrestat.⁴⁹ Roráty nesly symboliku také v tom, že to byl souboj tmy a světla. Tma vyjadřovala dlouhé zimní večery a světlo metaforicky představovalo příchod Ježíše Krista (Ježíš byl nazýván Světlo světa).⁵⁰

Roráty jsou často spojovány s dobou Karla IV., ale v této době se zpívaly v adventním období pouze latinské chorály a zpívali je jen klerici. Roráty jako takové pocházejí až z 15. a 16. století. V této době (15. stol.) se do chorálu vkládaly kantilény (písňe v latinském jazyce). Latinské kantilény se v průběhu 16. století překládaly do češtiny, aby je mohli zpívat i věřící.⁵¹ Literátská bratrstva byla pro rorátní skladby důležitým elementem. Nejenže to byli pěvci při mších, ale oni také tyto rorátní skladby opisovali a vydávali. Tyto opisy najdeme v rorátních knihách. Jako příklad opisů uveďme dílo „*Písňe a chvály Božské. Kancionál pana Karla Starýho, měštěnina v Novém Městě Pražském*“ z roku 1572. První vytištěné roráty měly vyjít roku 1617 (vyšly pro účely kostelů sv. Linhart a sv. Mikuláše v Praze (Staré Město). Rozdíl byl i v inspiraci pro roráty, která se lišila jak v předlohách pro melodii, tak pro text. Melodii si tvůrci těchto skladeb zapůjčovali z husitských kancionálů.⁵² Příkladem, ze kterého bylo čerpáno, je např. Franusův kancionál z roku 1505, který nechal vytvořit soukeník Jan Franus na své náklady. Tento kancionál ukazuje pestrost tehdejší duchovní hudby. Váží několik kilogramů a má 367 stran.⁵³ Franusův kancionál je nyní v Muzeu východních Čech

⁴⁷ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 34.

⁴⁸ MODLITBA.CZ. *Co jsou to roráty?* [online]. [cit. 2020-03-28] Dostupné z : <https://www.modlitba.cz/texty/clanky/co-jsou-to-roraty>

⁴⁹ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 45.

⁵⁰ MODLITBA.CZ. *Co jsou to roráty?* [online]. [cit. 2020-03-28] Dostupné z : <https://www.modlitba.cz/texty/clanky/co-jsou-to-roraty>

⁵¹ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 46.

⁵² PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 47.

⁵³ GREGORIANA.CZ. *Franusův kancionál*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z : <http://www.gregoriana.cz/cs/koncertni-programy/franusuv-kancional>

v Hradci Králové.⁵⁴ Dalším zdrojem pro melodie byly i latinské chrámové zpěvy z doby předhusitské. Avšak v textech se dbalo přísných pravidel v rámci teologie. I z toho důvodu byly husitské texty přepisovány a hlavně slovně upravovány dle katolické víry. Problémovost dvojích textů ve skladbách se projevila po bitvě na Bílé Hoře (r. 1620), kdy obyčejní lidé nevěděli, zda zpívají katolické či husitské verze. Tento spor vedly i teologické autority (spor sv. Jana Sarkandera s kardinálem Dittrichštejnem o kostelní zpěv). Hudební formu dnešních rorátů stvořil Vítězslav Novák.⁵⁵ Jeho žák Václav Vosyka pouze upravil některé detaily. Ačkoliv rorátních textů existuje mnoho, byly vybrány jen některé. Je to z důvodu, aby tyto zpěvy byly každý den jiné a neopakovaly se. Výjimku tvoří jen úvodní a závěrečný text, který je každý den stejný. Při úvodu je použita antifona (krátké zvolání; vybraný verš z Bible) o návratu Ježíše Krista na Zem doplněná i latinskou podobou. Latinská verze pochází z antifonáře Arnošta z Pardubic (možná i proto zmiňovaná spojitost s dobou Karla IV., v níž byl Arnošt z Pardubic arcibiskupem). Závěrečný text je píseň o Panně Marii. V době vzniku rorátů měla být dle tvrzení Petra Piřhy čeština na svém vrcholu, kdy i text rorátů měl vysokou úroveň.⁵⁶

Kromě rorátů patřily v době po reformaci církve (cca 16. století) mezi tradice také obchůzky učitelů se svými žáky po vsi, při kterých do obydlí roznášeli vánoční oplatku a zpívali vánoční vinšování ke šťastným svátkům. V textu těchto vinšování je v podobě barev připomínán život Ježíše Krista. Žlutá znamená smrt a hořkost ze zrady, červená krev, zelená nevinnost a bílá čistotu. Tato tradice však bohužel již zanikla.⁵⁷ Jistou podobu můžeme v dnešní době vidět o vánočních svátcích, kdy se na vsích zpívají u kapliček koledy.

2.3.1 Minulost a současnost rorát v západních Čechách

O oblibě rorátů svědčí i zmínka ve sbírce Politický okres Přeštický z roku 1905, kde se píše, že ač je období adventu doba vážná, tak se obyvatelé na roráty těší a rádi se jich zúčastňují.⁵⁸ V Západních Čechách jsou roráty doložené např. v Děkanském úředním věstníku pro farní osadu Přeštickou z roku 1913, kde se uvádí, že zpěvy rorátní začínají každý den od 6:00, ale

⁵⁴ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 47.

⁵⁵ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 48.

⁵⁶ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 49.

⁵⁷ VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2010. s. 31.

⁵⁸ MARČAN, Antonín. ŠLÉGL, Adolf. *Politický okres Přeštický*. Rokycany: nakladatel Cyril M. Homan, 1905. s. 94.

výjimku tvoří neděle, kdy je začátek posunut na 6:30.⁵⁹ Aby si lidé měli v kostele čím svítit nebo měli připomínku, že je období adventu, vyráběli si rorátní sloupky (svíce).⁶⁰ Pokusme se tento sloupek přiblížit na dochované zmínce o rorátech z Vejprnic. Sloupky na roráty nosily hlavně ženy a převládaly svíce ve žluté a bílé barvě. Tyto dlouhé tenké svíčky byly smotané do oválného kotouče a měly vydržet po celý advent. Buď se vyráběly doma, nebo se nakupovaly v Plzni za 20 krejcarů. Mužská část měla svíčky lojové či mlíkové. Ve Vejprnicích roráty začínaly písní „*Ejhle Hospodin přijde*“, poté následovala „*Anděl Páně*“ a až pak zazněla „*Rosu dejte nebesa*“.⁶¹ Po mši se šlo ke zpovědi. Na pátek byl přikázán přísný půst a nošení růžence.⁶² V Trhanově z paměti Jana Františka Hrušky se dozvídáme (z jeho vzpomínek na dětství), že si fakuli (svíci) vyrobili dvojím způsobem. První varianta byla z koudele a smoly (roztlučená koudel byla zalitá smolou a vysušená na kamnech). Druhá varianta byla též za použití smoly, ale místo koudele se dávaly vysušené dračky (v textu je zřejmě myšleno naštěpané třísky na podpálení). Délka fakule byla cca 1 loket (přibližně kolem 60 cm).⁶³ Dle popisu Hrušky a jeho zkušeností z návštěv rorát i na jiných lokalitách, tak soudržný zpěv náboženských písní od věřících v Trhanově předčí i velká města dokonce i Prahu, kde zpívá jen část lidí a nejednotně.⁶⁴ Kouzlo rorátních mší popisuje i Marie Hraničková-Nejdlová ve svém rukopisu *Dětství v zámeckém parku* z roku 1942 (Marie byla dcera zahradníka Františka Nejdla; Nejdla působil v letech 1893 – 1918 na zámku v Blovicích u šlechtického rodu Pálffyů (kniha vyšla v roce 2013) a odkud můžeme čerpat, jakou podobu zřejmě měly roráty v Blovicích). Roráty se odehrávaly v zámecké kapli v Blovicích, kde se mísila vůně kadidla a rorátních svící. Tyto svíce ozařovaly jinak polotemný kostel. Mše se zúčastňovaly děti jen od určitého věku, protože ty mladší zůstávaly doma.⁶⁵ Kaple byla plná zbožných lidí nejen z Blovic, ale i z okolí. Oltář byl ozdoben umělými květy barvy bílé.⁶⁶ I do Manětína docházeli na roráty také obyvatelé ze vzdálenějších vesnic. První světová válka

⁵⁹ *Děkanský úřední věstník pro farní osadu Přeštickou*. 1913. Archiv Dům historie Přešticka.

⁶⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 235.

⁶¹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 61.

⁶² BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 62.

⁶³ HRUŠKA, Jan František. *V adventě na starodávném Chodsku*. IN HRUŠKA, Jan František. BARR, Jindřich Šimon. TEPLÝ, František. *Chodská čítanka*. Vyškov: nákladem F. Obziny, 1927. s. 270.

⁶⁴ HRUŠKA, Jan František. *V adventě na starodávném Chodsku*. IN HRUŠKA, Jan František. BARR, Jindřich Šimon. TEPLÝ, František. *Chodská čítanka*. Vyškov: nákladem F. Obziny, 1927. s. 271.

⁶⁵ HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka*. Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, 2013. s. 130.

⁶⁶ HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka*. Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, 2013. s. 131.

změnila i způsob nošení svíček. Před konfliktem nosili lidé do kostela lucerny, ale po konfliktu si zapalovali svíčky až v kostele.⁶⁷ Aby v kostele nebyla velká tma, tak kněz zapálil i svíce u postraních oltářů.⁶⁸ V Domažlicích hrávali muzikanti z věže arciděkanského kostela píseň „Z nebe posel vychází“, kterou zvali občany na rorátní mši. Zajímavostí je, že na roráty na Domažlicku ženy nosily zelené šerky (sukně k velkému kroji).⁶⁹

Dalším zvykem byla tzv. kamenná (rorátní) vajíčka. Tato vajíčka byla z aragonitu.⁷⁰ Během příprav na brzký odchod do kostela se nechávala nahřát na kamnech. Takto teplá vajíčka pak zahřívala ruce jejich majitele při mši, která byla v chladném prostředí kostela. Pro představu jsou tato vajíčka uvedena v příloze. Možnost je vidět mají i návštěvníci Národopisného muzea v rámci expozice Rok na vsi - Od Martina do Martina.⁷¹

Možnost vyrobit si rorátní sloupek je i dnes. A to třeba při Adventních dílnách v Národopisném muzeu. Výroba je jednoduchá (namáčení knotu do horkého vosku několikrát za sebou) a v rámci této akce byla i možnost si zvolit si, jakou barvu má mít naše svíčka.

Z Manětína od faráře Františka Wonky pochází zmínka (30. léta 20. stol.) o tom, že jsou roráty po 1. světové válce navštěvovány jen chabě. Poznává, že před vypuknutím války byly roráty navštěvovány ve velkém množství lidí.⁷² Obavy pana faráře může rozptýlit fakt, že v dnešní době rorátní mše existují a návštěvnost je velká. V rámci bakalářské práce byly autorem bakalářské práce navštíveny v neděli 8. 12. 2019 roráty při liturgii v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Plzni. Začátek byl v 6:45, ale ve všední dny je od 6:00. Sbor tvořilo Literátské bratrstvo a Chorální schola plzeňské katedrály. Samotná mše trvala cca 75 minut do 8:00. V průběhu mše byl zpěv prokládán slovy kněze. I v dnešní době, kdy návštěvy mší v kostelích nejsou tak velké, jako v minulosti, byl kostel plný. Jak je zmíněno výše

⁶⁷ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s.55.

⁶⁸ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s 56.

⁶⁹ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 47.

⁷⁰ MINGEO.CZ. „Rorátní vajíčko“, aragonit, Česká Republika. [online]. [cit. 2020-03-29] Dostupné z: <http://www.mingeo.wz.cz/geostezka/geoZajimavost026.htm>

⁷¹ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Vrkoč či vajíčka patřily kdysi k Vánocům*. [online]. [cit. 2020-03-29] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/vrkoc-ci-vajicka-patrily-kdysi-k-vanocum-20181220.html

⁷² BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 55.

v textu, letošní roráty byly konány v kostele Nanebevzetí Panny Marie, ale jinak se odehrávají v katedrále sv. Bartoloměje na náměstí Republiky. Dle novinového článku, ze kterého je čerpáno, jsou roráty součástí mši v Plzni už více než 10 let (článek je z roku 2017). Rorátní písně může zpívat celé shromáždění v kostele - je pro tento účel vybavený zpěvníčkem (jeden list ze zpěvníku z letošních rorát je umístěna v příloze). Chorály však zpívá Chorální schola plzeňské katedrály. Jako doplněk k ranní mši bývají pořádány odpolední Adventní půlhodinky.⁷³ Tyto půlhodinky jsou varhanní improvizace začínající v 15:00 a v roce 2019 se konal už jejich 18. ročník (viz leták v příloze bakalářské práce). V Domažlicích stále zvou na roráty z domažlické věže muzikanti (např. skupina Domažličanka v roce 2016). Rorátními písněmi v jejich podání jsou v 7:15 lidé zváni na mši v kostele.⁷⁴

3 ADVENTNÍ ZVYKY

3.1 Svatý Martin (11. listopad)

Tento světec žil v letech 316 až 397. n. l. a je patronem nejen kantonu Schwyz, ale i vojáků, koní, podkovářů, rukavičkářů, hoteliérů, bednářů, žebráků, domácích zvířat, zvláště hus. Byl i ochránce proti hadímu uštknutí. Paradoxní je fakt, že je nejen patronem abstinentů, ale i hostinských a vinařů. Ačkoliv Martin dostal v rodišti svého otce základy křesťanství a chtěl se stát poustevníkem, tak právě rozhodnutí jeho otce ho poslalo do armády. V ní se vcelku rychle prosadil na post důstojníka. Zlomovým okamžikem v jeho životě bylo setkání se žebrákem za chladného zimního počasí, kdy se Martin rozhodl věnovat mu polovinu svého vojenského pláště.⁷⁵ Poté se nechal pokřtít a ukončil svou vojenskou kariéru. Na křesťanskou víru obrátil i svou matku. Ve svém vyznání brojil proti arianismu (popírání božství Ježíše Krista) a pohanství. To se mu stalo osudným, protože ho z vlasti vyhnali právě ariánští představitelé. Uchýlil se na ostrov Gallinara (ostrov patřící Itálii, v překladu Slepíčí Ostrov), kde žil jako poustevník. Zpět na pevninu ho přilákal v roce 360 Hiláriu, který byl dřív Martinovým učitelem a v tomto roce už i biskup v Poitiers. Martin zřídil nedaleko Poitiers - přesněji v Ligugé - poustevnu, ze které se později stal klášter (první na území Galie). V letech 371/372 se stává biskupem v Tours, kde se angažuje ve zlepšení podmínek pro život ve venkovských

⁷³ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Advent v katedrále sv. Bartoloměje*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/kultura_region/advent-v-katedrale-sv-bartolomeje-20171215.html

⁷⁴ DOMAŽLICKÝ DENÍK. *V neděli v Domažlicích zazní poprvé roráty*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/kultura_region/v-nedeli-v-domazlicich-zazni-poprve-roraty-20161126.html

⁷⁵ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 580.

oblastech, podpoře chudého obyvatelstva a zároveň i propagaci evangelia. To sám prezentuje ostatně i tím, že nebydlel v biskupském domě, ale v dřevěném nuzném stavení, které stálo před branami města. Na tomto místě pak vznikl klášter Marmoutier.⁷⁶ Smrt ho zastihla na jeho pastorační cestě v roce 391 v Candes (dnes se toto místo jmenuje Candez-Saint-Martin). Pohřeb se konal 11. listopadu 397, dnešní umístění v kalendáři na to odkazuje. Část jeho ostatků byla zničena hugenoty v 16. století. Martinův plášť byl brán jako relikvie do válečných tažení Franků. Vyobrazení Sv. Martina tradičně zachycuje při tom, kdy rozsekává plášť či s žebrákem stojícím u nohou jeho koně. Existuje i znázornění, kdy Martin kácí modlářský strom.⁷⁷

3.1.1 Zvyky na českém území

Se Sv. Martinem je spojována husa. Existuje několik legend, proč to tak je. První z nich říká, že husy prý vyzradily úkryt sv. Martina před nadřízeným v armádě. Jiná legenda vyobrazuje husy jako ta zvířata, co rušila sv. Martina při jednom z jeho kázání. Proto rozhněvaný světec husy rozdál chudým. Česká verze je taková, že Martin pozdě přišel na sraz při rozdělování ptactva mezi svatými patrony. Proto na něj zbyla jen husa. S husou jsou však spojeni i další světci jako např. sv. Ambrož, sv. Vedastus, sv. Havel, sv. Faradisa a další.⁷⁸ Někde se věřilo, že husa je odkazem na památku Jana Husa.⁷⁹ Svatomartinská husa byla brána jako poslední pečené maso před adventním půstem, který trval až 6 týdnů.⁸⁰ Husa byla na jídelníčku vzácnějším jídlem, objevovala se jako pokrm o posvícení či na sv. Václava (28. září), ale husa na sv. Martina byla ta nejznámější. Vykrmené husy byly žádaným zbožím. Např. husy chované na Šumavě se následně prodávaly do Bavorska, kde po nich byla poptávka a toto zboží zde bylo dobře zapláceno.⁸¹ Už v 16. století řeznické cechy měly svá přísná pravidla ohledně doby k prodeji svatomartinské husy (kolik dní před a po svátku sv. Martina).⁸² Z barvy kobyly (část prsní kosti) se hádalo, jaká bude zima. Pokud byla kobyly bílá, tak zima měla být se sněhem. Pokud byla zčásti modrá, značilo to mírnou zimu. Modrá barva kobyly zvěstovala, že zima bude blátivá a často bude deštivo. Kobyly však nesměl dostat k jídlu pes, protože předkové věřili, že pokud kobyly z husy na sv. Martina sní pes, tak na

⁷⁶ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 581.

⁷⁷ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 582.

⁷⁸ ŠORM, Antonín. *Svatomartinské husy* IN *Pražský večerník 5/11 1933*, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign. PA1/ZČM (NPM), SINE, PA1.

⁷⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 426.

⁸⁰ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 582.

⁸¹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 33.

⁸² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 425.

jaře bude likvidovat housata (Třebíč). Předkové využívali zbytky z husy i jiným způsobem, např. blána z nohy husy, která se uschovala do boty, měla chránit před omrzlinami.⁸³

Kromě husy se dělaly i koláče, svatomartinské rohy, podkovy sv. Martina anebo hnětýnky. Podkova sv. Martina bylo cukroví ve tvaru podkovy plněné např. mákem či hruškovými povidly.⁸⁴ Hnětýnky (někde se využíval i název mětýnky) jsou cukroví, které bylo ozdobeno na vrchu různými hvězdičkami, lístečky či tvary různých zvířecích motivů. Tvar, velikost a přidané suroviny se lišily dle krajů. O hnětýnkách bude ještě malá zmínka v kapitole sv. Tomáš. Původně toto cukroví bylo určeno koledníkům (chase), ale později se dávalo toto cukroví jako vyznání lásky.⁸⁵ Hnětýnky též sloužily jako prostředek hodnocení dojmu chlapce, který vyzval děvče na tanec při posvícenecké zábavě. Čím pestřejší hnětýnku chlapec od děvčete dostal, tím lepší hodnocení jeho výkonu bylo.⁸⁶

Dnes už zapomenutý zvyk je koledování na sv. Martina. Na koledu nechodili jen učitel se žáky, ale třeba i kat se svými pomocníky či někteří zástupci duchovenstva.⁸⁷ Odměnou byly svatomartinské rohlíčky, jež se plnily např. jablkem, povidly či mákem. Z roku 1710 je dochován text koledy: „*Na den sv. biskupa Martina, milý hospodář a jeho družina, husy jedí, víno k tomu pijíce, štědrého Martina chválíce; páni, žáci a kněží se radují, neb se jim koledy přibližují. Pacholci a dívky svobodu mívají, a u jiných pánův se zjednávají.*“⁸⁸ Původní text koledy začínal slovy: „*Dne sv. Martina všeliká rodina dnes ščedrost zpomíná beze všeho statku vesele s čeládkú. Tučnu hús, hus, hus (ještě jednou se tučná hús opakuje), túčnu hús jí, víno pie, beze všeho smutku*“⁸⁹ a měl 6 slok. Tato verze už je česká, ale původní koledy byly ještě v latinském jazyce.⁹⁰ Tento zvyk je doložený už ze 14. století. Už kolem roku 1390 dostali kat s pacholky zákaz účastnit se občůzky (od staroměstských konšelů). Ani kanovníci si občůzky dlouho neužívali, protože v době husitské odchází z Prahy.⁹¹ Naopak husitští reformátoři patřili mezi odpůrce této koledy a byla složena i protikoleda, která je zaznamenána v Rukopise vyšehradském.⁹² V ní reformátoři kritizují koledníky (učedníky), že chtějí též jíst husu, a když nemají husu, tak žebrají peníze. Také to, že mají dobré žití a že

⁸³ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 33.

⁸⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 426.

⁸⁵ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 35.

⁸⁶ MALOVICKÝ, Václav. *Co chutnalo a chutná v Pošumaví*. Praha: nakladatelství VM. 2011. s. 149.

⁸⁷ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 36.

⁸⁸ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 37.

⁸⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 427.

⁹⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 427.

⁹¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 426.

⁹² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 427.

koledy netřeba. V neposlední řadě jim vyčítají, že se posmívají křesťanským laikům.⁹³ Výše uvedená koleda z roku 1710 nejenže připomínala blízkost vánočních svátků, ale poukazovala i na události v hospodářství.⁹⁴ V tento den se měnila čeládka (hlavně na venkově). A také zde vzniklo slovo martinovat, které značilo, že čeledín často měnil službu. V tento den si najímala obec kováře a pastýře. A ti měli za úkol vystrojit hostinu.⁹⁵ Tyto hostiny měly i svůj název: Bejkova svatba (pro Čechy) a Martinská sýpka (pro Moravu).⁹⁶ Názvy mají svá opodstatnění, protože sýpka značila povinnost hospodáře sypat obilí obecnímu pastýři. Množství obilí se odvíjelo od počtu kusů dobytka.⁹⁷ Sypáno bylo i ponocnému a občas i kováři (i když ten někdy nedostával nic). Na bejkovu svatbu měl povinnost pastýř zabít prase a udělat z něj 80 porcí jitrnic a jelit a zabijačkovou polévku. Kromě toho ještě zabil 2 skopce a 4 husy. Husy dodal i ponocný a hajný. Tato slavnost byla primárně určena pouze pro toho, kdo v ten týden okolo svátku sv. Martina též sypal. Ale většinou u toho bylo publikum jako na svatbě, tolik lidí se přišlo na tuto akci podívat. I na ně se s výslužkou dostalo. Jediná povinnost na této svatbě byla, že si hodovníci museli donést příbory. Tato akce se buď odehrávala u pastýře, nebo u rychtáře.⁹⁸ Ačkoliv byla Bejkova svatba spojená se sv. Martinem, jsou doložené zmínky o slavení této svatby v Jižních Čechách až se sv. Ondřejem (tedy 30. listopadem).⁹⁹ Martinské sýpky na Moravě začínaly podobně jako v Čechách se sypáním obilí. Obilí byla naturálie, kterou sedláci odváděli pastýři dle určitého vzorce (např. podle počtu kusů dobytka ve stádu). Ze sesypaného obilí se odebrala výměra pastýři a to, co přebývalo, se prodalo a z utržených peněz se většinou nakoupilo pivo.¹⁰⁰ Hospodáři dostávali výslužku nejen od kováře, pastýře, ale i od domkařů. Výslužka se skládala z koláčů, z hus a z vepřové pečinky. Hodování mohlo trvat i několik dní. Byly 2 varianty sýpek a to buď tichá, anebo zpívaná. Při tiché se nezpívalo, ale jen se sousedi podělili o maso (které řezník poctivě každému rozdělil). Proto nebyla společná hostina, ale jen posezení u piva. U zpívané sýpky se nejen maso vařilo společně, ale i polévka, omáčky či skopové maso (za předpokladu že ho pastýř donesl). Na sýpku byly pozvány nejen hospodyně, ale i vdovy. Pokud nemohly z nějakého důvodu dorazit, byl jim poslán kousek masa a džbán piva.¹⁰¹

⁹³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 428.

⁹⁴ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 37.

⁹⁵ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 26.

⁹⁶ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 37.

⁹⁷ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 26.

⁹⁸ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 37.

⁹⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 37.

¹⁰⁰ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 179.

¹⁰¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 430.

Ke sv. Martinu patří i zvyk přípitku mladým vínem. Mělo to nejen symboliku jako oslava úrody, ale i společenskou rovinu. Hospodář si přípitkem „řuknul“ nejen s novými čeledíny (přípitek na budoucí dobrou spolupráci), ale i s těmi odcházejícími (přípitek jako poděkování za dobrou službu).¹⁰² Na sv. Martina dostávalo svou mzdu i služebnictvo a současně měli i možnost změnit službu. Také služebnictvo rádo oslavovalo.¹⁰³ Avšak kdo to přeháněl nejen s vínem, ale i s jiným alkoholem, byl nazýván Martínkem (prostopášníkem či kvasovníkem) a byla mu předpovídána cesta do Chudobic a Nuznic (že přijde na mizinu).¹⁰⁴ Martínkové (propuštění čeledníci) nehledali novou práci, ale nezřízeně popíjeli po knajpách a tropili zde výtržnosti. Dokonce proti nim nařídil Rudolf II. roku 1598 určitá opatření v řádu města Prahy.¹⁰⁵ Víno k vánočním svátkům patřilo nejen na sv. Martina, ale také na den sv. Jana Evangelisty (27. prosince). V tento den se pilo svěcené víno; zvyk měl člověka ochránit nejen před čarodějnicemi, ale i před možným otrávením. Byl to odkaz na zázrak, kdy sv. Jan dostal otrávené víno, avšak jed na něj nezapůsobil, protože si ho před požitím poželhal. I proto se na tento den podávalo víno se slovy „Pij lásku svatého Jána.“ Existovala i varianta, že místo vína se posvětila kořalka.¹⁰⁶ V Západních Čechách je doložená zmínka o svěcení vína na den sv. Jana Evangelisty např. v Dýšíně¹⁰⁷

Na sv. Martina též dostávali čeledíni nové pracovní pomůcky (dřeváky, košili). Čeledíni měli též povinnost přislíbit, že nebudou solit brambory a to z důvodu vysoké ceny soli.¹⁰⁸ Čeledínům se také dávalo křídlo nebo stehno ze Svatomartinské husy, aby prý při práci „létali“ (byli rychlí a ne líní).¹⁰⁹

3.1.2 Minulost a současnost sv. Martina v západních Čechách

V Čížicích měl obecní pastýř za úkol k bejkově svatbě obstarat prase, několik hus a skopové maso. Kovář měl povinnost donést pivo a hovězí maso. Pro tuto akci byla většinou určena i místnost (např. světnice u starosty)(Chrást). V některých lokalitách měli i pojmenování pro donesenou husu a říkalo se jí pajčna (Manětín).¹¹⁰ Západní Čechy a husa měly velmi úzkou spojitost, protože na Šumavě se dělala tzv. Prajzská husa. Název byl údajně odvozen od toho, že recept pocházel z Pruska. Lišila se i přípravou. Vyrhnutá husa byla namazána ledkem a

¹⁰² TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 37

¹⁰³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 179.

¹⁰⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 426.

¹⁰⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 428.

¹⁰⁶ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 273.

¹⁰⁷ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 31.

¹⁰⁸ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 26.

¹⁰⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 181.

¹¹⁰ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 26.

solí a naložená na 4 dny do láku. Poté se husa nechala oschnout a dala se udit v pergamenu. Specialitou bylo taktéž to, že se dával dovnitř husy drobný klacík z důvodu roztáhnutí trupu a lepšího využití i vnitřku husy.¹¹¹ Koláčem, kterým se Chodsko odlišovalo od ostatních, byli tzv. roháče. Roháče se od jiných koláčů odlišovaly tím, že nebyly kulaté, ale měly 4 rohy.¹¹² Tyto koláče fungovaly také jako oznámení čeledínovi, zda s ním hospodář počítá na další rok či zda si bude muset najít jinou práci. V Dýšíně roháče znamenaly pro čeledína od hospodáře vzkaz, že u něj službu končí. Naopak pokud dostal koláč okrouhlý, bylo to znamení, že je hospodář s čeledínovou prací spokojen.¹¹³

V Kronice obce Mrákov (obec u Domažlic) je uvedena zmínka z roku 1937 o tom, že po pádu Rakouska-Uherska se měnilo služebnictvo místo na sv. Martina až 1. ledna. Možné je i vysledovat, jakou mělo služebnictvo mzdu u hospodářů. Velká děvečka dostávala 1800 korun a malá děvečka 1000 korun. Velká děvečka dostávala ještě jedny šaty na obstarání věcí okolo koní a jedny šaty pro nošení po hospodářství. Malá děvečka měla kromě šatů ještě nárok na 3 zástěry a 3 košile. A benefitem navíc byl metrák obilí. Velký pacholek mohl mít mzdu až kolem 2500 korun¹¹⁴ a malý pacholek (zvaný pohúnek) si přišel na „cca“ 1200 korun. Šaty, zástěry i košile dostávali oba pacholci stejně. Rozdíl byl v benefitu, kdy velký pacholek dostával ještě metrák obilí stejně jako malá děvečka.¹¹⁵ Jelikož na tento den končilo pasení dobytka, tak taneční zábavy na sv. Martina v některých lokalitách získaly přízvisko pastevčí muzika.¹¹⁶

3.1.2.1 Svatomartinský trh

Tento trh se v Domažlicích lišil od jiných trhů, protože byl brán jako slavnostní (výroční trh města). Konal se vždy druhý čtvrtek po sv. Martinu. Zákazníci i prodejci nebyli jen z Domažlic, ale i z Kolovče, Kdyně, Horšovského Týna či Bavorska.¹¹⁷ Začátek trhu byl v 9:00 a byl zahájen bubnováním místního policisty a zaražením tyče, na které vlál červený prapor, do země. Avšak obchodování probíhalo už od časného rána ještě před oficiálním začátkem. Kromě obchodníků a sedláků, kteří zde prodávali své zboží, tak zde byli hudebníci či různí věštcí. Hudebníci zde hráli např. na harmoniku a texty songů byly různého charakteru od komických až po tragické. Tato různorodá směs lidí podtrhovala atmosféru celého trhu. Po skončení trhu byla taneční zábava. Kupříkladu v Domažlicích hrávala kapela Smolováci

¹¹¹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 33.

¹¹² KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 71.

¹¹³ *Národopisný mater. Františka Riedla z Dýšíně 1894*, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni, sign. 55506 e.

¹¹⁴ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 71.

¹¹⁵ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 72.

¹¹⁶ TOMAN, Jiří. *Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech*, p. o., s. 1.

¹¹⁷ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 72.

(název odvozen od vsi Smolov u Domažlic), která hrála nejen dechovku, ale také dudáckou hudbu. Tímto trhem a následnou „trachtací“ byla ukončena hlavní hospodářská sezóna. Tento trh se udržel do začátku 90. let 20. století, kdy později splýnul s trhy asijských obchodníků.¹¹⁸ Velký trh a pouť se konaly i v Klenčí pod Čerchovem, kde se nachází právě kostel sv. Martina. Jindřich Šimon Baar v díle *Paní komisarka* popisuje průběh této pouti. Nejdříve se zašlo zapálit svíčku do kostela, kam přišli jak čeští tak i němečtí občané. Myslelo se i na žebráky, kteří měli vyhrazené místo na balících slámy před kostelem. Na trhu se dalo sehnat různé zboží od cvočků do bot, perníčků přes různé boty, hrnce až po kalendáře.¹¹⁹ Nejen v Klenčí pod Čerchovem, ale i v jiných chodských vesnicích, byl silný kult sv. Martina. Sv. Martin měl pomáhat jako ochránce dobytka proti nemocím, ale i jako ochránce rolníku rolníků. K tomuto patronovi směřovaly modlitby hospodářů za ochranu dobytka.¹²⁰

Dnes má svátek Sv. Martina hlavně komerční využití v podobě nabídek restaurací v Plzeňském kraji na svatomartinskou husu a svatomartinské víno. Dalo by se to přirovnat k hybridu části zvyků z posvícení okolo sv. Martina s množstvím lidí, kteří se účastnili „Bejkovo svateb“ či martinských sýpek (trh, hudba, připitek s vínem, sladkosti, a svatomartinská husa), které jsou doplněné příjezdem sv. Martina, který v dřívějších zvycích nebyl. Jako příklad lze uvést např. Svatomartinské trhy v Plzni.¹²¹ anebo Svatomartinské posvícení konané na nádvoří zámku Zbiroh, kam přijíždí sv. Martin na svém bílém koni a zve návštěvníky na víno a husí hody. K této veselici, kromě vína a husy, také patří jarmark a cimbálová hudba. Při této příležitosti je zde možnost navštívit a prohlédnout si zámek.¹²² Na slávu Svatomartinských trhů se i dnes v Domažlicích snaží navázat akcí s názvem „Martinský jarmark lidových řemesel“, který se odehrává v prostorech Chodského hradu. K vidění jsou různé ukázky řemesel od keramiky, drátěníků přes výrobu šperků, přírodních mýdel a svíček až po ukázkou různých pletených výrobků. Plakát akce v příloze.¹²³ Vínu se dává požeňání i dnes, což dokazuje i Svatomartinský trh ve Všerubech (okres Plzeň

¹¹⁸ NEJDL, Josef. *Posvícení a Martinský trh na Chodsku* IN *Vítaný host*, Sv. Martin. Archiv Muzea Chodska, Lidové zvyky, sign. C1/4b. s. 21.

¹¹⁹ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 72.

¹²⁰ KOLAŘÍK, M. *Sv. Martin, ochránce skotu na Chodsku*. IN ZÍBRT, Čeněk. *Český lid 26*, Praha: nakladatel Jan Svátek. 1926. s. 69.

¹²¹ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Na Sv. Martina vyrazte na víno a vykrmenou husu*. [online]. [cit. 2020-04-15] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/na-svateho-martina-vyrazte-na-vino-a-vykrmenou-husu-20151109.html

¹²² KOLENSKÁ, Nad'a. PINDROCH, Milan. *Svatý Martin přijel do zbirožského zámku*. IN *Podbrdské noviny 22/2019*. Hořovice: Marta Šestáková-Vaculíková-Podbrdské vydavatelství. 1990-. s. 9.

¹²³ MUZEUM-CHODSKA.COM. *Akce Martinský jarmark lidových řemesel*. [online]. [cit. 2020-04-15] Dostupné z: <https://www.muzeum-chodska.com/muzeum-chodska/akce/?ftshow=195&archiv=true#ka195>

– sever), kde vínu požehnal zástupce církve. (Obrázek v příloze)¹²⁴ S církví je v Plzeňském kraji spojená i dlouhodobější tradice, kdy se v Plzni v Lobzích v kostele sv. Martina a Prokopa koná Svatomartinská pouť.¹²⁵ Novým fenoménem se stávají tzv. Svatomartinské ohně.

Žádná otázka v dotazníku 1 a 2 sv. Martina netýká.

3.1.2.2 Svatomartinský oheň

Svatomartinský oheň bývá zapalován v předvečer svátku sv. Martina a tato tradice byla především dodržována v Německu.¹²⁶ Tento zvyk je novodobý fenomén, který se začíná prosazovat i v České republice. Průvod nese lampiony a v nich zapálenou svíčku. Tato svíčka má odkazovat na světlo víry a také na to, že sv. Martin byl takovýmto světlem pro své okolí.¹²⁷ Tuto tradici se snaží oživit Klub přátel Klatovska, který podobnou akci připravuje společně s Římskokatolickou farností Klatovy. Průvod dojde na kopec Hůrka v Klatovech, kde se nachází kostel sv. Martina. Na webových stránkách tohoto spolku je uvedeno, že v roce 2010 se tato akce skládala z přednášky Pavla Frývaldského (který je nejen kaplanem, ale i učitelem na Západočeské univerzitě) o tomto světcovi a lidových zvycích; z divadelní scény, kdy Martin předává žebrákovi plášť, zahrané žáky jedné klatovské základní školy; a na závěr čekal na návštěvníky dar v podobě perníkového srdce.¹²⁸ Na webu se sice uvádí, že chtějí, aby se tento lampionový průvod stal tradicí, ale poslední zmínkou na webu o konání této akce je rok 2016.

Svatomartinské průvody s lampiony najdeme i v obci Kařez na pomezí Plzeňského a Středočeského kraje, kde je pro děti připravené i pohoštění v podobě svatomartinských rohlíčků.¹²⁹ Podobný průvod najdeme i ve Volšovech u Sušice v zámeckém parku.¹³⁰

¹²⁴ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Na Sv. Martina vyrazte na víno a vykrmenou husu.* [online]. [cit. 2020-04-15] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/na-svateho-martina-vyrazte-na-vino-a-vykrmenou-husu-20151109.html

¹²⁵ SALESIÁNI DONA BOSKA V PLZNI. *Svatomartinská pouť.* [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: <https://farnost.sdbplzen.cz/aktuality/svatomartinska-pout-2019>

¹²⁶ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 582.

¹²⁷ KLUB PŘÁTEL KLATOVSKA. *Ze svatomartinské akce na Hůrce.* [online]. [cit. 2020-03-14] Dostupné z: <http://www.kpk.klatovynet.cz/kpk/fr.asp?tab=kpk&id=78&burl=&pt=AK>

¹²⁸ KLUB PŘÁTEL KLATOVSKA. *Ze svatomartinské akce na Hůrce.* [online]. [cit. 2020-03-14] Dostupné z: <http://www.kpk.klatovynet.cz/kpk/fr.asp?tab=kpk&id=78&burl=&pt=AK>

¹²⁹ BOUDOVOVÁ, Ivana. *Svatomartinský průvod v Kařezu.* IN *Podbrdské noviny 22/2019.* Hořovice: Marta Šestáková-Vaculíková-Podbrdské vydavatelství. 1990-. ISSN s. 2.

¹³⁰ E15.cz. *S lampiony vstříc huse a vínu.* [online]. [cit. 2020-03-29] Dostupné z: <https://www.e15.cz/magazin/s-lampionem-vstřic-huse-a-vinu-836989>

3.2. Svatá Cecílie (22. listopad)

Cecílie byla mučednice, která žila mezi léty 200 až 230 n. l. v Římě. Ve zdejší čtvrti Trastevere je také pohřbena - v kostele sv. Cecílie, který stojí na základech původního domu, v němž mučednice žila. Je zde pohřbena se svým manželem Valerianem a jeho bratrem Tiburciem a papeži Luciem I. a Urbanem I. (oba zastávali tuto funkci ve 3. století).¹³¹ Svátek sv. Cecílie se slavil už v roce 545 (také ve čtvrti Trastevere).¹³² Ostatky světice však byly původně nalezeny roku 822 v římských katakombách a poté byly přeneseny do kostela sv. Cecílie. Cecílie pocházela ze šlechtického rodu Ceciliů a tajně se v dětském věku zasnoubila s Ježíšem Kristem. Z obavy z pronásledování o tom však nemluvila, až teprve po svatbě s pohanským mladíkem Valeriánem. Toho si musela vzít na přání rodičů, ale i tak věřila, že Bůh jí ukáže cestu. Valeriánovi přiznala, že víra ji zakazuje plnit manželské povinnosti a že zůstane neposkvrněná a čistá. Valerián chtěl nějaké důkazy o její víře a požadoval o to v podobě anděla. Cecílie mu řekla, že podmínkou pro spatření anděla je křest od papeže. Valerián se nechal pokřtít a po návratu domů opravdu viděl anděla, který předával Cecílii růži. Tato událost na něj měla velký vliv a stal se jedním z nejzapálenějších křesťanů, o čemž svědčí i to, že na křesťanskou víru obrátil i svého bratra Tiburcia. Smyslem jejich života se stala starost o uvězněné křesťany, jimž dodávali naději a o popravené křesťany, které pohřbívali. Nedlouho poté byli římským prefektem Almachusem oba bratři zatčeni a popraveni. Při pronásledování křesťanů v Římě se prefektovi sama od sebe přiznala Cecílie, že je křesťanka. Ten ji nechal popraviti původně smrtí ve vařící vodě, což Cecílie přežila, stejně jako pak tři rány mečem od kata. Smrti neunikla, protože zemřela za 3 dny následkem bolesti z pokusu ji popraviti. Před smrtí rozdala majetek chudým a svému služebnictvu.¹³³ Je patronkou nejen hudebníků, ale také varhaníků a chrámové hudby, básníků a výrobců hudebních nástrojů.¹³⁴ Na tradici s hudbou odkazuje už svatba Cecílie s Valeriánem,¹³⁵ kdy dle legendy „*zatímco zněly hudební nástroje, zpívala Cecílie ve svém srdci Bohu.*“¹³⁶ Vyobrazení sv. Cecílie bylo dříve s knihou, s ranami při popravě či s palmou. Avšak nejčtenější je zobrazování sv. Cecílie s varhany, případně s houslemi. Výjimku tvoří malba od

¹³¹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 600.

¹³² SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 602.

¹³³ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 601.

¹³⁴ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 600.

¹³⁵ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 601.

¹³⁶ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 602.

Domenichina (cca z roku 1620), kde malíř Cecílii namaloval s violoncellem. Obraz dnes najdeme v Louvru ve Francii.¹³⁷

3.2.1 Zvyky na českém území

Na svátek svaté Cecílie se konaly hlavně zábavy spojené se zpěvem a tancem. Svěťice jménem Cecílie byla hudebně nadaná a měla zpívat i při svém skonu pochvalnou píseň o Ježíši Kristu.¹³⁸ Na tento svátek se konaly schůze literátských a hudebních bratrstev.¹³⁹ Spolky se scházely večer, aby zde probraly organizační věci (financování, nové členy, či činnost spolku). Bratrstva také myslela na chudé a rozhodovala o finančních pomoci sirotkům a vdovám ze svého rozpočtu. Na činnost bratrstva se též vybíralo na výše zmíněných zábavách.¹⁴⁰ Tyto zábavy se jmenovaly cecilské. Na tuto hudební zábavu nebylo potřeba mít sváteční šat. Zábavu řídil většinou kantor, který doprovázel hudebníky z kostela. Těm pak patřil i výnos z celého bálu. Např. v Kostelci nad Vltavou slavila tento svátek celá obec a o půlnoci měli žertovné vystoupení maškar, kdy např. kominík špinil mlynáře svými černými sazemi a ten mu to oplácel moukou, chlapi se převlékli do ženských šatů a škádlili nejen tanečnice, ale i tanečníky. A ve Svárově (obec poblíž Kladna) začínal bál kantorskou písní: „*Slavný ouřad učitelský jest devátý kůr andělský, učitelové jak zemřou, hned před trůn Boží přijdou. Andělé je přivítají: Vítáme vás, kamarádi. Cecílie tak vítajíc, na varhany ukazuje: Et laudomus grolia inegcelsis.*“¹⁴¹ Zíbrt ve své knize *Veselé chvíle v životě lidu českého* uvádí, že býval v tanečních síních vyvěšen obraz svaté Cecílie, jak hraje na varhany.¹⁴² Tento svátek byl udržován spíše vzdělaným lidem ve městech, naopak na venkově jeho tradice byla slabší.¹⁴³ Bohužel po zániknutí bratrstev upadnul tento zvyk docela a poslední bály se poté konaly na svátek svaté Kateřiny (25. listopadu).¹⁴⁴ V dnešní době na některých místech České republiky opět hudební slavnosti ke cti sv. Cecílie ožívají a to nejen v církvi, ale mají

¹³⁷ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 602.

¹³⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 76.

¹³⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 440.

¹⁴⁰ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 76.

¹⁴¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 440.

¹⁴² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 440.

¹⁴³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 182.

¹⁴⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. str. 441

komerční využití jako např. Pocta sv. Cecílie konaná v Praze v Rudolfinu, kterou pořádá hudebník Jiří Stivín.¹⁴⁵ V roce 2019 už se konal 28. ročník.

3.2.2 Minulost a současnost sv. Cecílie v západních Čechách

Činnost literátského bratrstva a jeho oslavy Sv. Cecílie jsou doložené v Manětíně¹⁴⁶ a na Domažlicku. Domažlický ceciliánský spolek měl svou činnost ukončit v 70. letech 19. století, kdy jej nahradily dva pěvecké spolky rozdělené dle pohlaví. Ženský se jmenoval Jitka a mužský spolek se nazýval Břetislav.¹⁴⁷ Rudolf Svačina ve svém díle *Chodský rok ve svých zvycích, obyčejích a pověrách* popisuje, že oslava tohoto svátku začínala ranní mší, na které muzikanti hráli a „snažili se vyprosit na světici hodně štěstí ve hře. Večer šli v průvodu s celou kapelou po vsi a vyhrávali „chvály“ světici a sbírali „podary“ na struny.“¹⁴⁸ Zakončení bylo v hospodě, kde se odehrála taneční zábava a provolávala se hesla k velebení patronky.¹⁴⁹ V Klenčí pod Čerchovem byla v poledne zpívaná mše (zvaná figurálka). Večer se pak hudebníci z kostela, ale i lidé z okolí sešli v hospodě taktéž na taneční zábavu.¹⁵⁰ Tato zábava začínala písní hranou na klavír a sborovou kantátou. Poté hudebníci nejen hráli, ale písňe prokládali vtipnými historkami. Během zábavy se prováděly různé žerty a o půlnoci dorazil i maškarní průvod. V Domažlicích byla také dopoledne mše, kde zpívalo literátské bratrstvo a kostelní zpěváci, pro které bylo poté večer připraveno pohoštění s pivem.¹⁵¹ Taneční zábavou na Cecílii se ukončovalo taneční veselí v Dýšíně.¹⁵² Dnes můžeme hudební slavnost ke cti sv. Cecílie najít v obci Myslív (okres Klatovy). Zde se konal v době psaní této bakalářské práce již její 9. ročník. Stejně jako u původní tradice jde o pomoc potřebné věci. Dříve to bylo přispívání na sirotky, dnes se vybírá na opravu varhan v kostele Nanebevzetí Panny Marie.¹⁵³ Tento zvyk se zrodil z iniciativy Jany Vopalecké, která zde hrála na varhany. Jelikož předchozí oprava firmou König dopadla tak, že firma varhany jen rozebrala, ale neopravila, bylo potřebné najít nějaký vhodný nápad. Na varhany je potřebné vybrat jeden a

¹⁴⁵ HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Stivín v Redutě oslavil narozeniny a převzal ocenění za 673 tisíc prodaných desek. Spojují spojitelné, říká. [online]. [cit. 2020-04-19] Dostupné z: <https://art.ihned.cz/hudba/c1-65967600-jiri-stivin-75-quodlibet-album-hudba-supraphon-reduta-jazz>

¹⁴⁶ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčej na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 54.

¹⁴⁷ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčej Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 9.

¹⁴⁸ SVAČINA, Rudolf. *Chodský rok ve svých zvycích, obyčejích a pověrách*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. M1/3b, 3c.s. 52.

¹⁴⁹ SVAČINA, Rudolf. *Chodský rok ve svých zvycích, obyčejích a pověrách*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. M1/3b, 3c. s. 52.

¹⁵⁰ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 46.

¹⁵¹ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 47.

¹⁵² *Národopisný mater. Františka Riedla z Dýšíně 1894*. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni, sign. 55506 e.

¹⁵³ KLATOVSKÝ DENÍK. *Vzácné varhany zachraňují veřejné sbírky*. [online]. [cit. 2019-11-24] Dostupné z: https://klatovskyy.denik.cz/zpravy_region/vzacne-varhany-zachranuji-verejne-sbirky-20181207.html

půl milionu korun. Zatím je vybrán jen zlomek požadované částky. Sama autorka této akce přiznává inspiraci ve varhanních koncertech pro dobrou věc od pana Richarda Böhnela z Milče, se kterým ji pojilo přátelství.¹⁵⁴Böhnelovi se povedlo díky kulturním akcím vybrat finance na opravu varhan v kostele sv. Petra a Pavla v obci Mileč.¹⁵⁵ Jana Vopalecká dále v rozhovoru uvádí, že musela ze začátku přilákat umělce bez nároku na honorář a dala dohromady několik šikovných kolegyň, se kterými se věnovala chrámovému zpěvu, a odehrály v Myslívě spolu s dětským sborem první koncert pro varhany spojený se sv. Cecílií. Z této skupinky později vznikl sbor Canto Nepomuceum,¹⁵⁶ který spolupracuje i s brazilskými umělci.¹⁵⁷ Paní Vopalecká v článku vyzdvihuje atmosféru této akce, což může autor bakalářské práce potvrdit, protože se v rámci bádání v době tvorby bakalářské práce 23. 11. 2019 této akce v Myslívě zúčastnil a přispěl finančně na opravu varhan (vstup je totiž dobrovolný). Akce začíná každý rok skladbou Píseň ke cti svatých s textem ze Šteyerova kancionálu z roku 1683, která začíná slovy „*Svatá Cecílie, pros za nás.*“ S paní Vopáleckou se autor bakalářské práce po koncertě setkal, probral tuto akci a s jejím svolením v příloze zveřejnil text písně. Že tato akce má hodně příznivců, svědčilo i to, že byl plný kostel. V roce 2019 sboru vypomáhal i operní pěvec Martin Votava a dětský sbor Svatojánci pod taktovkou Jany Vopalecké. Po koncertě zde proběhlo za zvuku zpívaných koled rozsvícení vánočního stromečku.¹⁵⁸ Autor bakalářské práce si myslí, že je škoda, že taková akce má malou propagaci a neškodila by třeba malá verze tištěného programu, v němž by byl uveden nejen program, ale i minulost světce, historie celé akce v Myslívě a v neposlední řadě i důvod charitativní akce a stav konta ke dni, kdy je akce pořádána.

Pokud srovnáváme průběh oslav sv. Cecílie v minulosti a dnes, je vidět, že stále tento svátek funguje jako výběr financí na charitativní projekt. Rozdíl je v tom, že večer se pořádal bál, kde si všichni dotyční zatancovali a hudebníci si vydělali určitý finanční obnos. Také je vidět rozdíl v organizování, kdy dříve za ním stála literátská bratrstva a dnes jednotlivci (v tomto případě paní Vopalecká). Dnes, tedy v případě obce Myslív, všichni vystupují zadarmo a funguje zde symbióza mezi umělci, kteří svým talentem v hudbě přilákají lidi k návštěvě

¹⁵⁴ MOTEJZLÍK, Pavel. *Rozhovor s Janou Vopaleckou*. In *Nepomucké noviny* 12/2018. Nepomuk. Vydává Město Nepomuk. 1991-. s. 23.

¹⁵⁵ OLD.NEPOMUK.CZ. *Vzpomínka na Richarda Böhnela*. [online]. [cit. 2020-13-02] Dostupné z: <http://old.nepomuk.eu/uploaded/Files/nepomucke-noviny/nepomucke-noviny-2016/priloha02.pdf>

¹⁵⁶ MOTEJZLÍK, Pavel. *Rozhovor s Janou Vopaleckou*. In *Nepomucké noviny* 12/2018. Nepomuk. Vydává Město Nepomuk. 1991-. s. 23.

¹⁵⁷ MOTEJZLÍK, Pavel. *Rozhovor s Janou Vopaleckou*. In *Nepomucké noviny* 12/2018. Nepomuk. Vydává Město Nepomuk. 1991-. s. 24.

¹⁵⁸ KLATOVSKÝ DENÍK. *V Myslívě uctili svatou Cecílii*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: <https://klatovsky.denik.cz/ctenar-reporter/v-myslive-uctili-svatou-cecilii-20191201.html>

kostela a lidé, kteří si hudbu rádi poslechnou, přispějí malou či větší finanční hotovostí na opravu varhan. Jak dřívější hudebníci, tak i současní ve svých hudebních textech prosí nebo jen zmiňují světici (sv. Cecílii), aby jim pomohla. Žádná otázka v dotazníku 1 a 2 se Cecílie netýká.

3.3 Svatá Kateřina (25. listopad)

Kateřina Alexandrijská měla žít cca mezi 3. a 4. stoletím. Je patronkou měst Fribourg, švýcarských kantonů Sitten a Wallis i univerzity v Paříži. Kromě těchto institucí je její patronát velmi široký od dívek, panen a žen, přes filozofy, studenty, mlynáře, koláře, koželuhy či také kadeřníky,¹⁵⁹ obuvníky, advokáty až po pomoc při nalezení utonulých. Kateřina byla dcerou egyptského krále Kosta. Kateřina byla velmi krásná, ale i pyšná a každého potenciálního ženicha odmítala. Život jí změnilo až setkání s poustevníkem, který jí sdělil, že jejím ženichem bude Ježíš Kristus. Kateřina si po tomto setkání uvědomila své špatné chování a nechala se pokřtít od kněze. Později se při jedné pohanské slavnosti snažila svou výřečností přesvědčit císaře Maximina, že nejlepší víra je ta křesťanská. Císař nelenil a na dvůr nechal pozvat 50 nejlepších řečníků své doby, ale tito řečníci se museli sklonit před argumenty Kateřiny a přidali se též ke křesťanství.¹⁶⁰ Rozzuřený Maximin nechal 50 mudrců popravít a Kateřinu mučit různými způsoby (hladovkou, bičováním, zatloukanými hřeby či přivázáním na kola). Mučení Kateřina přežila, ale smrt našla na popravišti, kde ji nechal císař setnout. O oblíbenosti této světice svědčí, že od 13. století patřila hned po Marii k nejuctívanějším patronkám. Nejčastěji je zobrazována s korunou na hlavě a s mečem. Zajímavostí je, že v Mnichově (Bavorské národní muzeum) je dřevěná socha, které znázorňuje tuto mučednici tak, že ji u nohou leží samotný císař Maximin.¹⁶¹

3.3.1 Zvyky na českém území

Na sv. Kateřinu byl zákaz používat jakékoliv předměty, které měly tvar kola. Tento zákaz odkazoval na mučednickou smrt sv. Kateřiny (viz výše v textu). Tento zákaz se vztahoval třeba na kolovrat, ruční mlýnky, různé povozy a tedy vesměs většinu věcí denní potřeby tehdejšího lidu. Toto omezení však nikomu nevadilo, protože místo toho byla k dispozici větší část dne pro přípravy na večerní bál.¹⁶² Svatokateřinské zábavy se vyznačovaly tím, že ženy převzaly vládu a rozhodovaly o dění na bále. Byly to ony, které si mohly vybírat chlapce a

¹⁵⁹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 607.

¹⁶⁰ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 608.

¹⁶¹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 609.

¹⁶² VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 182.

pány k tanci. Pánská část obecnstva stála v zástupech a čekala, až je některá z dam vyzve k tanci. Dle přísloví „*Žádné ranty, na sv. Kateřinu ženy platí muzikanty*“,¹⁶³ ženy připravily chuťovky nejen pro muzikanty, ale i pro mužské pokolení. Muži měli za celý bál nárok na dvě „volenky“. Ke konci bálu byly hrány rychlejší skladby, protože se vědělo, že to je poslední zábava v roce. Existovalo k tomu krásné přísloví: „*Řekla Káča (sv. Kateřina) Barce (sv. Barbora): Nechme toho tance!*“¹⁶⁴ Proto tyto zábavy získaly označení babské bály. Mužské pokolení, které celý večer tančilo, čekala na konci bálu odměna např. v podobě zdobeného pečiva. Teze Aleny Vondruškové, je že „*kateřinské bály jsou odkazem na starší pochůzky žen v maskách doplněné tancem v tento den.*“¹⁶⁵ V některých obcích byly tyto bály spojené se záměnou rolí a kostýmů, tj. že se muži převlékli za ženy anebo naopak ženy za muže.¹⁶⁶

3.3.2 Minulost a současnost sv. Kateřiny v západních Čechách

Na Sv. Kateřinu vyjma bálů byl i jeden zajímavý zvyk, a ten měli na starosti pastýři. Ti svým troubením měli za úkol vyhnat ze vsi čarodějnice.¹⁶⁷ Jak už bylo uvedeno v kapitole Advent na začátku bakalářské práce, zřejmě se jednalo o dávnou pověru, že démoni nemají rádi hluk.

V obci Stvolny (ves v okolí Manětína) ukončovala kateřinská zábava jako v jiných místech našeho území společenskou sezónu. Třeba zde se používalo rčení o tom, že sv. Kateřina hází housle do komína.¹⁶⁸ Jiné rčení používali v Dýšíně, kde Sv. Kateřina má věšet dudy do komína.¹⁶⁹

Kateřinské bály (věnečky) dle stesku jednoho článku v Národní politice ze dne 27. 11. 1933 popisují jako ty, které pomalu zanikají a oslavy tohoto svátku už jsou skoro bez významu na českém území. Jako kontrast se ukazují oslavy Sv. Kateřiny jako patronky švadlen v Paříži v roce 1933. V průvodu tohoto reje byla děvčata se dvěma pokrývkami hlav. Jedna skupina měla čepce barvy zelené a druhá skupina měla žluté. Zelená barva značila děvčata neprovdaná a zelená barva značila barvu naděje. Žlutá barva pokrývka značila děvčata, která už byla

¹⁶³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 441

¹⁶⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 441.

¹⁶⁵ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 182.

¹⁶⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklič, 2008. s. 93.

¹⁶⁷ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 36.

¹⁶⁸ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 59.

¹⁶⁹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 43.

provdaná. Oceňovala se kreativita těchto čepců. Původně v tomto průvodu chodila děvčata, která dosáhla 25 let, ale později už to nebylo tak striktně věkově omezené.¹⁷⁰ Počet jehlic ve vlasech značil, jaká je šance na vdavky (1 jehlice=25 let, 2 jehlice=30 let, 3 jehlice=35 let). Dívka, která dovršila třetí jehlici, tak byla její šance na provdání malá a říkalo se o ní, že učesala sv. Kateřinu. Odkazovalo to na starší zvyk, kdy se nevěsta nechala česat od svobodných kamarádek. Učesání nevěsty přinášelo štěstí v podobě brzké svatby pro svobodnou ženu.¹⁷¹ Výše uvedený deník viděl situaci ohledně Kateřinských věnečků dosti pesimisticky, ale i dnes v západních Čechách se konají. Jeden je v Ejpovicích a druhý v obci Čermná. Ejpovický kateřinský věneček má více než 100letou tradici. Zmínka v kronice Ejpovic z roku 1993 popisuje jeho hojnou návštěvnost. A že v tombole byly ceny i od místních podnikatelů.¹⁷² V roce 2019 dostali nabídku žáci tanečního kurzu, kterého se zúčastnili všechny věkové kategorie cca od 20 - 60 let, před plesovou sezonou v Ejpovicích, aby zahájili svým předtančením Kateřinský věneček. Tento bál pořádá Sbor dobrovolných hasičů v Ejpovicích.¹⁷³ V obci Čermná je kateřinský věneček o něco mladší než ten ejpovický. I zde je bohatá tombola, kdy je v ní až 100 cen. Autor bakalářské práce by zde chtěl poukázat, že ačkoliv za oba novinové články odpovídá předsedkyně Českého svazu žen v obci Čermná Marie Nohavcová, tak zde panuje nesrovnalost s datem, kdy tradice začala. V prvním článku jako datum vzniku uvádí rok 1951.¹⁷⁴ a ve druhém článku datum vzniku se spojuje až s rokem 1954.¹⁷⁵ Vyjma Kateřinských věnečků se v Plzeňském kraji pomalu zabydluje tradice lampionových průvodů, které pořádá oblastní sdružení Pionýr Hrádek a mateřská škola Harmonie v Rokycanech. Tyto průvody jsou konány už od roku 2005. Je to hlavně pro děti předškolního a raně školního věku, kde se skloubí nejen lampiony, procházka po Rokycanech a pěvecké vystoupení, ale má to být i připomenutí svátku sv. Kateřiny a příchodu adventu.¹⁷⁶ Žádná otázka v dotazníku 1 a 2 se sv. Kateřiny netýká.

¹⁷⁰ *Pařížské švadleny oslavují Kateřinu*. IN Národní politika 27. 11. 1933, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

¹⁷¹ *Ke dni svaté Kateřiny*. IN Pražský večerník 26. 11. 1931, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

¹⁷² *Kronika obce Ejpovice 1984-1997*. [cit. 2020-05-15] Dostupné z:

http://www.portafontium.eu/iipimage/30760640/soap-ro_01165_obec-ejpovice-1984-1997_1480, s. 148.

¹⁷³ ROKYCANSKÝ DENÍK. *Ejpovická taneční přílákala 31 párů*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: https://rokycansky.denik.cz/zpravy_region/foto-video-ejpovicka-tanezni-prilakala-31-paru-20191031.html

¹⁷⁴ DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Kateřinský věneček už ženy pořádají 60 let*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/kultura_region/katerinsky-venecek-uz-zeny-poradaji-let20111120.html

¹⁷⁵ DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Kateřinský věneček je pevná tradice*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/kultura_region/katerinsky-venecek-je-pevna-tradice-20131209.html

¹⁷⁶ VASKOVÁ, Vlasta. *Ochutnávka z činnosti pionýrů v Hrádku*. IN *Podbrdské noviny 1/2015*. Hořovice: Marta Šestáková-Vaculíková-Podbrdské vydavatelství. 1990-. s. 7.

3.4 Svatý Ondřej (30. listopad)

Jeho život se dá datovat do období života Ježíše Krista, protože byl jeho vrstevník (umírá v roce 60 nebo 62 n. l.). Je patronem několika států (např. Skotska či Ruska) či měst (mimo jiné i města Patras v Řecku, kde byl umučen). Patronát držel nad rybáři, horníky či nosiči vody anebo i nad tím, aby byla dobrá svatba. Byl i ochránce proti nemocem (např. dně, křečím, bolestem krku či růži (tzv. Ondřejova nemoc)). Ondřej byl i bratr Šimona (známější pod pozdějším jménem Sv. Petr) a živil se spolu jako rybáři. Řemesla zanechali až při setkání s Ježíšem Kristem. Ježíš Ondřejovi přikázal, aby hlásal evangelium a vyrazil na misijní cesty. Jedna z cest ho zavedla do řeckého Patrasu, kde kázal křesťanskou víru do doby, než byl zajat místodržícím Egeem. Egeas byl znám svým odporem ke křesťanům a snažil se ho mučením donutit, aby konvertoval k pohanství. Ondřej neustoupil a byl odsouzen k smrti ukřižováním. Ondřej si vymohl, že jeho poprava bude provedena na šikmém kříži - ten se dodnes nazývá Ondřejův kříž¹⁷⁷ a používal se na například i ve znaku Burgundska. Znázorňován je Ondřej povětšinou jako stařec s mohutným vousem anebo jeho umučení na kříži. Jeho atributy bývají provaz, síť či ryba.¹⁷⁸ Jeho život také popisuje spis *Skutky Ondřejovy* ze 3. století. Odtud je i zmínka, že než se dostal za misijními povinnostmi do Řecka, působil v Malé Asii i na území dnešního Ruska.¹⁷⁹

Sv. Ondřej je přezdíván klíčníkem adventu, protože právě na jeho datum se metaforicky odemyká adventní období.¹⁸⁰ a také začíná tzv. tichý advent bez tanečních zábav.¹⁸¹ Prosinec býval označován i za Ondřejův měsíc (mezi lety 1537 – 1878). Slavnost sv. Ondřeje je doložena už v 6. století n. l.¹⁸²

3.4.1 Zvyky na českém území

Z českých adventních svátků je zřejmě nejstarší, první zmínka o něm je už ve 12. století v homiliáři opatovickém.¹⁸³ Původně byl sv. Ondřej považován za počátek nového roku.¹⁸⁴ Proto noc na svatého Ondřeje byla brána jako magická a vhodná pro věštby jakéhokoliv

¹⁷⁷ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 615.

¹⁷⁸ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 616.

¹⁷⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 57.

¹⁸⁰ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 36.

¹⁸¹ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 46.

¹⁸² SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 616.

¹⁸³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 23.

¹⁸⁴ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 255.

typu.¹⁸⁵ Magické noci bývaly čtyři, kromě sv. Ondřeje to ještě byl velikonoční Velký Pátek, Štědrý den a narození svatého Jana Křtitele (24. červen).¹⁸⁶ Magičnost dne se odkazuje na pohanské zvyky. Na sv. Ondřeje měli vylézat démoni z podzemí a měli vpustit do světa zimu.¹⁸⁷ Jiřina Langhammerová v knize *Lidové zvyky* uvádí, že od našich předků to bylo velmi troufalé, aby jim v čarování pomáhal křesťanský světec (který je v čarovných formulcích uváděn).¹⁸⁸ V této práci budou rozděleny na 3 skupiny. Tou první budou ořechové lodičky, druhá lití olova a třetí ostatní věštby. Toto rozdělení je zvoleno z důvodu lepší přehlednosti práce.

3.4.1.1. Lodičky

Lodičky, které jsou z ořechů, jejichž výroba je velmi jednoduchá, mají pocházet už z dob před křesťanstvím. Po vydloubnutí jádra se do skořápky umístí svíčka. Jelikož se tyto lodičky pouštěly i o Štědrém dnu, věřilo se, že by se měla vzít svíčka v kostele při mši ráno. Avšak v dřívějších dobách byla tato krádež svíčky považována za projev čarodějnictví a mohlo to nebožičku přivést i na hranici a ke ztrátě života. Tyto lodičky byly považovány za milostnou magii a např. v Itálii je dochován zvyk (ze 17. stol.), že se tyto ořechové lodičky pouštěly už 21. září. Na skořápky se napsala jména chlapců, po kterých dívky toužily či už s nimi byly na začátku vztahu, a dle směru lodiček se věštilo, jaká je s tímto mužem čeká budoucnost. Na českém území je potřeba, aby si ten/ta dotyčný/á vyrobili lodičku sami.¹⁸⁹ Aby bylo posíleno to, co nám sdělily lodičky, je potřeba tyto skořápky spálit na druhý hod vánoční.¹⁹⁰

3.4.1.2 Lití olova

Dalším zvykem, jehož kořeny se vztahují ještě k předkřesťanské tradici, je lití olova. Tento zvyk už provozovali Keltové. Tradice bude popsána už v křesťanské verzi. Před začátkem věštění bylo potřeba odříkat modlitbu k Panně Marii. Stejně jako u lodiček je potřeba mít připravenou otázku, která je jasně formulovaná a dá se na ní odpovědět formou odlitku. Co značí podoba odlitku, záleží jen na fantazii daného jedince, protože každý jednotlivec v tom tvaru vidí něco jiného.¹⁹¹ V některých oblastech se olovo lije skrze klíč, jehož zoubky mají podobu kříže.¹⁹² Z tvarů litého olova se chlapci snažili odhadnout i to, jaké bude jejich

¹⁸⁵ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 616.

¹⁸⁶ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 59.

¹⁸⁷ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 60.

¹⁸⁸ LANGHAMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 244.

¹⁸⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 228.

¹⁹⁰ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 231.

¹⁹¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 231.

¹⁹² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

budoucí zaměstnání.¹⁹³ Po zchlazení olova ve studené vodě bylo potřeba zapojit fantazii k posouzení, čemu se odlitek podobá. Dle toho pak mládenci věděli, co je čeká za budoucí zaměstnání; např. bochník chleba znamenal pekaře, zbraň vojáka, či různá podoba ševcovských kopyt značila budoucího obuvníka.¹⁹⁴

3.4.1.3 Ostatní věštby

Dalším rozšířeným zvykem byla věštba skrze hrnečky. V okolí města Příbor se pod 4 hrnečky uschovaly 4 věci, jež měly určitý význam. Hlína znamenala smrt, chléb majetek, prsten svatbu a hřeben smrt.¹⁹⁵ Upravenou variantu měli např. ve Slatině (dnes městská část Brna, dříve samostatná obec). Pod hrnečky se schovaly i další předměty (kromě chleba a hlíny), také mince a něco, co mělo zelenou barvu (např. větvička z rozmarýnu). Význam zde měly peníze jako zdroj bohatství, zelená větvička znamenala výdaje, chleba velkou úrodu, jen význam hlíny zůstal stejný, a to byla smrt. Hra spočívala v tom, že jeden člověk byl postavený zády a druhý promíchal hrnečky.¹⁹⁶

Důležitou roli při věštění hrála otázka: Odkud, kdy a jak bude vypadat budoucí partner? Otázku pokládaly při věštění ženy, které tyto tradice provozovaly a udržovaly. To proto, že sv. Ondřej je patronem nevěst a šťastných svateb.¹⁹⁷ Dívky si pomáhaly při předpovědi budoucnosti opravdu pestrým zdrojem médií, která jim měla odpovědět. Podobně jako u lodiček a olova i zde bude zmíněno několik tradic:

Velmi oblíbené bylo i házení střevícem za sebe. Pokud špička střevíce mířila ke dveřím, čekala dívku v následujícím roce svatba.¹⁹⁸ Pokud pata, zůstala minimálně v následujícím roce ještě doma.¹⁹⁹ V okolí Slavkova děvčata věřila, že když vstoupí na postel pravou nohu a poprosí sv. Ondřeje, tak se jim v noci ve spánku zjeví jejich budoucí milý.²⁰⁰ Další postelová pověra spočívala v uschování jmen chlapců napsaných na papírcích pod polštář před spaním. Dotyčná poté, co ráno vstala, sáhla pod polštář, a první papír, který vytáhla zpod polštáře, bylo jméno jejího ženicha.²⁰¹ Pokud byl na sv. Ondřeje už mráz a zamrzla vodní hladina, chodila děvčata vysekat led, aby se jim ve vodní hladině při svitu měsíce zjevila podoba

¹⁹³ KRČMÁŘ, Luděk. *Lidová zbožnost na Plzeňsku*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2017. s. 4.

¹⁹⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

¹⁹⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 441.

¹⁹⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 443.

¹⁹⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 23.

¹⁹⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

¹⁹⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 443.

²⁰⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 441.

²⁰¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 443.

budoucího manžela.²⁰² Případně se stačilo podívat do vody ve studni nebo do vědra s vodou. Budoucího partnera bylo možné zahlédnout i v komíně či v zrcadle.²⁰³ Do konce středověku se církev snažila omezit kultu uctívání pramenů, stromů a hájů. Prostý lid např. do vody házel peníze, část oděvu, kousek chleba a v některých případech tam lil i víno.²⁰⁴ Děvčata využívala k věštbě třeba i dříví z dřevníku. Toto dříví se sneslo do kuchyně a rozhodujícím pro získání informace o budoucím manželovi byl počet polínek. Sudý počet znamenal, že muž, za kterého se děvče vdá, bude mládenec a lichý počet znamenal vdovce. Děvčata chodila také třást plotem, který jim po vyčtení formule: „*Třesu, třesu tímto plotem, všeci svatí mým životem. Kde je můj milý dnes, ať mě tam zaštekne pes.*“²⁰⁵ měl prozradit, odkud mají budoucího ženicha čekat. Tento rituál se odehrával v nočních hodinách, většinou o půlnoci.²⁰⁶ Existovala i mužská verze třesení, jen s tím rozdílem, že plot nahradil strom, a čekalo se na pohyb listů místo štekotu. (Slezsko).²⁰⁷ Strom byl vyhledávaný proto, že byl kořeny spojený se zemí, ale svou korunou mířil k nebi, a tudíž mu byla přičítána magická moc.²⁰⁸ Antonín Václavík popisuje, že „*strom byl stálou součástí obřadů, jimiž se zajišťoval zdar veškeré činnosti, zdraví a síla. Objevoval se při všech rozhodujících momentech lidského života i v hraničních obdobích roku.*“²⁰⁹

Podstatnou roli při věštbách hrála i zvířata (pes, prase, slepice či kohout). Z roku 1762 je doložen zvyk, kdy děvčata chodila po vsi s lopatami, na nichž měla chleba. Děvče, kterému pes snědl chleba nejdříve, čekala veselka.²¹⁰ Církev tento zvyk kritizovala z důvodu, že chléb je Boží dar. Chléb patří těm, kteří trpí bídou, a proto se s ním nemá plýtvat na pohanské zvyky. Děvčata byla církví označena jako hloupé panny.²¹¹ Jindy děvčata chodila ke kurníku a klepala na něj větvičkou či polínkem dřeva. Když se jako první ozvala slepice, vdavekchtivé děvče vědělo, že její vyvolený bude vdovec. Děvčata však doufala v hlas kohouta, který měl značit, že budoucí ženich je mládenec. Jiná varianta věštbý z kurníku měla trochu upravený význam a ten spočíval v kokrhání kohouta, jehož hlas značil vdavky do roka. Naopak hlas

²⁰² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

²⁰³ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 40.

²⁰⁴ VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. s. 126.

²⁰⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

²⁰⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

²⁰⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 443.

²⁰⁸ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 255.

²⁰⁹ VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. s. 150.

²¹⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

²¹¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 40.

slepice značil děvčeti, že v následujícím roce se její veselka konat nebude. Tato věštba se využívala nejen na sv. Ondřeje, ale i na Štědrý večer. Asi nejzajímavější z těchto věštek byla ta, kdy mládenec vzal děvče na záda a odnesl ji do chlívků, kde se prasnice zeptal: „*Milá plemenico, povíš nám něco; přinesl jsem dívku ke tvojemu chlívků, kolik dáš rochtátů (zachrochtání), za tolik se vdá roků!*“²¹² Tyto zvířecí věštby byly vcelku neškodné pro zvířata. Ale dochoval se i jeden zvyk, za který zvíře zaplatilo životem. Bylo to věštění ze žáby. Chycená žába byla pomazaná medem a vložena ještě za živa do mraveniště. Dle kostí, co z ní zbyly, se odhadovalo a případně i s nimi čarovalo. Malá kost ve tvaru lopatky měla chlapce odhánět a kostička ve tvaru háčku naopak přitahovat. Čarování je zde myšleno tak, že děvčata rozdrcenou kůstku ve tvaru lopatky přimíchávala do těsta na koláče nápadníkům, o které neměla zájem (většinou ty nápadníky, co děvčeti domluvili rodiče). Předpověď budoucnosti se dala odhadnout i z toho, v jakém stavu kost zůstala. Pokud byla obrána od mravenců dočista, znamenalo to bohatství. Pokud na kosti něco zůstalo, tak to věštilo nemoc. Tento zvyk se dodržoval ještě v 19. stol.²¹³

3.4.2 Minulost a současnost sv. Ondřeje v západních Čechách

V Sulislavi je zaznamenán zvyk, kdy byl houser se zavázanými očima vpuštěn do pokoje mezi děvčata. Dívku, ke které se „dočasně oslepený“ houser rozběhnul, čekala do roka svatba. Zvyk s houserem je doložený i v okolí Stříbra.²¹⁴ Zvyk s hrnečky, z nichž se věštila budoucnost je doložen i v západních Čechách, a to konkrétně v Sulislavi. Oproti výše popsanému zvyku byl odlišný. Využívalo se místo 4 hrnečků v Sulislavi 5 a měly tento význam: „*uhlí-smutek, chléb-dostatek, chuchvalec koudelce-vdá se „napolo“ a bude mít ještě před svatbou děcko, hřeben-počká ještě rok a bude se česati.*“²¹⁵ V jiných částech okresu Plzeň-sever, a to konkrétně v obci Kunějovice se tato tradice držela až na Štědrý den. Zde však byla tato tradice upravena tak, že předměty k věštění tvořily prstýnek, panenka, uhlí a věneček. Symbolem věnečku byla ztráta pannenství u dívky, panenka značila narození potomka a prstýnek ohlašoval svatbu.²¹⁶ Na Přešticku byla tato věštící hra modifikována tak, že talíře nahradily hrnečky a také v tom, že počet skrytých předmětů klesl na tři. Děvče, které mělo volbu výběru, mohlo pod talířem najít prsten (svatba), minci (bohatství) anebo moučník

²¹² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

²¹³ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 59.

²¹⁴ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 27.

²¹⁵ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčaje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 66.

²¹⁶ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčaje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 52.

(bída). Ale i tento zvyk byl dodržován až o Štědrém dni.²¹⁷ V okolí Teplé byl zaznamenán zvyk, kdy děvčata mrskala jinochy.²¹⁸ Ze Štáhlav pochází modlitba k patronovi, aby se dívce zjevil ten, kdo bude její ženich.²¹⁹ V zápiscích učitele Jaroslava Kordy z Nýrska je uvedena zmínka o udržování tradičních věšteb na sv. Ondřeje, jako jsou lití olova, házení pantoflem, třesení stromem či naslouchání, odkud zašteká pes. Tyto věštby provozují nejen dívky, ale i chlapi. V Pocinovicích se udržoval i zvyk podobný těm s polínky. Dívka šla v noci k sousedovi si vzít hrst klestí, pokud byl počet sudý, tak dívku čekala svatba. Z Hodousic byl i zvyk, kdy se v noci na Sv. Ondřeje bavili chlapi různými žerty např., že odnášeli část dvířek u stavení někam na předem vytipované místo a bavili se ranním shonem dotčených vesnických občanů, kteří hledali části svých vrat. Jiný žert spočíval v tom, že sousedovi dali hnůj do auta. Ale při vzniku těchto poznámek v roce 1937 byl tento zvyk zakázán četníky. Jiné zvyky zde byly upravené např. lodičky, kdy se ke svíčke dávaly i lístečky se jmény chlapců (v opačném případě dívek). Podmínka byla, že na jednom lístečku muselo být napsáno „neznámý“ (což znamenalo, že budoucího manžela dívka ještě nepotkala). Zhasnutí lodičky se jménem značilo, že dotyčný chlapec se manželem dívky nestane. Varianta s hrnečky se objevuje i v Nýrsku, ale vybíralo se z 5 hrnečků a člověk mohl vybrat 2 hrnečky. Předměty pod hrnečky byly: klíč (ženich bude mít vlastní dům), prstýnek (svatba), peníze (manžel bude bohatý), náprstek (manžel bude hospodář) a nit (smrt).²²⁰ Zvyk s litím olova byl ještě na začátku 20. stol. živý a hojně dodržovaný. Ale události 1. a 2. světové války zapříčinily nedostatek této suroviny a upadnutí této tradice. Za válek se jako náhražka používal bílek a rozehrátý vosk, ale výsledná kvalita odlitků byla bídná. Dnes pokud neseženeme olovo, využívají se např. olůvka z potřeb pro rybáře.²²¹ Existují i sady pro lití olova (viz. příloha). Dříve se takové kuličky během prázdnin odlévaly z olova a říkalo se jim ondřejky (Slezsko).²²² Samozřejmě jedním z důvodů, proč dnes tradice není až tak silná, je i fakt, že při neobratné práci s olovem vznikaly bolestivé popáleniny.²²³ Přiblížit a udržet různé zvyky, které byly tradiční na sv. Ondřeje, se dnes snaží různé spolky. Jako příklad lze uvést např. Historický kroužek při Základní škole v Přešticích, který v roce 2000 ukazoval

²¹⁷ POHORSKÝ, Jaroslav. *Obyčeje o štědrém dnu na Přešticku*. In Přeštické noviny 12/1995. Archiv Dům Historie Přešticka.

²¹⁸ LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 27.

²¹⁹ Sv. Ondřej Štáhlavy. ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

²²⁰ KORDA, Jaroslav. *Zvyky na Sv. Ondřeje (z 29. na 30. listopad; Nýrsko a okolí)*. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

²²¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 231.

²²² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 442.

²²³ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 231.

veřejnosti zvyk s věštěním z hrnečků.²²⁴ Možnost vyzkoušet si variantu věštby z lodiček měl nejen autor bakalářské práce v rámci Adventních dílen v Národopisném muzeu v Plzni. Odtud pochází i přiložené fotografie v příloze bakalářské práce. Výsledek autorovi práce nevěstí nic pěkného, proto jeho lodička sice doplula téměř do cíle, ale těsně před ním zhasla. Takže sice dosáhne svého cíle, ale bude to za cenu velké oběti.

Věštby na sv. Ondřeje jsou dosti podobné těm, které se udržují na Štědrý den²²⁵ a proto i časem splynuly do jednoho dne a v současnosti se tyto zvyky udržují už jen na 24. prosince. Je to i z důvodu, že původní Svatoondřejský svátek přestal být začátkem nového roku. Změnou bylo přesunutí konce roku na Vánoční svátky na přelomu středověku a novověku.²²⁶ Většina materiálů, které autor práce prošel, tak tyto tradice uvádí, že se dodržují, až na Štědrý den. Což ostatně potvrzují i odpovědi v Dotazníku 1. V Dotazníku 2 sice korespondenti kroužkovali, že některé tradice dodržují, ale otázka je nešťastně formulována. Otázka sice zní, zda tradice udržují, ale není necháno na doplnění korespondenta, v který konkrétní termín.²²⁷

3.5 Svatá Barbora (4. prosinec)

Sv. Barbora svůj život prožila na konci 3. stol. a na začátku 4. stol. (umírá roku 306) a její život je spíše opředen legendami. Je patronkou věží, dívek, zajatců, zedníků, dělostřelectva, tesařů, hrobníků anebo hasičů. Její patronát se vztahoval i na umírající lidi, je ochránkyní proti bouřce, proti horečce a proti moru a také je pomocnice v nouzi. Zvláště u horníků se těšila velké přízni (už od středověku). V dolech zapalovali Barbořino světlo a zpívali píseň k této světlici. Je to odkaz na legendu, kdy se znenadání otevřela skála, aby ochránila Barboru před jejím rozlíceným otcem. Barbora se narodila jako dcera bohatého občana Dioskura v Nikomedii (dnešní Turecko). Byla to dívka, která byla nejen hezká, ale i bystrá, a proto i velmi žádaná k sňatku. Barbora však nápadníky odmítala, a naopak se začala sblížovat se skupinkou křesťanů, kteří žili skrytě před svými pohanskými pronásledovateli. Později přijala jejich víru i křest přes odpor svého otce, jenž byl odpůrcem křesťanů. Ten se rozhodl přerušit styk Barbory s křesťany tím, že jí uvěznil do věže, kterou nechal kvůli trestu pro dceru vystavět. Barbora využila krátkého odjezdu svého otce a zadala zedníkům požadavek, aby jí ve věži vytvořili tři okna jako symbol svaté Trojice (otec chtěl jen dvě). Změna stavebního

²²⁴ *Třešňové větvičky prozradí, kdo se do roka vdá*. Plzeňský deník 21. 12. 2000, Archiv Dům Historie Přešticka.

²²⁵ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčej na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 36.

²²⁶ LANGHAMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 255.

²²⁷ Dotazníkové šetření z 90. let 20. století. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

plánu a zjištění křesťanského křtu své dcery rozlítily Dioskura tak, že dceru odvedl k místodržícímu v zemi a udal ji jako křesťanku. Nejdříve byla zbičována,²²⁸ ale rány bičem Barbora provokativně označila jako hlazení pavími péry. Dle legendy ji v noci tyto rány zahojil samotný Ježíš Kristus. Dalšími tresty bylo pálení pochodní či uříznutí prsou. Po tomto brutálním trestu měla být ještě hnána ulicemi, ale v tom vstoupil anděl a zahalil její zohavený dekolt bílým úborem. Ani tento zázrak však neochránil Barboru od popravy mečem. Barboru sřal její vlastní otec, kterého hned po této exekuci usmrtil blesk.²²⁹ Společně s Barborou měla být údajně popravena sv. Julie, která už se při mučení sv. Barbory doznala také k tomu, že vyznává křesťanskou víru.²³⁰ Barbora je často znázorňována v dlouhém plášti nesoucí pochodeň, dále také s věží se třemi okny či s kalichem a hostií. Též bývá vyobrazena se sv. Markétou a sv. Kateřinou a jsou nazývány jako „tři svaté dívky“.²³¹

3.5.1 Zvyky na českém území

Postava Barbory chodila buď s doprovodem, anebo bylo více Barborek. Oblečení bylo volné a většinou bílé barvy. Ale třeba na Milevsku byla Barborka v černém převleku. Barborka měla v ruce metličku na zlobivé děti, kterým hrozila. Jejím doprovodem byl anděl a ten hodným dětem rozdával dárky (po většinou ořechy a jablka). Barbora i anděl zpívali o životě a umučení sv. Barbory.²³² Text písně byl jen úryvek z barokních her o sv. Barboře.²³³ V místech, kde chodilo více Barborek, nebyla role anděla. Pokud v převleku nebyla dospělá žena, ale děvčata do 15 let, tak se po sborovém zpěvu ještě pomodlila. Tyto „dětské“ Barborky pak od hospodyně dostávaly také dárek v podobě ovoce a občas i nějakou malou hotovost. V Jižních Čechách (lokality Nuzice a Rataje u Bechyně) je např. doložena pochůzka 4 - 6 Barborek (dospělých), jejichž úbor je bílý a doplněný mašlí různé barvy (červená, modrá) kolem pasu. Na hlavě mívají buď korunku, nebo věneček. V ruce mají už výše zmíněný košíček s dárky a metličku. Přes tvář mají závoj, anebo mají jen rozčesané vlasy. Jedna Barborka má i zvoneček.²³⁴ Barborky chodily na boso, v některých případech měly bílé papuče.²³⁵ Barborky, jak už bylo výše uvedeno, měly i výchovný efekt na zlobivé děti, a proto

²²⁸ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 626.

²²⁹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 627.

²³⁰ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 77.

²³¹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 627.

²³² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 445.

²³³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 26.

²³⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 445.

²³⁵ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 87.

před vstupem do chalupy metličkou zahartusily na okno a při vstupu do chalupy se ptaly po dětech, zda nejsou někde schované. Pro větší magičnost Barbor se dětem vyprávělo, že Barborky slezou z nebes po žebříku dolů (ten žebřík jim připravil sv. Petr), aby mohly potrestat zlobivé děti. Další výchovný efekt měly i v tom, že hodné děti si musely dárek zasloužit. Barborky jim poručí „*Mulise, mulise!*“ (modli se!) a po odříkání modlitby dostanou odměnu.²³⁶ Za Barborky chodili i muži (Jíkev u Nymburka), kteří měli oblečení složené z bílých košil, bílých prostěradel a bílé sukně. Aby byl bílý efekt kompletní, tak se v obličejí ještě pomoučili moukou. Pokrývkou hlavy byla nádoba na mléko (dojačka). S početnou sestavou Barborek chodil i průvod, ve kterém byli např. čert a koza. Čert měl rohy, velký červený jazyk z flanelu, v obličejí byl počerněný uhlím a dělal rachot řetězem. Postava převlečená za kozu měla na obličejí masku kozy, na krku zvoneček a na hlavě se jí tyčily rohy z dřevěných vidlí. Byla oblečená do strakatého úboru a snažila se chodit po čtyřech jako opravdové zvíře. Koza měla také za úkol obejít a prozkoumat všechna zákoutí ve stavení, zda se tam neschovává nezbedná ratolest. Aby umocnily v dětech strach, jedna z Barborek nosila tzv. turka. „Turek“ byla vydlabaná tykev v podobě obličejí mrtvého člověka a uvnitř této tykve byla svíčka. Tento turek se dal za okna ještě dříve, než poklepaly na okna Barborky metlami a čert řetězem. Po klasickém *Mulise! Mulise!* Přišly na řadu dárky. Ten, kdo se po nich hned sápal, dostal metlou za vyučenou, stejně jako děti, které se nechtěly modlit.²³⁷ V jiných částech českého území existoval takový úbor Barborky, který byl podobný oděvu jeptišek. Na Barboru se jako dárek v některých lokalitách kromě ovoce a ořechů dávaly také fakulky (barborky). Fakulky bylo pečivo připomínající svíčky, které nosily Barbory.²³⁸ Stejnomené cukroví zvané barborky mělo v jiných lokalitách též tvar cukrového srdíčka a koledníci při obdarování používali formulku, že tuto sladkost posílá přímo světice.²³⁹ Bylo pamatováno i na ta stavení, kam Barborky nedošly. Děti měly nechat na večer talíř za oknem a světice jim tam během noci zanechala dárek.²⁴⁰ Podobně jako na sv. Ondřeje i na Barboru věštily svobodné dívky, zda je čeká v následujícím roce svatba, a to v podobě třešňových větviček tzv. Barborek.²⁴¹

3.5.1.1 Barborky

Barborky jsou větvičky z třešně. V křesťanské víře má třešeň několik vyobrazení a symbolů:

²³⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 445.

²³⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 446.

²³⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 447.

²³⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 89.

²⁴⁰ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 91.

²⁴¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 447.

- 1.) třešňové květy, které jsou rozkvetlé, symbolizují neposkvrněné početí Panny Marie
- 2.) plody třešně jsou brány jako ovoce z ráje, a proto tyto plody má ve svých rukou malý Ježíš Kristus na obrazech
- 3.) odkaz na starou báji, kdy měla Eva během vyhnání z ráje odnést tajně v mošně několik plodů a třešeň byla mezi nimi.

Asi nejnámější zvyk je právě trhání těchto větvíček z třešně brzy ráno na sv. Barboru. Tyto větvíčky se daly do vázy a nejlépe do místnosti, kde je nejvíce tepla. Voda se neměnila, naopak se jen doplňovala. Pokud na Štědrý den tyto větvíčky rozkvetly, znamenalo to, že se potencionální nevěsta (svobodné děvče v chalupě) do roka a do dne vdá. Tradice myslela i na to, kdyby větvíčky rozkvetly dříve. V tom případě každý den rozdílu do Štědrého dne znamenal to, že bude veselka o měsíc dříve. V praxi to znamená, že pokud se květy objevily 21. prosince, tak se svatba bude konat o 3 měsíce dříve, než uplyne rok.²⁴² Avšak pokud větvíčky uschly, dotyčnou osobu čekala nemoc a neúspěch.²⁴³

Tyto větvíčky mohly ještě posloužit i o půlnoční mši na Štědrý večer. Neprovdaná děvčata si rozkvetlou barborku dala za pas. Pokud měl některý z chlapců zájem o děvče, tak si mohl při odchodu tuto barborku od děvčete vzít. Ale jelikož to bylo veřejné gesto lásky, tak to bylo i závazné rozhodnutí pro daného mládence. Petr Piřha to přirovnává k velikonočnímu zvyku s kraslicemi.²⁴⁴ Pro potvrzení Piřhova argumentu byla použita kniha Valburgy Vavřínové *Malá Encyklopedie Velikonoc*, kdy jako gesto sympatií sloužila kraslice. Kraslice byla určena jen vybrané osobě a symboly a znaky nakreslené na vajíčku byly metaforicky skrytý jazyk, jemuž rozuměl jen obdarovaný.²⁴⁵ Velmi ceněná byla namalovaná vajíčka taková, která si chlapci vykoledovali od děvčat. Vejce fungovala jako dar nejen mezi mládeží, ale i jako služné, co hospodář dával služebnictvu. Kreslené vejce jako dar děti dostávaly od svých kmotrů už v 17. století. Kraslice byla jako doplněk k ostatním dárkům, kterými bylo ovoce či sladkosti. Darem dostávali nemalované vejce o Velikonocích i chudí občané jako almužnu. Kolem roku 1200 je doložen i obřad svěcení vajec, kdy je měli církevní hodnostáři po obřadu pomalovat. Ozdobená vajíčka dostávaly děti jako dárek po skončení bohoslužby.²⁴⁶ Malované vajíčko mělo znázorňovat krásu Božího těla.²⁴⁷ Ze 14. století jsou zmínky o kreslených vejcích i v písemném provedení např. ve slovníku Bartoloměje z Chlumce (známý pod

²⁴² VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 237.

²⁴³ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 56.

²⁴⁴ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 57.

²⁴⁵ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. s. 230.

²⁴⁶ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. s. 256.

²⁴⁷ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. s. 230.

pseudonymem Kleret; zemřel v roce 1379), který byl psán veršovaně. Zde je zmínka nejen ve staročestíně (kraslice), ale i v latinském názvu *decra* (červená).²⁴⁸ Červená proto, že odkazovala na symboliku krve, která obnovuje život, ale později (od 13. stol.) i jako odkaz na prolitou krev Ježíše Krista na kříži.²⁴⁹

Další tradice, která se týkala proutků z třešňí, je spojená s kouzly. Bylo potřeba, aby větvička byla ohnutá tak, aby její tvar připomínal kruh. Přes takto ohnutý proutek se dalo při ranní mši poznat čarodějnice. Věřilo se, že čarodějnice bude stát zády k oltáři.²⁵⁰ Obdobně pobožný lid věřil „kukátku na čarodějnice“, který se praktikoval na sv. Lucii. O tomto svátku se dalo nahlížet na čarodějnice v kostele skrze díru po vyraženém suku ve stoličce.²⁵¹ Na Valašsku se větvička z třešně též dávala do vázy a čekalo se, zda do Štědrého dne rozkvetne, ale proutek se trhal až na sv. Lucii. Srze snítek větvičky měl člověk poznat čarodějnice. Nevýhodou bylo, že i čarodějnice poznaly, že jsou spatřeny. Což silně pocítil i mladík z Frenštátu, na kterého si domnělé čarodějnice počkaly poté, co vyšel z kostela a dostal od žen výprask. Dle článku byl natolik silný, že dotyčný mladík byl rád, že došel domů.²⁵²

O životě sv. Barbory se hrály divadelní hry. Nejstarší písemně doložená hra je z baroka a hráli ji žáci jezuitských kolejí. V menších městech a na venkově, kde nepůsobili jezuité, tyto hry hráli kočovní herci, případně děti pod vedením kantora. Divadelní hry o životě sv. Barbory se přestávají hrát už v druhé polovině 19. století.²⁵³ Herci měli navštěvovat i odlehlá stavení (např. mlýny či hájovny).²⁵⁴ Zachovala se hra z Vamberku (Východní Čechy) z 18. století. Popíšme ve zkratce děj hry. Hra má 6 dějství. V prvním dějství Barbora odmítá svatbu, kterou jí zařizuje její otec Dioscor.²⁵⁵ V druhém dějství je stavěna věž pro Barboru. Ta využije odjezdu otce a přemluví baumistra, aby na věži místo plánovaných dvou oken zhotovil tři (na Barbořinu zodpovědnost). Tato tři okna mají odkazovat na křesťanskou sv. Trojici.²⁵⁶ Ve třetím dějství rozzlobí křesťanské vysvětlení tří oken pohanského Dioscora. Dceru nechá zavřít do vězení a spěchá k císaři.²⁵⁷ Císař Marcyán ve čtvrtém dějství hry nabízí Barboře milost, pokud odmítne křesťanství a vrátí se k pohanským bohům. Tato odmítne a nechce se

²⁴⁸ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. s. 256.

²⁴⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. s. 230.

²⁵⁰ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 238.

²⁵¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 46.

²⁵² SACH, Vladimír. *K dnešnímu svátku sv. Lucie*. IN Národní politika 13. 12. 1933. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

²⁵³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 26.

²⁵⁴ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 93.

²⁵⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 448.

²⁵⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 449.

²⁵⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 450.

klanět před pohanskými bohy. Marcyán, rozezlen drzostí panny, ji nechá za trest vysvléci a sešlehat metlami. V pátém dějství se Barboře ve vězení zjeví Ježíš Kristus a uzdraví jí rány. Marcyán, poté, co odmítne Barbora jeho tvrzení, že ji uzdravili pohanští bohové, rozhodne se jí uložit ještě přísnější trest. Ten spočívá v tom, že bude mučena rozpálenými plechy přikládanými na její tělo,²⁵⁸ poté jí budou uříznuta prsa a potupa bude dokončena ukázáním obnažené a zohavené Barbory před prostým lidem. Barbora se modlí ke Kristu, aby jí poslal nějaký šat na zahalení. Ten donese anděl a vyřizuje vzkaz od Ježíše Krista, že se na ni těší u nebeského stolu. To u Barbory vyvolá blažený úsměv, kterého se vylekají kat i jeho pacholci. V šestém a závěrečném dějství se rozhodne práci kata převzít Dioscor a popraví svou dceru. Po vykonání popravě zazní hrom a Dioscura odnesou čerti.²⁵⁹ Tím se vyplní sen služebníka z úvodního monologu, kterým hra začíná.²⁶⁰

3.5.2 Minulost a současnost sv. Barbory v západních Čechách

V Manětíně, kde je i kostel sv. Barbory, býval v tento den mimo jiné i malý trh a pouť.²⁶¹ Podobně jako u jiných světců, tak i o sv. Barboře se hrály divadelní hry o jejím životě a smrti (způsobu umučení). Na plzeňský venkov zajížděli kočovní herci, kteří tuto legendu ztvárnili a přiblížili ji prostému lidu.²⁶² Hudebně laděné vystoupení (tzv. štandrlé) spojenou s masky (tzv. larvami) Barborek je uváděno v České Bříze (Plzeň-sever). Toto vystoupení se hrálo speciálně jen v obydlích, kde v tu danou dobu bydlela žena či dívka Barbora.²⁶³

V Plzeňském kraji v tento den chodily ženy převlečené do bílých rouch a tváře měly zahalené do bílých roušek. Takto oblečené Barborky rozdávaly dětem ovoce a sladkosti. Na Severním severním Plzeňsku (např. v Kralovicích) je doloženo, že chodily v převleku Barborek i muži.²⁶⁴ Buď mužské Barborky rozdávali dárky dětem jako ženské představitelky uvedené výše (např. obec Chříč)²⁶⁵ nebo udržovali zvyk spojený s pochůzkou podobný tomu na sv. Lucii (Kralovice). Kralovické mužské Barborky neměly stejný oděv, v ruce měly dřevěný

²⁵⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 451.

²⁵⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 452.

²⁶⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 448.

²⁶¹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 54.

²⁶² KRČMÁŘ, Luděk. *Lidová zbožnost na Plzeňsku*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2017. s. 5.

²⁶³ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 42.

²⁶⁴ KRČMÁŘ, Luděk. *Lidová zbožnost na Plzeňsku*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2017. s. 5.

²⁶⁵ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 48.

nožík a pytel s hrachovinou (více o tomto zvyku u Sv. Lucie).²⁶⁶ Na Chodsku v předvečer svátku také chodili chlapi převlečení za Barborky. Obličej měli pomoučený a oblek z hrachoviny. Počet Barborek byl různý od 2 až do 6. Nejdříve koledníci zazpívali píseň o sv. Barboře, kde ji chválí a věří, že po konci pozemského života jim panna se zlatou lampou (sv. Barbora) pomůže vyžádat vstup do nebe. Než rozdali odměny (čerstvé i sušené ovoce), tak hodným děvčatům připomněli Mulisi, mulisi(modli se) a zlobivá děvčata dostala výprask. Na Chodsku se díky velkým odměnám Barborkám vžilo rčení, že člověk, který hodně obdarovával, tak je štědrý jako Barborka.²⁶⁷

Za okno se dávala punčocha či talíř, do které Barborka měla nechat nějakou sladkost pro děti.²⁶⁸ V případě Malé Visky u Klatov byla použita punčocha a zajímavostí je, že zde chodila jen sv. Barbora bez toho, aby jí v následujících dnech vystřídal Mikuláš. Zlobivý bratr hlavní hrdinky Barbory Josef obdržel v punčoše jen cibuli, mrkev a brambory.²⁶⁹ Hodná Barborka měla v nadílce sušené švestky, jablka a křížaly (sušené plátky jablek).²⁷⁰

Na Chodsku děvčata též věštila z vykvetlých barborek na Štědrý den, ale je zde i doložen zvyk s větvičkou za pasem děvčete jako znamením pro chlapce (jak je uvedeno výše v textu).²⁷¹ a odhalování čarodějnic pomocí třešňového proutku.²⁷² Zvyk s třešňovými větvičkami je živý dodnes, což potvrzuje i Dotazník 2 s velkou částí kladných odpovědí.²⁷³ Autorka knížky *Dětství v zámeckém parku* Marie Hraničková-Nejdlová popisuje, kdy 4. prosince chodila se svou sestrou a otcem na trhání „barborek“, které natrhali po tom, co si užili sněhové radovánky. A také o tom, jak jim byla vypravována legenda o utrpení sv. Barbory (začátek 20. stol.).²⁷⁴ O velké oblibě tohoto zvyku svědčí i krátký článek z Večerního Českého slova ze dne 1. 12. 1932, kdy dokonce v Praze hrozila za utrnutí větviček či jejich následný prodej pokuta (od 10 Kč až 5000 Kč), anebo do konce vězení (12 hodin - 14 dnů). Bylo to z důvodu, že lidé trhali nadměrné množství větviček a docházelo k poškození stromů

²⁶⁶ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 50.

²⁶⁷ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 10.

²⁶⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s.26.

²⁶⁹ ZÁTOPECKÝ, Antonín. *Barunka*. Praha: Práce, 1984. s. 113.

²⁷⁰ ZÁTOPECKÝ, Antonín. *Barunka*. Praha: Práce, 1984. s. 115.

²⁷¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 448.

²⁷² KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 10.

²⁷³ Dotazníkové šetření z 90. let 20. století. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr.

Hostaše v Klatovech, p. o.

²⁷⁴ HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka*. Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, 2013. s. 128.

(které už tak byly dost poničené) těžkou zimou z roku 1929)²⁷⁵ Dodnes se udržují podobně jako u jiných světců různé ukázky těchto tradic z různých spolků či v rámci adventních dílen. V plzeňském deníku z roku 2000 je uvedena ukázka, kdy Historický kroužek při Základní škole v Přešticích prezentuje tradici Barborek z uříznutých větvíček z višně.²⁷⁶ Barborky je možné i koupit v rámci trhu či ve stánku, který prodává jen barborky či jmelí. Jistou inovací tohoto zvyku nabízí i Petr Piřha ve svém díle *Adventní čas*, kdy doporučuje přivázat na nit ke každému pupenu na větvíčce zamotaný papírek s přáním. Přimotané přání u pupenu, který vykvete, rozbalíme a mělo by se nám vyplnit. Piřha odkazuje na novoroční oslavy zimního slunovratu v antickém Římě. Obyvatelé Říma si předávali mezi sebou na znamení přátelství nejen dárky, ale i tyto rozkvetlé větvíčky s přivázanými přáními.²⁷⁷ Varianty Barborek nejsou spojovány jen s višní, ale třeba v oblasti Hradce Králové se používala větvíčka z jabloně.²⁷⁸ V dnešní době si ji lze vyrobit i z jiných ovocných stromů (např. švestka či broskev) či exotických keřů (např. sakura či magnolie).²⁷⁹ Datum trháni Barborek se v některých oblastech lišil: např. na Slovácku na sv. Ondřeje (30. listopadu) a na Slovensku už na sv. Kateřinu (25. listopadu). Zde byly ještě další úpravy oproti původnímu zvyku. Barborky se zasazovaly do květináče (v jiných lokalitách se dávaly pouze do vázy či džbánu s vodou) a zalévala je děvčata vodou z úst (nikoliv z kropáče).²⁸⁰ Ve Vejprnicích dívky odnesly do kostela na Boží hod vánoční (25. prosince) společně barborky a jmelí a umístily je k sošce Panny Marie. Bohorodička jim za to měla splnit jejich tajná přání.²⁸¹ V Malé Vísce na Klatovsku se do vázy na sv. Barboru dávaly snítky (proutky) trnky. Pokud do Štědrého dne vykvetou, tak se dotyčného člověka bude držet štěstí po celý rok.²⁸² Větvíčky byly k věštění využívány i o Velikonocích. Zmínka o tomto zvyku je z obce Jámy (Ždár nad Sázavou). Větvíčky rybízu zde sázely ženy, které měly svatbu v zimě. Před Velikonocemi utržená a

²⁷⁵ *Za ulomenou třešňovou větvíčku 5000 Kč pokuty*. IN *Večerník České slovo* 1. 12. 1932. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

²⁷⁶ *Třešňové větvíčky prozradí, kdo se do roka vdá*. Plzeňský deník 21. 12. 2000, Archiv Dům Historie Přešticka.

²⁷⁷ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 56.

²⁷⁸ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 83.

²⁷⁹ ABECEDA ZAHRADY.DAMA..CZ. *Čas na barborky! Jak to udělat, aby vykvetly a co vlastně symbolizují?.*[online]. [cit. 2020-05-03] Dostupné z: <https://abecedazahrady.dama.cz/clanek/nezapomente-si-nastrihat-barborky>

²⁸⁰ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 83.

²⁸¹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 60.

²⁸² ZÁTOPECKÝ, Antonín. *Barunka*. Praha: Práce, 1984. s. 117.

zasazená větvička se měla do Bílé soboty zazelenat. Pokud se tak stalo, symbolizovalo to narození potomka do jednoho roku od Bílé soboty.²⁸³

Jiná situace už je u obdarování dětí sv. Barborem. Zíbrt v knize *Veselé chvíle lidu českého* popisuje obchůzky Barborek už v době jeho sběru (konec 19. stol. a začátek 20. století) poznatků jako tradici zaniklou.²⁸⁴ Podobně o něm píše i novinový článek ze dne 4. 12. 1938, kde se zmiňuje že, už se neudržujete tento zvyk ani na venkově. A jako důvod uvádí, že Mikuláš postupně vytlačil Barboru k zániku. Ačkoliv byla Barbora původně ve stejné úctě jako Mikuláš. Sv. Barbora byla tou postavou, která rozdávala dárky děvčatům a sv. Mikuláš ten, který je pak dával chlapcům.²⁸⁵ Existovala i dětská říkánka: „*Sláva buď bohu našemu i Mikuláši svatému i také svaté Barborce, ať nám naklade v komůrce.*“²⁸⁶ V některých částech Německa (např. Porýní) Barbora vystupuje jako družka Sv. Mikuláše a právě ona rozdává dárky hodným dětem.²⁸⁷ Zíbrt vyslovuje hypotézu, kdy Barbora a Mikuláš chodívali v brzké době po sobě (4. a 6. prosinec) a je tedy možné, že se tento zvyk časem spojil do jednoho (do mikulášského). Důvod je zřejmý, protože oděv i důvod obchůzky se příliš nelišily.²⁸⁸ Zíbrtovu hypotézu potvrzuje podobnou interpretací i Alena Vondrušková v knize *Český lidový a církevní rok*.²⁸⁹ Zíbrtovu tezi o zaniklém svátku dnes z malé části vyvracejí v okolí Soběslavi. Ale oděv Barborek už je upravený dnešní módě. Barborky mají bílý svetr, bílé šaty a pokrývku hlavy tvoří upletená čepice. Děti jim mají spíš místo modlitby zazpívat či říci básničku a až poté dostanou dárek.²⁹⁰ Více se původní předloze přibližují maskovaná děvčata v kostýmu Barborek v Borovanech (v Jižních Čechách). Zde jsou tak přesvědčivé a už mají určitou tradici v obchůzkách, že se dostaly i na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Jihočeského kraje. Barborky v bílých šatech nosí košíček s odměnami v jedné ruce a ve druhé ruce třešňovou větvičku. Reakce dětí jsou různé: některé se bojí a brečí (ty nejmenší) a jiné ochotně zazpívají. Fotografie Barborek v příloze.²⁹¹ Barborky jsou dnes jen jev lokální a okrajový.

²⁸³ VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. s. 139.

²⁸⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 444.

²⁸⁵ 4. prosinec – den sv. Barbory. IN *Národní politika* 4 /12 1938. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

²⁸⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 460.

²⁸⁷ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 627.

²⁸⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 446.

²⁸⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 28.

²⁹⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. S. 248.

²⁹¹ PÍSECKÝ DENÍK. *V seznamu tradiční lidové kultury jsou nově i Barborky*. [online]. [cit. 2020-04-19]

Dostupné z: https://pisecky.denik.cz/zpravy_region/v-seznamu-tradici-lidove-kultury-jsou-nove-i-barborky-20191204.html

3.6 Svatý Mikuláš (6. prosinec)

Mikuláš z Myrre žil mezi léty 280/286 – 345/351. Jako patron je uveden u velkého množství řemesel. Jmenovitě jich uveďme jen několik: obchodníků s parfémů či se zrním, pekařů, řezníků, sedláků, tkalců, svíčkářů. Ochraňoval poutníky, děti, ministranty, panny, notáře, soudce. Modlili se k němu ti, kteří chtěli ochránit před zloději či získat zpět ztracené věci; nebo také ti, kterým hrozilo nebezpečí na vodě či na moři.²⁹² O životě sv. Mikuláše jsou známé jen kusé informace. Kolem roku 300 měl být jmenován biskupem v Myře. Při pronásledování křesťanů v roce 310 byl vězněn a mučen. Objevuje se ještě zpráva, že měl vystoupit na koncilu v Nikaii (známý jako První nicejský koncil) v roce 325 a datum jeho úmrtí, což byl 6. prosinec (345/351).²⁹³ Dnes jsou známé legendy o jeho životě. Ta nejznámější, která se váže i ke znázorňování Mikuláše se třemi zlatými koulemi na knize či se třemi měšci na peníze, odkazuje na skutek sv. Mikuláše. Mikuláš měl pomoci třem mladým dívkám, které jejich otec (zchudlý šlechtic) poslal do nevěstince. Mikuláš jim hodil oknem 3 váčky s penězi, pro každé děvče byl jeden váček, a tyto peníze měly použít jako věno. Mikuláš též ochránil tři žáky před zlým hostinským, který je chtěl zavraždit a naložit do soli (znázornění Mikuláše se sudem a třemi mládenci). Ohledně výše zmíněného patronátu Mikuláše k ochraně cestujících na moři se vztahuje jiná legenda, a to ta, kdy Mikuláš pomáhá jedné lodi z problémů, do kterých se dostala. Proto je Mikuláš znázorňován i s kotvou. Zobrazení Mikuláše je často spojováno s číslovkou tři, jak již byly výše zmíněné tři zlaté koule či měšce na peníze, anebo tři zlaté pruty se třemi kameny či třemi chleby. Postava Mikuláše je zobrazována jako muž staršího věku v biskupském rouchu s bílým plnovousem (jehož délka je různá). Ve východním křesťanství je vyobrazován i jako holohlavý.²⁹⁴

V italském městě Bari stojí dnes bazilika sv. Mikuláše z roku 1087. Tato bazilika byla postavena k uchování ostatků sv. Mikuláše, které odcizili italští námořníci v roce 1087 v Myře (v dnešním Turecku; zde je možné vidět i prázdný sarkofág, kde byly dříve uloženy Mikulášovy relikvie). V den jeho přenesení do Bari, což bylo 8. května, je zde konaná velká slavnost, která se odehrává na moři. Poutníci směřují k Mikulášově soše na člunech. Ještě před touto poutí je večer před 8. květnem ve městě pořádán velký historický průvod, který překypuje pestrostí barev. Jeho kult se brzy dostal až do Ruska (8. století), kde se Mikuláš stal

²⁹² SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 629.

²⁹³ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 630.

²⁹⁴ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 631.

natolik oblíbeným, že je dodnes patronem této země.²⁹⁵ Mikuláš byl v některých částech Ruska spojován s legendou, kdy se Mikuláš měl stát novým Bohem ve chvíli, kdy Bůh zemře. Avšak Mikuláš tuto nabídku odmítl. Václav Frolec se touto odkazuje legendou (se touto legendou odkazuje) na knihu *Zimnij period* od V. I. Čičerova.²⁹⁶ Na českém území byl sv. Mikuláš patronem vod a mostů. Až se svatořečením Jana Nepomuckého o tento patronát přichází.²⁹⁷ Podobně jako u patronátu rybářů, kde Mikuláše později nahradil svatý Petr.²⁹⁸

3.6.1 Zvyky na českém území

Původní mikulášská občůzka se jmenovala chlapecké biskupské hry (*ludus episcopi puerorum*). Zpočátku se hrála v klášterních školách na den Mlád'átek (28. prosince). Na den sv. Mikuláše se přesunula tato hra až ve 13. století.²⁹⁹ Jeden žák představoval biskupa a jeho dva spolužáci měli převlek kaplanů.³⁰⁰ Doložené jsou na českém území ve 13. století (v klášteře v Břevnově či v chrámu sv. Víta; na Moravě např. v Olomouci).³⁰¹ Ze škol se pochůzky dostaly na veřejnost a kromě dětí se jich zúčastňovali i dospělí.³⁰² Učitelé se svými žáky při takové občůzce byli „vyšnořený drahocenným šatem, plným klenotův a skvostné ozdoby“.³⁰³ Doprovod biskupa tvořilo tzv. rytířstvo sv. Mikuláše, které jezdilo na koních.³⁰⁴ Tento průvod se nazýval „uvádění biskupa do domu“³⁰⁵ (*episcopum conducere in domus*). Pražští občané proti jeho přehnané okázalosti vznášeli protesty. V roce 1447 bylo vydáno rozhodnutí, kdy mělo rytířstvo chodit bez koní, a celý průvod měl chodit v prostém oblečení bez zbytečných okázalostí. Žáci vyhlášku nerespektovali a rozepře trvaly až do roku 1499,³⁰⁶ kdy byli žáci potrestáni univerzitním rektorem (o jaký trest šlo, není v článku uvedeno).³⁰⁷

²⁹⁵ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 630.

²⁹⁶ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 89.

²⁹⁷ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 96.

²⁹⁸ VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčjeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. s. 37.

²⁹⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 101.

³⁰⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčjeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 234.

³⁰¹ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 39.

³⁰² TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 102.

³⁰³ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčjeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 234.

³⁰⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčjeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 234.

³⁰⁵ ČAPKA, František. *Historia populí*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2018. s. 220.

³⁰⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčjeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 234.

³⁰⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčjeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 235.

Pochůzka sv. Mikuláše s velkým průvodem postav se v dřívějších dobách podobala masopustnímu veselí a je doložená už ve 14. století.³⁰⁸ V tomto průvodu nebyl jen Mikuláš, Čert (jako zástupce zla) a Anděl (zástupce dobra) jako v dnešní době.³⁰⁹ Pro bližší popis průvodu použijme záznam z okolí Litomyšle, jak ho uvádí Čeněk Zíbrt v knize *Veselé Chvilé lidu českého*. V průvodu byly postavy: turků, mouřenínů, husaři, jezdcí na koních (kolem trupu maska koně a zbytek těla vypadal, jako že na koni jede), jeden mládenec se převlékl za ženu v klobouku s pštosím pérem, hajduci (bojovníci proti Osmanům, rekrutující se z oblastí dnešního Bulharska či Srbska), kominík,³¹⁰ židé, selka, sedlák, Kuba (syn sedláka a selky) a smrtka. Všechny tyto postavy měly i velmi kreativní doplňky, např. sedlák měl bradavici na nose a fajfku, selka měla šátek s motivy květů, smrtka kromě masky měla i bílou košili, na které byla naznačena žebra,³¹¹ mouřenínů či husaři měli i zbraně. V průvodu byl i biskup představující sv. Mikuláše. Biskupská čepice byla doplněna zlatavým papírem. Tímto zlatavým papírem byla polepena i část lepenkové berly. Kabát měl zdoben ornamenty z papíru různých barev. Za biskupa šel většinou vážený člověk. Mladší část průvodu tvořily děti do 15 let. Část mladých šla za anděly. Ti chodívali dva, protože jeden anděl měl pokladničku a druhý anděl měl koš s dárky (většinou sladkosti, ovoce). Druhá část mladých byla za tzv. laufry (běžce), kteří měli bílý oděv (bílou sukni, bílé kalhoty pod kolena atd.), na hlavě měli korunu a v ruce malý zvonek a malý karabáč (malý bič).³¹² Laufři chodívali do stavení cca 45 minut před příchodem průvodu a oznamovali, že se blíží Mikuláš obdarovat děti a má s sebou velký doprovod.³¹³ Také požádali o povolení ke vstupu průvodu. První vstoupí do místnosti hajduci, kteří chtějí zulíbat děvčata a vymrskat mužskou část služebnictva a donutit je k modlení. Poté nastoupí mouřenínů, turci, husaři se zkříženými šavlemi v pozoru připraví cestu biskupovi. Mikuláš má připravené dva druhy pozdravů, jak pro katolíky (pochválen Bud' Ježíš Kristus), tak pro evangelíky (ta je podstatně delší a hovoří se v ní o požeňání hospodářovým ratolestem s přáním, ať mu dělají v budoucnu jen radost). Poté hraje hudba, andělé zazpívají a zbytek průvodu tančí. Andělé obdarují děti ovocem a ořechy (případně sladkostmi) a dostanou do pokladničky od hospodáře malý peněžní obnos.³¹⁴ Během slavnostního veselí mají Židé za úkol hospodáři něco odcizit. Poté, co se jim to provede, snaží se mu onu věc prodat, což Mikuláš potrestá nařízením veliteli vojáků, aby

³⁰⁸ ČAPKA, František. *Historia populi*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2018. S. 220.

³⁰⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 100.

³¹⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 454.

³¹¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 455.

³¹² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 454.

³¹³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 455.

³¹⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 456.

žida potrestal 5 ranami holí. Po exekuci se ale žid pouští do smlouvání s hospodářem znovu a usměje. Kominík se pouští do úklidu trouby u kamen, kde je většinou něco připraveno (např. suché ovoce, jablka). Pokud není, tak se kominík dožaduje od hospodyně poplatku za úklid. Scénku dokončí majetkové vyrovnání mezi Kubou a rodiči.³¹⁵ Avšak peníze se vyplácí i postavě smrtky a to z důvodu, aby se o něj (dotyčného, co nechce zaplatit) nezačala zajímat. Tomuto představení přihlíží podobně jako např. u Bejkovy svatby na sv. Martina dav lidí. Aktéři v maskách (zejména kominík a smrtka) si z publika též vyberou někoho, kdo má přispět do pokladničky.³¹⁶ Při těchto průvodech bylo také zvykem připít si s hospodářem. Původně se připíjelo pivem, po třicetileté válce (1618 - 1648) pálenkou. Proto se kolikrát stávalo, že masky měly problém obejít celý svůj „rajón“.³¹⁷ Rozdíl v těchto představeních byl dle krajů. V okolí Českých Budějovic chodíval Mikuláš v doprovodu 4 andělů, 3 čertů, s kozou (čtyř nožka potažená plachtou) a bábou. Bába měla v jedné ruce koště a v druhé a v druhé loutku dítěte. A v košíku měla též krmivo pro kozu.³¹⁸ Takto početné průvody mizí na začátku 19. stol.³¹⁹ Průvod se zredukoval jen na Mikuláše, čerta, anděla a smrtku. Smrtka má ukázat hospodáři, jak dlouhý bude jeho život (zvyk ze Senožat u Humpolce z roku 1926).³²⁰ Existovala varianta, že s Mikulášem chodila postava Brůna. Brůna měl představovat bílého koně (Mikulášský kůň), ale ne vždy ta podoba tomu odpovídala a výsledek byl spíš podobný koze. Brůna dokonce chodil i bez Mikuláše v tento den,³²¹ ale častěji se objevuje jako samostatná postava až na Tři Krále. (6. leden).³²²

3.6.2 Jiné varianty sv. Mikuláše

3.6.2.1 Ruprecht

Tato postava vojáka, který obdarovával hodné děti a ty zlobivé trestal výpraskem metlou, pochází z protestantských zemí (Německo, Holandsko) jako jiná varianta proti katolickému Mikuláši. Ruprecht byl svým úborem úplný opak Mikuláše. Ruprecht připomínal čerta svým řinčením řetězů (v některých případech zvonil i na kravský zvonec), metlou a kožichem, který nosil naruby, a tím se lišil od vždy upraveného Mikuláše. S Mikulášem ho spojovalo to, že i Ruprechtovi musely děti přednést básničku. Na českém území tato postava běžná nebyla, ale jak Pavel Toufar v knize *Český rok na vsi září až prosinec* uvádí, jsou doložené i případy

³¹⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 457

³¹⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 458.

³¹⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 29.

³¹⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 460.

³¹⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 28.

³²⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 460.

³²¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 28.

³²² FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 29.

v evangelických komunitách, kdy v některých obcích na tento den chodily průvody bez Mikuláše a anděla. Dle etnografů byl sice Ruprecht postava, která vznikla jako odpor vůči světcům katolické víry, ale lze vypátrat spojitost i s pohanskými mýty, kdy toto jméno vzniklo ze starogermánského slova Hruodperecht, což by se dalo v češtině přeložit jako slávou se lesknoucí.³²³ Tuto postavu neznají ani v jižní Itálii (kde je kult sv. Mikuláše) a východní odnož křesťanství. Proto bývá tato postava středověkého pěšího vojáka (zvaného knecht) spojována jen s protestantskou reformací.³²⁴ V některých zemích je dodnes k vidění Ruprecht jako doprovod sv. Mikuláše,³²⁵ i když v dnešní době už splynula s rolí čerta.

3.6.2.2 Mikuláška

Mikulášova Matička neboli Mikuláška byla podobně jako Ruprecht postava, která se od hodného Mikuláše velmi lišila. Měla bílý kostým a pomoučený obličej ještě zakrývala rouška. Jako svůj „pracovní nástroj“ používala březové metly, jimiž vyplácela děti a také jimi chrastila na okna. Jiné varianty uvádějí Mikulášku s cepem (okolí Litovelu), srpem nebo kopístem. Dětem domlouvala, aby pomáhaly rodičům a také, aby nezapomínaly na modlitby (případně aby políbily křížek, co měla u sebe). Tato postava dárky nenosila, avšak existuje i několik zmínek, kdy hodné děti obdarovala.³²⁶ Toto obdarování se událo např. v Kozlovicích (obec u Frenštátu pod Radhoštěm), kdy Matička chodila až 8. prosince na Neposkvrněné početí Panny Marie a hodné děti dostávaly sušené ovoce a ořechy.³²⁷ V Seničce (obec v Olomouckém kraji) byla Mikuláška brána jako zlá postava, která bere dětem dárky obdržené od Mikuláše. Zde byla postava Mikulášky zahalená celá v bílém a měla udělané oči do krvava.³²⁸ Mikuláška nechodila vždy ve stejný den jako sv. Mikuláš, byla známa lokální místa, kdy se zjevovala už na sv. Barboru, nebo až den po sv. Mikuláši.³²⁹ Existují i různé varianty toho, co nosila na nohou. Jedna varianta Mikulášky je, že chodila bosa, v jiných lokalitách nosila bílé papuče. Ve Slezsku je doložená Mikuláška, která chodila s bílými čepci na hlavě (podobně jako její mužský protějšek).³³⁰ Jinde zas chodívaly 2 Mikulášky jako doprovod Mikuláše. Jejich funkce byla rozdávat dětem dárky a suplovaly roli andělů (Slavkov

³²³ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 106.

³²⁴ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 35.

³²⁵ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 630.

³²⁶ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 110.

³²⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 470.

³²⁸ JAKUBEC, Ondřej. *Předvánoční Svátky a lidové zvyky*. IN *Zpravodaj – aneb novinky v obci Slatinky (prosinec 2014)*. [online]. [cit. 2020-03-15] Dostupné z:

https://www.slatinky.cz/e_download.php?file=data/editor/181cs_3.pdf&original=Zpravodaj_1_2014_12.pdf

³²⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 110.

³³⁰ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 27.

u Opavy).³³¹ Někde byla i morbidnější varianta Mikulášky, a to v podobě smrtky, která měla v ruce místo kosy srp.³³² Tato postava postupem času z tradic zcela vymizela.³³³

3.6.2.3 Pók

Tato postava je doložená v Uhřetichách u Kojetína a v okolí (Olomoucký kraj). Pók byl doprovod Mikuláše (na Hané byl Mikuláš nazývaný Svat'osek), který šídlem popichoval malé kluky či dívky. Pókův úbor se skládal z dlouhé hanácké košile (část kroje), kdy převlečený jedinec „*hlavu prostrčil otvorem ňader, límeček na hlavě zavázal, ruce dal do rukávův a ostatek těla ukryl do podolku košile.*“³³⁴ Pók byl postavou legrační a sloužil k pobavení obecnosti ve stavení. Děti mohly provokatéra se šídlem nakopnout. Ten se pak schoulil pod stolem a nechtěl dočasný úkryt opustit.³³⁵

3.6.3 Minulost a současnost sv. Mikuláše v západních Čechách

Na Chodsku tento průvod začínal vstupem žida do stavení, který vyšupal všechna děvčata dle jeho míry, kterou si každou slečnu změřil (v textu není doloženo, čím tu míru měřil). Poté vběhli do stavení čerti a každého začernili. Až pak přišel Mikuláš s andělem, kozou a dalšími maskami. Mikuláš měl kostým i čepici ze slámy. Z kostýmu byly vidět jen oči. Anděl byl ten, kdo rozdával dárky, které byly formou různých druhů ovoce. Ve velkém mikulášském průvodu měla každá postava v každém kraji jinou roli v průvodu, což je možné porovnat např. u chodského žida a žida z Litomyšle. Zatímco chodský byl ten, který vyplácí, tak ten z Litomyšle byl naopak ten, co výprask dostával. Rozdíl byl i v tom, kdo dostával výprask. Zatímco na Chodsku byla vyplácena děvčata, tak v okolí Litomyšle mužská populace. V Litomyšli děvčata dostávala pusu od hajduků, ale na Chodsku je nikdo nelíbal. Po zredukování postav v doprovodu Mikuláše zůstali jen čert a anděl. Čert trestal metlou (někdy i svým ohonem) nejen děti, ale i služebnictvo a nezapomněl ani na hospodáře s hospodyní. V převleku za anděla s křídly z papíru šlo děvče. Anděl měl s sebou zvoneček a až po jeho zacinkání šel Mikuláš a spol. dovnitř stavení. Úbor Mikuláše také doznal změny, kdy už nebyl ze slámy, ale ornát z papíru s křížem (ten byl vyroben z papíru, někdy byl i vyšíváný). Děti od Mikuláše kromě křížal a čerstvého ovoce dostaly občas i hračku (některé dárky připravili Mikulášovi k předání sami rodiče). I zde platilo, že dítě muselo umět alespoň krátkou modlitbu.³³⁶ V České Bříze též Mikuláš zkoumal znalost modliteb a odměňoval děti

³³¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 471.

³³² FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 30.

³³³ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 110.

³³⁴ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 86.

³³⁵ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 86.

³³⁶ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 11.

cukrovím. Cukroví bylo upečené nebo koupené.³³⁷ Specialitou oproti jiným lokalitám bylo, že toto cukroví hospodář Mikuláš proplatil.³³⁸ V Dyšíně byl Mikuláš štědrý k hodným dětem, které obdaroval penězi a ovocem. Zlobivé ratolesti odměnil výpraskem metlou, uhlím a brambory.³³⁹ V obci Stvolny (Plzeň - sever, Manětín) nejdříve dávaly děti v tento den za okno punčochu, do které dostávaly dárky. Mikuláš jako postava, co obdarovává děti tváří v tvář, je doložena až v pozdějších letech.³⁴⁰ Na Sušicku děti dostávaly podobné dárky jako v jiných výše uvedených lokalitách, jen ty zlobivé do punčochy k bramborům a uhlím dostávaly také ještě malé kamínky.³⁴¹

Je doložená zmínka, kdy se v Plzni slavil Mikuláš až 18. prosince. Stalo se to při příležitosti návštěvy ruského vojevůdce Alexandra Vasiljeviče Suvorova v roce 1799. K počtě návštěvy byl tento svátek mohutně oslaven. Tento den nebyl zvolený náhodou, protože dle ruského kalendáře Mikuláš připadá na tento den. Oslava byla zahájena v kostele sv. Bartoloměje na náměstí, poté proběhlo předání řádu Marie Terezie (jenž zaslal František I.) vybraným ruským vojákům a zakončena byla hostinou.³⁴²

V Klatovech je tento průvod doložen i v negativním světle a to zprávou z roku 1786, kdy tento průvod (několik Mikulášů, několik postav v podobě knězů, laufří , smrtka, čerti) zacházel s dětmi a čeládkou nelidsky. Proto byl tento průvod zakázán. Mikuláš mohl mít v průvodu čerta, jen, pokud měl čert povolení získané na komisařství. Kdo neměl povolení, tak mohl skončit i ve vězení, když v masce prováděl výtržnosti. Toto drakonické opatření bylo zavedeno i z důvodu, že začalo chodit v maskách čertů mnoho dětí a dělaly neúměrný hluk. Jak uvádí časopis Šumavan (duben 1912), v němž byla zaznamenána přednáška historika Jindřicha Vančury z března 1912, tak povolení k Mikulášské obchůzce bylo potřeba

³³⁷ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 42.

³³⁸ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 43.

³³⁹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 43.

³⁴⁰ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 59.

³⁴¹ HOZMAN, J. *Zvyky obyčeje a pověry na Sušicku*. Rukopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 16.

³⁴² *Historický koutek*. IN Československý deník 3. 1. 1919. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

i na konci 19. století.³⁴³ Drobné incidenty nebyly jen v Klatovech. Další podobnou zmínku najdeme v obci Dřevce (Kralovice, Plzeň-sever), kde však na rozdíl od Klatov nebyly předány úřadům. Chlapci z vedlejší vesnice Hodyně si v místní kapli zapůjčili církevní roucha, aby byly jejich kostýmy věrohodné. Roucha u některých žen vyvolaly až panický šok, že si pro ně přišel svatý muž i s čertem a klekali na kolena s modlitbou.³⁴⁴ V obci Horní Bělá (Plzeň-sever) naopak starší kluci po Mikuláši a jeho doprovodu házeli sníh a masky z papíru na konci obchůzky byly značně poškozené.³⁴⁵ Stížnosti na mikulášské pochůzky jsou zaznamenány i v Manětíně, kde byly velmi hlučné a skýtalý možnost k lumpárnám dětí. Místní farář si stěžoval, že děti už nechodí na tento den ke zpovědi, jak to bývávalo dříve zvykem.³⁴⁶ Dnes odrostlejší děti a mladiství (2. stupeň základní školy, žáci středních škol a učilišť) mají zvrácenou zábavu po těchto průvodech házet různou zábavnou pyrotechnikou.³⁴⁷ Což se v roce 1999 skrze články Přeštických novin řešilo v Přešticích, jak zamezit pubertálním výrůstkům použití zábavné pyrotechniky na den sv. Mikuláš, s níž zachází necitlivě, jsou nebezpeční pro své okolí a vytvářejí neúměrný hluk. Jednou z možností bylo navrhnout zákaz prodeje pyrotechniky. V článku se vyjadřuje tajemník Městského úřadu Ivo Rada, že město může vydat jen vyhlášku a její dodržování musí hlídat Policie ČR. Ohledně prodeje ve stánku či kamenných prodejnách je to věc České Obchodní Inspekce, zda je dodržován prodej způsobilým osobám. Odkazuje se i na vyhlášku č.174/92 o pyrotechnických výrobcích a zacházení s nimi, kde se uvádí, že se zábavná pyrotechnika I. třídy může prodávat i osobám mladších 18 let. Další třídy mohou zakoupit pouze občané nad 18 let.³⁴⁸ Odlišný maškarní průvod oproti chodskému je doložen ze Skašova, kde chodí 3 - 4 postavy v žertovných kostýmech, na obličejích masku a v ruce metly. Jedna postava táhla za sebou medvěda (převlečený chlapec v obráceném kožichu) a další postava je chlapec v převleku kozy. Mikuláši dávají výprask děvčatům. Děvčata poté dostanou dárek v podobě jablka, sladkosti či

³⁴³ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejné Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 11.

³⁴⁴ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčejy na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 43.

³⁴⁵ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčejy na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 44.

³⁴⁶ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčejy na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 54.

³⁴⁷ ZADRAŽIL, Luděk. VRÁNKOVÁ, Karolína V. *Koktající Mikuláš*. IN Týden 44/2004. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1 Zvyky Vánoce 1. s. 96.

³⁴⁸ RADA, Ivo. *Ohlas na článek „Mikulášské trable z PN č. 1/99“*. IN Přeštické noviny 2/1999. Archiv Dům Historie Přešticka.

orechů. Ve Skašově byla používána i klasická varianta Mikuláše s andělem a čertem.³⁴⁹ Na Sušicku chodí Mikuláš, který tahá čerta na řetězu. Čert zde na děti pokřikoval *Muli se, muli se!* (*Modli se!*) a metlou šlehne, někdy s velkou razancí, dospělá děvčata.³⁵⁰

I Mikuláš musí být zdatný psycholog, aby přistupoval k dětem tak, aby jim nezpůsobil trauma. Snaží se pomáhat i rodičům. Jako příklad lze uvést vzpomínky Petra Piřhy, který v masce Mikuláše tyto občůzky absolvoval. V jednom případě ho rodiče požádali, zda by jejich sedmiletou dcerku přesvědčil k odložení své oblíbené plyšové hračky z důvodu, že už je na spaní s touto hračkou poněkud stará.³⁵¹ Což se Piřhovi povedlo tím, že s dítětem jednal tak, aby si k němu vytvořilo důvěru. Takže děvče poprosil zda, když jí Mikuláš dal tolik dárků, jestli by od ní taky nemohl dostat jeden. Děvče souhlasilo, ale po zjištění faktu, že Mikuláš toužil po Kulíkovi (jméno plyšové hračky) v ní hrklo. Děvče po těžkém rozhodování, hračku Mikulášovi předalo. Sám Piřha poznamenává, že hračku předal rodičům s jasným příkazem hračku dítěti vrátit, pokud by dítě dlouho brečelo. Což se nestalo a sám Piřha našel tuto hračku jako dárek věnovaný jemu pod vánočním stromečkem.³⁵² Ale trestal i dospělé, někdy jen roztomile jako v případě dědečka, který žaloval na svá vnoučata. Čert mu jazyk umyl kartáčem.³⁵³ V horším případě musel ženě zlomit rákosku, kterou bila svého 9 letého syna za špatné známky ve škole, a řádně ji domluvit.³⁵⁴ Což potvrzují i logopedové, kteří uvádí, že děti po traumatickém zážitku z čerta začínají koktat. Logopedi vidí chybu i na straně rodičů, kteří straší děti čertem už několik týdnů dopředu a nevysvětlí jim, jak taková občůzka vypadá a že není jen o výprasku.³⁵⁵ Při srovnání minulosti se současností je zřetelné i to, že původní význam výprasku metlou od čerta se změnil a lidé v dnešní době už jeho význam neznají. Protože tento výprask metlou nebyl výchovný prostředek na zlobivé děti, ale měl sloužit jako prostředek k omlazení těla (podobně jako pomlázka).³⁵⁶ Pro zmenšení bolesti z výprasku děvčata z Mrákova nosily vatýrku pod spodáнку (sukně podšitá vatou). Čert dává výprask za např. zpronevěřené hubičky či za nákupy (nerozhoduje ani fakt, zda je děvče

³⁴⁹ ŠRÁMEK, Jan. *Zvyky a obyčeje ve Skašově*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

³⁵⁰ HOZMAN, J. *Zvyky obyčeje a pověry na Sušicku*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 16.

³⁵¹ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 39.

³⁵² PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 40.

³⁵³ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 39.

³⁵⁴ PIŘHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 42.

³⁵⁵ ZADRAŽIL, Luděk. VRÁNKOVÁ, Karolína V. *Koktající Mikuláš*. IN Týden 44/2004. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1 Zvyky Vánoce 1. s. 94.

³⁵⁶ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 11.

držgrešle či rozhazovačné). Čerti se řídí dle hesla, že žena nebitá podobně jako chléb neslaný nestojí ani za fajfku tabáku.³⁵⁷

V rámci komparace by autor bakalářské práce chtěl i poukázat, kam Mikuláš naděloval. Na Chodsku býval dodržován vztah dítěte a kmotry či kmotra. Právě na sv. Mikuláše dítě kmotrovi donášelo misku či talíř, kam pak Mikuláš vložil nějakou drobnost.³⁵⁸ V alpských zemích tradiční punčochy jsou tradiční punčochy nahrazeny holínkami. Ty jsou ráno postavené před dveře domu a Mikuláš je naplní sladkými dobrotami a bonbóny.³⁵⁹

Mikulášské občůzky jsou dodržovány do dnešních dnů a nenaplnily se obavy učitele Václava Malého z Ježov z roku 1912. Ten obavu o vymizení zvyku občůzky Mikuláše adresoval v dopise klatovskému muzeu v rámci dotazníku o dodržování tradic.³⁶⁰ Což Potvrzuje i Dotazník 2, že jsou stále velmi populární. Občůzky ztratily náboženskou část s modlitbou během komunistické vlády v Československu. Pochůzky po staveních se dnes opět dostaly na veřejnost v podobě různých mikulášských zábav, soutěží o nejhezčí masku či průvodů čertů.³⁶¹ O nejhezčí Mikulášskou masku se soutěžilo v Přešticích na přelomu tisíciletí. Průvody čertů, kteří jen rozdávali výprask bez nadílky, jsou doloženy v západních Čechách na Sušicku.³⁶² V Čechách získávají na velké oblibě krampusové, což jsou hrozné masky a průvody čertů. Tento nyní už komerční průvod je původně z Rakouska. Foto v příloze je z roku 2019 z Malesic.³⁶³ Toto označení pro čerta (krampus) se objevuje už dříve ve Slezsku a to konkrétně ve Slatině (v okrese Nový Jičín), kde býval nazýván krompus.³⁶⁴

Pomocí komparace se dá zhodnotit i pohled na postavu čerta. Na jeho postavu se stále kouká skrze prsty. Církvi vadilo, že čert jako zástupce pekla do křesťanských svátků nepatří a snižuje důstojnost biskupa (Sv. Mikuláš). Kritikům z 18. století vadilo, že se děti straší čertem, ale i smrtkou. Komunistická vláda hloubala nad tím, zda pracující třídě postava čerta vůbec něco přináší. Dnešní psychologové varují že dítě může po návštěvě čerta „prožít

³⁵⁷ BÍLKOVÁ, Marie. *Rozpřásky – pučálka*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, archivní sbírka Lidové zvyky, sign. C1/4b.

³⁵⁸ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 12.

³⁵⁹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 630.

³⁶⁰ MALÝ, Václav. Rukopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 5.

³⁶¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 239.

³⁶² HOZMAN, J. *Zvyky obyčejje a pověry na Sušicku*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 16.

³⁶³ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Krampusové řádili*. [online]. [cit. 2020-15-05] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/obrazem-krampusove-radili-20191209.html

³⁶⁴ ZIBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 461.

*traumatický stav a nést si následky až do konce života*³⁶⁵ Byly i případy, kdy čert dopadl špatně, což je patrné z úryvku knihy *Radovánky nevinných dětí o vánocích, což svým milým žáčkům a všem českým krajanům obětuje Jakub Jan Ryba, školní učitel na farní škole rožmitálské* (z roku 1804) od Jakuba Jana Ryby, kde se praví, že Mikuláš už nadělal z několika lidí invalidy.³⁶⁶ Uvádí příklad děvčete, které kvůli leknutí z postavy čerta polilo tohoto zástupce pekla vařící vodou (ten po pár dnech zemřel na silné popáleniny) a sama ze šoku dostala padoucnici (epilepsii).³⁶⁷ Postava čerta pochází nejen z pohanské minulosti a různého výtvarného umění, ale nalézá se i v učení křesťanských představitelů.³⁶⁸ V některých lokalitách (Kralovice) měl čert kromě řetězů či metly také vidle.³⁶⁹

Ačkoliv dříve bylo Mikulášů a čertů, kteří navštěvovali domácnosti, všude plno, dnes je problém v některých lokalitách je sehnat. Jelikož mají obchůzek hodně, tak se stává i to, že do rodin zavítají až v pozdní večer (např. v půl 8 i déle). Tyto průvody mají svou finanční taxu, za kterou dorazí k rodičům dětí. Jsou i případy, kdy Mikuláši chodí zadarmo anebo se nechají finančně ohodnotit dobrovolnou částkou od rodičů dítěte. Ceny jsou různé např. v Domažlicích přijde Mikuláš za 300 Kč, v Klatovech za 400 Kč a v Rokycanech i za 500 Kč.³⁷⁰

Mikuláši se také říkalo Mulišák. Původně se mělo za to, že to bylo odvozeno od *Muli se! Muli se!* (Modli se!) jako výchovný prostředek na zlobivé děti. V tom je Mikuláš stejný jako Barbora a Lucie, které tuto formulku též používaly. Ale dle vyjádření profesora Jana Soukupa, na kterého se Zíbrt odkazuje, jde pouze o zkomolení slova a záměnu písmen.³⁷¹ Na Chodsku se používal i název Měkuláš.³⁷²

3.6.3.1 Mikulášské trhy

V Domažlicích mikulášský trh nenašel takovou popularitu, jakou měl třeba Svatomartinský trh. Je doložená zmínka z roku 1872, že návštěvnost je rok od roku nižší. Na trhu se kromě zdobeného pěnového pečiva prodávaly také marcipány, turecký med či různé figurky

³⁶⁵ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 29.

³⁶⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 465.

³⁶⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 466.

³⁶⁸ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s.38.

³⁶⁹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jirí. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 50.

³⁷⁰ ROKYCANSKÝ DENÍK. *Jak sehnat Mikuláše s čertem? Jsou zadarmo i za šest stovek*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: <https://rokcansky.denik.cz/z-regionu/jak-sehnat-mikulase-s-certem-jsou-zadarmo-i-za-sest-stovek-20191205.html>

³⁷¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 460.

³⁷² KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 11.

z perníku. Kromě sladkostí na trhu byly ke koupi dobroty ze sušeného ovoce v podobě vrány, čerta, panny či panáčka. Tyto figurky měly kostru z drátu či ze dřeva a na ní napíchnuté sušené ovoce. Kromě klasických jablek, hrušek nebo švestek byla možnost na nich nalézt i datle a fiky.³⁷³ Jako příklad lze uvést kominíka, který byl vytvarován tak, že měl ruce v bok a na kostře ze špejle byly napíchané sušené švestky. Figurky ze sušeného ovoce plnily dvojí roli, a to nejdříve jako hračka a až poté jako pamlsk pro dítě.³⁷⁴ Podobnou roli plnila i abeceda z perníku, kterou prodávali perníkáři.³⁷⁵ Podobnou postavou kominíkovi byla postava čerta. Čert měl hlavu z jablíčka a tělo ze sušených švestek napíchané na špejli. Ozdobován byl hrachem (který byl před výrobou čerta ponořen ve vodě, aby změkkl).³⁷⁶ Hlavní výrobky na trhu, po nichž byla největší poptávka, byly hračky ze dřeva a z hlíny různých velikostí. Oděv hraček byl z různého materiálu (kov, kůže, papír). Postavami hraček byli žena s husou, drázník, kominík atd. a sloužili i pro doplnění betlému. Do Domažlic zajížděli i výrobci hraček ze Skašova, Příbrami i z Bavorska.³⁷⁷ V Klatovech dle zápisů regionálního historika a právníka Karla Hostaše (1854-1934) na mikulášský trh dodávali hračky výrobci z Klatov, kteří se živili jejich výrobou, do níž zapojili celou rodinu.³⁷⁸ Klatovská výroba hraček byla vyhlášená.³⁷⁹ Hostaš popisuje, z čeho se vyráběla např. srst na figurce zvířat. Srst byla vytvořena buď z vaty, anebo z kožešiny. V Klatovech a samozřejmě i na jiných místech byl k dostání tzv. svět. Svět byla ozdoba z jablka. Jablko stálo na 3 špejlích do něj nabodnutých zespoda. A na vrchu jablka byl napíchnut řetěz z barevného papíru, malá část sušených švestek a větvička zimostrázu (Obrázek v příloze).³⁸⁰ V jiných lokalitách je tato postava známá pod názvy ježek či král. Dalšími variantami ozdob byla třesolka (jedno jablko ozdobené hráškem, mandlí a peříčkem) nebo zahrádka (ozdoba z pěti jablek; čtyři jablka spojená do čtverce špejlemi a páté je umístěno nad ně, aby tvořilo špičku).³⁸¹ Jablko není zvolené náhodou. Bylo považováno nejen za to ovoce, kvůli kterému spáchali první hřích Adam a Eva, ale pro svá semínka i za symbol plodnosti a pro jeho červenou barvu byla brána také jako symbol života (červená značila krev). Jablko bylo dokonce bráno i jako prostředek k nabuzení sexuální touhy (jablko bylo ve středověku afrodisiakum).³⁸² V Protektorátu Čechy

³⁷³ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 12.

³⁷⁴ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 260.

³⁷⁵ BESTAJOVSKÝ, Martin. *Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce*. Brno: Computer Press, 2008. s. 204.

³⁷⁶ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 103.

³⁷⁷ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 12.

³⁷⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 463.

³⁷⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 103.

³⁸⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 464.

³⁸¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 263.

³⁸² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 261.

a Morava byl dokonce v roce 1941 zakázán prodej mikulášského a vánočního cukroví a tento zákaz se vztahoval např. na mikulášské punčochy a metly, vánoční dezerty, perníkové figurky, marcipánové kroužky atd.³⁸³

3.7 Svatý Ambrož (7. prosinec)

Ambrož žil zřejmě mezi léty 339 (333/334) a 397 n. l. Pod jeho patronátem jsou města Milán a Boloňa, ale také včely a včelaři. Se včelami je biskup Ambrož znázorňován, protože vynikal „včelí pílí“ v tom, co pro církev vykonal. Je autorem tzv. Ambroziánského chorálu (ten obsahuje Ambrožem složené chvalozpěvy). Ambrož původně začal slibnou politickou dráhu, ale při řešení smíru mezi rozhádanými stranami o nástupnictví po milánském biskupu jeho životní náplň nabrala jiné podoby. Milánským biskupem se stal nakonec Ambrož, aniž by o to původně usiloval.³⁸⁴ Když byl zvolen do svého církevního úřadu, rozdal své jmění chudým a začal se věnovat studiu teologických spisů. Těchto znalostí poté využil i jako rádce císařů. Jeho charisma přivedlo ke křesťanské víře mnoho dalších lidí. Jeden z jeho žáků byl i sv. Augustin. Kromě chvalozpěvů psal nejen knihy, ale skládal i básně. Ambrož jako první zavedl termín „mše“ pro eucharistickou slavnost. Zajímavostí je, že tradice oslav památky sv. Ambrože není v den jeho skonu (4. 4. 397), ale v den jeho jmenování do biskupského úřadu (7. 12. 374) a že se začala slavit až v 11. století.³⁸⁵ Znázorňován je s mnoha motivy např. s kloboukem včelaře, s kostelem, knihou či s pérem anebo i jako sedící člověk v pracovně písarů.³⁸⁶

3.7.1 Zvyky na českém území

Dne 7. prosince u kostela čekala na děti postava Ambrože. Zvyk je dochován z 19. století. Ambrož měl dlouhou bílou košili, obličej mu zakrýval závoj a jeho černá čepice byla špičatá. Měl obě ruce plné, protože v jedné měl metlu a ve druhé pytel se sladkostmi. Tyto sladkosti rozhazoval kolem kostela a lákal na ně děti. Děti, které se nebály a běžely sbírat cukrovinky, pak metlou vymrskal (tedy za předpokladu, že je dohonil).³⁸⁷ Ambrož je dochován hlavně ve

³⁸³ *Úřední list města Plzně 15. 11. 1941.* Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1 Zvyky Vánoce 3.

³⁸⁴ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 631.

³⁸⁵ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 632.

³⁸⁶ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 633.

³⁸⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok.* Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 33.

spisech okolo Kolína, Souše u Mostu a Podřípska, avšak působil i na jiných místech.³⁸⁸ Je doložena i zmínka, kdy Ambrož nosil bílé rukavice.³⁸⁹

3.7.2 Minulost a současnost sv. Ambrože v Západních Čechách

Tento svátek se oslavoval už v době svého vzniku velmi okrajově, a postupem času úplně zanikl. Postava sv. Ambrože ožívá už jen při různých přednáškách. V rámci bádání po západních Čechách narazil autor bakalářské práce na tuto postavu jen v materiálech Domu historie Přešticka. Michael Tejček ve své přednášce o Sv. Ambroži v rámci akce Noc kostelů v roce 2012 (1. 6. 2012) veřejnosti ukázal nejen kostým této postavy, ale i praktickou část zvyku v podobě házení bonbónů kolem kostela. Veřejnosti několik slov k obyčejům tohoto svátku u nás přednesla Alena Aubrechtová z Národního památkového ústavu. Důvodem, proč byla přednáška věnována tomuto světci je, že se odehrávala ve Vícově v kostele zasvěcenému právě sv. Ambrožovi. A aby těch spojitostí s Ambrožem nebylo málo, tak zde vystoupil i pěvecký sbor Ambrosius, který přijel z Hradce Králové.³⁹⁰ V příloze je obsažena fotografie z této akce. Poděkování za tuto fotografii patří nejen Domu historie Přešticka, jenž ji autorovi práce umožnil zveřejnit, ale i panu Tejčkovi za svolení použít jeho fotografii v bakalářské práci.

Antonín Václavík v knize *Výroční obyčeje a lidové umění* srovnává zvyk na sv. Ambrože se zvykem na jižní Moravě v obci Šardice.³⁹¹ Tento zvyk se udržoval na svatbách a jmenoval se Honění stáda. Družba (svědek ženicha) se prohlásil za pastýře. Ovcemi se stali svatební hosté, kteří se seřadili v párech. A poté začala honička. Svatebčané se mohli kdekoliv ukrýt, ale honičku ukončoval pastýř. Po návratu zpět do domu, kde byla hostina, se pak pokračovalo v tanci a v napodobování činností, které dělal pastýř. Až poté se opět sedlo ke stolu a hodovalo se.³⁹² Nepatrné srovnání s Ambrožem a pohozenými cukrovinkami (přesněji jen s těmi sladkostmi) může být v zaniklém mikulášském zvyku zvaném *šklibky*, *šklíby*. Nedočkavým dětem je vyprávěna báchorka o tom, že Mikuláš měl se svým vozem nehodu. Jelikož nehoda se stala za tmy a Mikuláš vše nesebral, tak je možné tam ještě nějakou sladkost najít. Aby to dítě nemělo tak jednoduché, musí jít na místo bez obuvi na boso. Na

³⁸⁸ TOUFAR, Pavel. Český rok na vsi a ve městě září až prosinec. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 107.

³⁸⁹ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 28.

³⁹⁰ LUKÁŠOVÁ, Věra. HANUŠOVÁ, Dana. *Noc kostelů v Přešticích poprvé*. IN Přeštické noviny 7/2012.

Archiv Dům Historie Přešticka.

³⁹¹ VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. s. 64.

³⁹² VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. s. 63.

určeném místě samozřejmě nic nenajde.³⁹³ Po návratu domů je mu řečeno, že dorazil na dané místo pozdě a jiné děti už laskominky sesbíraly, anebo je mu posměšně řečeno, že našel šklíčky. Tento zvyk je z Vyškovska.³⁹⁴ Jiřina Langhammerová v knize *České tradice v proměnách času* popisuje, že tato postava se sladkostmi má být odkaz na Ambrožovu spravedlnost a laskavost. Používá při tom Ambrožovo motto, které bylo, že Zem nepatří jen bohatým, ale i všem jejím občanům. Také si všímá, že Ambrož je jedna z mála adventních postav, která nezemřela jako mučedník.³⁹⁵

Žádná otázka v dotazníku 1 a 2 se Ambrože netýká.

3.8. Neposkrvněné početí Panny Marie (8. prosinec)

Panna Marie jako Matka Boží je patronkou veškerého křesťanstva. Jinak její patronát využívá např. město Lausanne (Švýcarsko), kuchaři, kožešníci, octáři, tkalci hedvábí a je též pomocnicí v každé nouzi. Marie se narodila Anně a Jáchymovi v jejich už dosti vysokém věku. Byla vychována v chrámu a zasnoubila se s tesařem Josefem. Ještě před svatbou byla Marie těhotná a Josef se jí chystal kvůli údajné nevěře opustit. V tom mu však zabránil anděl, který mu vysvětlil, že dítě Marie je zázrak a že do ní vstoupil Duch svatý. Josef s Marií spolu zůstali v tzv. svatojosefském náboženství, kdy Marie zůstala i přes porod pannou. Dle evangelií měla žít Marie s Ježíšem až do jeho 18. narozenin. Dalších zpráv o jejím životě je poskrovnu, objevila se např. jako truchlící matka u kříže, kde skončil její syn Ježíš či při modlitbě k Duchu Svatému při Ježíšově Nanebevzetí. Původně bylo uctívání Marie spojené s uctíváním Ježíše Krista, až později se vyvíjí samotný kult oslav Panny Marie. Např. první hymnus (chvalozpěv) na Pannu Marii složil Efrém Syrský kolem roku 350 n. l.³⁹⁶

Tento svátek schválil Pius IX. svou bulou v roce 1854. Církev tímto svátkem chtěla poukázat na Pannu Marii jako bohorodičku. Jelikož Panna Marie byla počata bez dědičného hříchu, tak v křesťanském světě byla brána za tu, co měla určité výhody směrem k nebesům (např. přimluva za hříšníky).³⁹⁷ Bůh Pannu Marii obdařil ochranou před poskvrnou prvotního hříchu už v době, kdy byla ještě jako plod lásky v břiše své matky sv. Anny. Dítě u sv. Anny byl zázrak už kvůli jejímu vysokému věku a neplodnosti. V tento den (někde uváděno 9. prosince) už na přelomu 7. a 8. století n. l. slavili křesťané na Východě jako svátek Početí

³⁹³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 460.

³⁹⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 461.

³⁹⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 239.

³⁹⁶ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 467.

³⁹⁷ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 113.

přesvaté bohorodičky ve svaté Anně.³⁹⁸ Bohorodičkou byla Marie uznána v roce 413 po církevním koncilu v Efezu.³⁹⁹ U tohoto svátku panuje velký rozdíl v různých variantách křesťanství, protože jej slaví ve východní i západní formě křesťanství, ale protestantská víra tento svátek odmítá.⁴⁰⁰ Spory o jejím neposkvrněném početí vedli mezi 12. a 13. stoletím i františkáni (vyjma Bonaventury), kteří za své stanovisko brali její neposkvrněnost, s dominikány (Tomáš Akvinský), kteří toto stanovisko negovali.⁴⁰¹

3.8.1 Minulost a současnost svátku Neposkvrnění početí Panny Marie

Během roku proběhne několik mariánských svátků. Jako příklad uvedu (lze uvést) slavnost Matky Boží Panny Marie (1. leden), Zvěstování Páně (25. březen), Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen) nebo Narození Panny Marie (8. září).⁴⁰² Sváteční den Neposkvrněného početí Panny Marie v katolické církvi má velký význam v době adventu, a také proto není zatížen žádnými lidovými zvyky a je to svátek klidu.⁴⁰³ Je to z toho důvodu, že v minulosti si z velké úcty a respektu k Panně Marii nikdo ani nedovolil z Bohorodičky udělat postavu v převleku a součást adventních taškařic.⁴⁰⁴ Jak už je napsáno v kapitole Sv. Mikuláš, jediná postava, která v tento den chodila, byla Mikuláška (a to jen lokálně). Existoval jeden zvyk (okolí Kozlovic, blízko Frenštátu pod Radhoštěm) spojený s Pannou Marií v prosinci, a tím bylo chození se soškou bohorodičky. Ženy začaly chodit se soškou 9 dní před Ježíšovým narozením. Každý z 9 večerů byla soška v jiném domě. Přemístění sošky probíhalo vždy večer se světlem neseným před soškou a s modlitbou (např. Otčenáš). V posledním domě je soška Panny Marie ponechána až do Hromnic (2. února).⁴⁰⁵ Až poté je soška sklizena. Měl to být odkaz na 9 dní, kdy neměla Panna Marie v Betlémě střechu nad hlavou a neměla kde přespát.⁴⁰⁶

V článku Antonína Maříka s názvem *Církevní liturgie v životě karlovarských měšťanů v 19. století* je uvedeno, že „kdo si v tento den (8. prosince) vykonal sv. zpověď, přijal svátost oltářní a zbožně se zúčastnil slavné mše sv., získával plnomocné odpustky.“⁴⁰⁷ Plnomocné odpustky byly udělovány jen ve speciálních případech jako např. u svátku Neposkvrněného

³⁹⁸ TOUFAR, Pavel. Český rok na vsi a ve městě září až prosinec. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 112.

³⁹⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 122.

⁴⁰⁰ TOUFAR, Pavel. Český rok na vsi a ve městě září až prosinec. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 113.

⁴⁰¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 122.

⁴⁰² SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 469.

⁴⁰³ TOUFAR, Pavel. Český rok na vsi a ve městě září až prosinec. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 111.

⁴⁰⁴ PÍTHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 58.

⁴⁰⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 471.

⁴⁰⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 471.

⁴⁰⁷ MAŘÍK, Antonín. *Církevní liturgie v životě karlovarských měšťanů v 19. století*. [online]. [cit. 2020-04-07] Dostupné z: <https://www.farnost-kv.cz/farnost-sv-mari-magdaleny/historie/liturgie-kv/>

početí Panny Marie. V dnešní době je toto pravidlo pro získání odpustků nepatrně upraveno, protože zpověď může být vykonána i v krátkém časovém odstupu před či po svátku.⁴⁰⁸ V Manětíně (Manětíně) dle vzpomínek faráře Františka Wonky (30. léta 20. stol.) na tento den v kostele nehrají muzikanti, zpěv v kostele je doplněný pouze hrou na varhany.⁴⁰⁹

Mše v tento den dodnes fungují v kostelech po západních Čechách, ale smyslem této práce není vypisovat jednotlivé kostely. Jako příklad lze zmínit Poutní mši v roce 2019 v části města Žlutice jménem Skoky. Zde proběhla nejen mše, ale i oslava tohoto svátečního dne. Kromě slova kněz Vladimír Slámečka poutníky přivítal také vlídným projevem, modlitbou, ale i malým občerstvením. V sakristii pak proběhlo setkání poutníků nad šálkem teplého čaje.⁴¹⁰

Žádná otázka v dotazníku 1 a 2 se tohoto svátku netýká.

3.9 Svatá Lucie (13. prosinec)

Svatá Lucie (kolem roku 286 - 304, Syrakusy) je patronkou „*slepců, nemocných dětí, kajících nevěstek, sedláků, sklářů, krejčích, švadlen, tkalců, nožířů, kočích, písařů, notářů, poduškářů, pedelů, vrátných, v Anglii spisovatelů, advokátů, služek a podomních obchodníků; proti očním nemocem, bolestem v krku, infekcím, krvácení a úplavici.*“⁴¹¹ Ačkoliv se jedná o historicky doloženou postavu, její život je opředen legendami. Lucie už jako dítě složila slib věčné čistoty. Byla však svojí matkou přislíbená za nevěstu pohanskému mladíkovi pocházejícímu z vážené rodiny. Lucie se modlila k Bohu, aby ji ochránil od manželství. Ke zrušení zasnub pomohla Lucii těžká nemoc její matky Eutychie. Lucie Eutychii přesvědčila k pouti k hrobu sv. Agáty, kde se těžce nemocné ženě opět vrátilo zdraví. Tento zázrak ji přesvědčil, aby povolila Lucii žít panenský život, držet křesťanskou víru a zrušila její zasnuby. S tím však nesouhlasil uražený mladík a Lucii udal u římského místodržícího císaře Diokleciána. Dioklecián byl nechvalně známý svou averzí vůči křesťanům, které nechával pronásledovat, mučit a popravovat. Zatčená Lucie byla těžce mučena, ale svojí víru neodvolala. Byl nad ní vynesena trest, že bude umístěna do nevěstince, kde bude nabízet své tělo sexuchtivým zákazníkům. Aby byla potupa plně dovršena, tak měl spoutanou Lucii přes

⁴⁰⁸ MAŘÍK, Antonín. *Církevní liturgie v životě karlovarských měšťanů v 19. století*. [online]. [cit. 2020-04-07] Dostupné z: <https://www.farnost-kv.cz/farnost-sv-mari-magdaleny/historie/liturgie-kv/>

⁴⁰⁹ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčej na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 43.

⁴¹⁰ BIP.CZ. *Slavnost Neposkvrněného početí Panny Marie ve Skokách*. [online]. [cit. 2020-29-03] Dostupné z: <https://www.bip.cz/cs/akce/2019-11-slavnost-neposkvrnneho-poceti-panny-marie-ve-skokach>

⁴¹¹ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 641.

město odvézt vozík tažený voly a to vše se navíc mělo odehrát za posměchu obyvatelstva. Zde se odehrál jeden z dalších zázraků, kdy se vůz nepohnul ani přes snahu volů, ani později přes snahu vojáků. I z dalšího trestu, jenž spočíval v tom, že byla Lucie polévána vařícím olejem, vyvázla bez zranění. Nakonec byla usmrcena mečem. Svátek sv. Lucie byl v Římě zaveden v 6. století. Nad jejími ostatky dnes panují dohady. Jeden pramen tvrdí, že se nachází v kostele sv. Jeremiáše a sv. Lucie v Benátkách, jiný uvádí místo ostatků v klášteře sv. Vincence v Metz u Francií.⁴¹² Sv. Lucie je znázorňována v dlouhých šatech a je kreslena s těmito atributy: dvojitý kříž, svítilna, svíčka, palma, kniha, meč (ten je v některých případech zakreslen, jak jí visí v krku), pochodeň. Existují vyobrazení Lucie, jak nese i dvě oči na podnose.⁴¹³ Je to odkaz na legendu, kdy si Lucie vydloubla své oči a poslala je výše zmíněnému pohanskému mládenci.⁴¹⁴

3.9.1 Zvyky na českém území

Nejstarší písemnou zmínku o tradicích k tomuto svátku zaznamenal v Čechách v roce 1804 Jakub Jan Ryba,⁴¹⁵ kdy autor popisuje strašení tzv. „dětí hltavých“ Luciemi.⁴¹⁶ Zápisek pochází z knihy *Radovánky nevinných dětí o vánocích, což svým milým žáčkům a všem českým krajanům obětuje Jakub Jan Ryba, školní učitel na farní škole rožmitálské*.⁴¹⁷ Svátek sv. Lucie býval svého času oblíbenější než svátek Svatého Mikuláše⁴¹⁸. Postava Lucie měla vzbuzovat strach a byla opakem hodného Mikuláše.⁴¹⁹ Další kontrast mezi Lucií a Mikulášem byl v jejich kostýmu. Zatímco Mikuláš měl víceméně podobný úbor na českém území, Lucie se naopak lišila v převleku dle regionů.⁴²⁰ Ještě v období před první světovou válkou patřil k tradičním a oblíbeným svátkům na vesnicích. V den svátku sv. Lucie chodil na vesnicích po chalupách průvod masek, v jehož čele byla dívka. Tato dívka byla převlečena za svatou Lucii (těchto Lucií mohlo být i více, záleželo na kraji a různé variantě slavení tohoto svátku). Mladá děvčata používala jako masku bílou plachtu, do které se zahalovala. Na obličej si dívky mazaly buď hladkou moukou, anebo vrstvu sádla. Úpravou prošly i vlasy, někde byly schované pod pokrývkou (případně plachetkou jako součásti lidového oděvu) a jinde byly

⁴¹² SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 641.

⁴¹³ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 642.

⁴¹⁴ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 117.

⁴¹⁵ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 45

⁴¹⁶ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 81.

⁴¹⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 465.

⁴¹⁸ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 44.

⁴¹⁹ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 37.

⁴²⁰ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 26.

rozcuchané. Oděv měl různé varianty. K dlouhé bílé košili se používala bílá sukně se širokou pentlí. Jako pokrývka hlavy se používal plechový kastrůlek na mléko, věneček, čepec anebo mitra z černého papíru.⁴²¹ Maskový doprovod byl ve složení: „*družičky, kněz, poustevník, kominík, řezník, drážník, krajánek a cikánská rodina.*“⁴²² Tento doprovod je uváděn např. na Milevsku a každý člen průvodu měl svou roli. Lucie seděly na židlích a při předení poslouchaly kázání poustevníka. Družičky uklízely světličku a také nepořádek po kominíkovi. Kominík se ochomýtal kolem kamen a házel saze po děvčatech, která byla právě ve světlici. Dráteník opravoval hrnce a cikánská rodina žebrale, kradla a věštila z ruky. V jiné variantě koledy poustevníka nahrazoval kněz, který podobně jako poustevník prováděl kázání, ale prokládal ho občas nějakým žertem pro pobavení. Toto drobné kolední představení fungovalo pro pobavení a nevyžadovala se odměna.⁴²³

Existovaly i strašidelné verze, například na Slovácku. Zde sice Lucie chodila v tradičním bílém šatu, ale na obličejích měla škrabošku s velikými zuby. Zuby se vyráběly z řepy. Jinde byla úprava i v masce obličejů, kdy se jako doplněk používala koňská hlava či čapí zobák.⁴²⁴ Zmíněný čapí zobák se používal v okolí Českých Budějovic a byl jako maska tvořen ze dřeva polepeného papírem. S takto vytvořeným zobákem se dalo i klapat. Ve středních Čechách strašila Lucie děti velkým dřevěným nožem. Hrozila těmto dětem rozpáráním břicha, pokud v rámci adventu poruší půst.⁴²⁵

Den Sv. Lucie byl brán jako ženský svátek. Jako odkaz nejen mateřského kultu, ale i jako kontrola ženské práce v domácnosti. Mateřský kult symbolizovala Lucie chováním dítěte (jižní Čechy). Zůstaneme-li v jižních Čechách, tak zde byl i zvyk, kdy sestava několika Lucí (někdy jen 2) s výše zmíněnými zobáky vcházela tiše do světlice a každá z nich měla v ruce perut' (ta byla z husího křídla).⁴²⁶ Touto perutí bylo obrazně zameteno smetí ze světlice. Mělo to značit očistu od loňské špíny.⁴²⁷ Na Orlíku chodívalo několik Lucek v převleku spolu a každá měla jeden atribut k dané práci. Např. první Lucie měla štětku na bílení, druhá Lucie kartáč na podlahu a třetí metlu. Metla sloužila hlavně na děti, aby šly spát a také ke zkoušce,

⁴²¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 45.

⁴²² VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 44.

⁴²³ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 81.

⁴²⁴ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 45.

⁴²⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 81.

⁴²⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 106.

⁴²⁷ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 107.

zda umí nějakou modlitbu. Pokud děti uměly, tak dostaly pamlskek. Pamlskek dostali i rodiče dětí a to v podobě doušku dobré kořalky.⁴²⁸ Odkaz na Lucii a její pomocnice se v některých oblastech užíval v zaříkávadle, kdy měla mít sv. Lucie tři dcery. Každá z těchto dcer měla svou pracovní náplň. Jedna motala, druhá předla a třetí vinula. Na Budějovicku je doložen zvyk, kdy Lucie a její pomocnice mrskaly děvčata, která neshloucela koudele. Tuto informaci se dozvěděla Lucie od hospodyně vždy po položení otázky „*Shloucely-li vaše děvky koudele?*“.⁴²⁹

Na Moravě platil na tento svátek zákaz příst len, protože předení patřilo k vedlejším hlavním pracím ženy.⁴³⁰ Je také možné, že tento zvyk se zachoval z dob, kdy bývaly přástky v době půstu před Vánocemi zakázány, a tento zákaz byl kontrolován úředníky na popud vrchnosti.⁴³¹ Věřilo se, že neuposlechnutí tohoto příkazu rozhněvá světici, která naplní komín prázdny vřeteny a bude požadovat je ihned napříst. Proto třeba na Valašsku vynášeli v tento den kolovraty na půdu. Ženy se převlékaly za Lucky a obcházely stavení a kontrolovaly, zda hospodyně dodržují zákaz předení lnu či draní peří. Pokud takovou neposlušnou ženu chytily při činu, tak jí dílo překazily několika způsoby: buď rozfoukáním peří, zabavením kuželu i s předivem⁴³² anebo postačilo pocuchání přádky. V některých částech Pošumaví je i dnes řídce dodržovaný zvyk, kdy ženy mohou proti mužům útočit jak žertovně, tak i (symbolicky) fyzicky.⁴³³ Lucky muže přepadaly nejen doma, ale i v krčmě. Ženy muže popichovaly vařečkami a mazaly je hořčicí,⁴³⁴ sypaly jim mouku do vousů a vlasů, mazaly jim břicho povidly (v horším případě kolomazí) či je drápaly po prsou.⁴³⁵ Znamé byly různé žerty, jako např. holení dřevěnou břitvou.⁴³⁶ Ženy chodily ve větších skupinách a útočily nečekaně, což u některých mužů budilo hrůzu a skrývali se do úkrytů (např. jeden mladý muž do skříně). Znamé je i případ, kdy ženy v rámci tradice zaútočily i na národní výbor a zasedání muselo být

⁴²⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 81.

⁴²⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 240.

⁴³⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 106.

⁴³¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 35.

⁴³² VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 81.

⁴³³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 106.

⁴³⁴ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 35.

⁴³⁵ PÍŤHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 62.

⁴³⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 24.

odloženo. Všechny tyto zákeřné věci vůči mužům měly být odplatou za celoroční drobné lži a špatné chování vůči ženám.⁴³⁷ Ale platí to pouze do půlnoci, kdy vláda žen končí.⁴³⁸

Sv. Lucie byla též ochránitelka před kouzly čarodějnic. Lidé na vesnicích se chránili nejen modlitbou ke světici, ale i jinými prostředky. Na Severní Moravě byl zvyk, že se do krmení dobytku od svátku sv. Lucie až do Božího hodů přidávalo těsto smíchané se svatojánským kořením, které se zařikávalo.⁴³⁹ Existovala i varianta, kdy koření bylo smíchané se zeleninou. Chlív ve výše zmíněném období byl uzamčen, aby čarodějnice nebraly hnůj pro svá kouzla.⁴⁴⁰ Jiná pověra přidávala magickou moc polenu odloženému stranou na svátek sv. Lucie. Pokud se tímto polenem zapálil oheň na Štědrý večer, tak se měly tomuto stavení čarodějnice vyhýbat celý rok.⁴⁴¹ Místem, kde se čarodějnice na sv. Lucii scházely, byla dle pověr z Moravy hora Radhošť (Severní Morava).⁴⁴²

Ačkoliv jméno Lucie znamená „*plná světla*“ a jedno české přísloví říká že „*Svatá Lucie noci upije*“, tak zimní dny se začínají prodlužovat až 21. prosince. Je to z důvodu, že v 16. století byl zaveden gregoriánský kalendář.⁴⁴³ Tento kalendář upravoval časovou nesrovnalost v juliánském kalendáři nashromážděnou během staletí. Nesrovnalost představovala 10 dní, které nový kalendář vypustil. Proto byl brán svátek sv. Lucie před gregoriánskou reformou jako zimní slunovrat a byl to den před Štědrým dnem.⁴⁴⁴ České přísloví po reformě pak znělo „*Svatá Lucie noci upije, ale dne nepřidá.*“⁴⁴⁵ O sv. Lucii byl i svátek, kdy se odhadovalo, jaké bude počasí v následující měsíc (leden). Když 13. prosince přšelo či sněžilo, tak to znamenalo, že mokrá bude celý leden. Když i 14. prosince sněžilo, bylo to pro naše předky znamením toho, že bude mokrá i únor.⁴⁴⁶

3.9.2 Minulost a současnost sv. Lucie v západních Čechách

Ladislav Lábek v knize *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí* dokládá, že v okolí Dýšíné a Ledců chodila Lucie ve večerních hodinách a kontrolovala, zda se děti modlí. Pokud se dítě nemodlilo, hrozilo mu rozpárání břicha a vyplnění trupu hrachovinou. Proto zde Lucie měla

⁴³⁷ PÍŤHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 62.

⁴³⁸ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. s. 106.

⁴³⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 46.

⁴⁴⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 238.

⁴⁴¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 46.

⁴⁴² ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. s. 238.

⁴⁴³ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 46.

⁴⁴⁴ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 34

⁴⁴⁵ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. s. 46.

⁴⁴⁶ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 34.

pomocníka se škopkem. Lucie zde měla, kromě tradičního bílého oděvu a dřevěného nože, šaty obložené slámou anebo slámový cop.⁴⁴⁷ Tento zvyk pochází z německy mluvících zemí^{448a} „sláma (event. hrachovina), která má v agrárním kulturním myšlení význam plodnosti a hojnosti“.⁴⁴⁹ I v České Bříze se maska Lucie skládala ze slámy. V každém stavení larvy (masky) zatancovali (zatancovaly), zazpívali (zazpívaly) a připomenuli (připomenuly) formulku „Modli se, modli se“.⁴⁵⁰ Díky této formulce o modlení v některých lokalitách se Lucíím říkalo Mulice.⁴⁵¹ Ve sbírce *Politický okres Přeštický* je tento zvyk malinko upraven, kdy v převlecích za Lucie chodila dvojice mladých mužů. První mládenec brousí nože o sebe a ten druhý, jak už je výše popsáno, měl škoppek s hrachovinou.⁴⁵² Popis by odpovídal zvyku v Radkovicích a i čas zániku by souhlasil, ale bohužel z textu není patrné, zda se jedná o Radkovic u Příchovic nebo o Radkovic u Žinkov. Jiný pramen uvádí, že na Přešticku chodila v bílém převleku za Lucii žena. Lucii byly strašeny malé děti od svých maminek, pokud budou zlobit. V jedné ruce nůž a ve druhé ruce měla malou nádobu s hrachem. Po obdržení finančního obnosu odešla stažit do dalšího stavení. Tento zvyk zaniká na konci 19. století.⁴⁵³ Ve Vejprnicích byla Lucie oblečená celá v bílém. Stejně barvy byla i rouška přes obličej a pokrývka hlavy. Hrachovinu nosila v zástěře a v ruce měla nůž. Navštěvovala pouze ta stavení, kde byly malé děti. Od rodičů vyzvídala, zda ratolesti byly hodné a chtěla předvést od dětí, jak se umějí modlit.⁴⁵⁴ V okolí Nepomuku chodil průvod ve složení kat, král, anděl a mladý princ. V tomto složení vyprávěli a snažili se hranou formou ztvárnit příběh sv. Lucie.⁴⁵⁵ Což potvrzuje popis hry v Nekvasovech u Nepomuka. Podrobněji tuto hru přibližuje *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehrebungen über tschechisches Brauchtum* z obce Kozčín (dnes ji najdeme pod názvem Kovčín, Horaždovice) kdy v této hře hrají Lucie (bílý oblek a rozpuštěné vlasy), anděl, kat (červený oblek a dřevěný nůž), mladý a starý král a 2 bezejmenné dívky. Hra začíná odmítnutím Lucie ke sňatku s mladým králem. Rozhodla se

⁴⁴⁷ LÁBEK, Ladislav. *Zvykoslovi Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 28.

⁴⁴⁸ KRČMÁŘ, Luděk. *Lidová zbožnost na Plzeňsku*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2017. s. 6.

⁴⁴⁹ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 38.

⁴⁵⁰ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 43.

⁴⁵¹ PÍŤHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. s. 57.

⁴⁵² MARČAN, Antonín. ŠLÉGL, Adolf. *Politický okres Přeštický*. Rokycany: nakladatel Cyril M. Homan, 1905. s. 94.

⁴⁵³ Dotazníkové šetření pro říšskou administrativu v době 2. světové války. *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehrebungen über tschechisches Brauchtum*. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

⁴⁵⁴ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 61.

⁴⁵⁵ LÁBEK, Ladislav. *Zvykoslovi Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. s. 28.

pro smrt s tím, že to bude pro Kristovu slávu. Mladý král se zastává u starého krále, aby ji propustil. Což starý král zamítne a kat vykoná svou povinnost. Scénka popravky je znázorněna sražením korunky z hlavy Lucie. Mrtvou Lucii probere anděl a odvádí jí. Kat začíná mít mdloby a králi vypráví, co viděl. Že duši Lucie po popravě odvedli 2 andělé. S anděly se objevil Ježíš Kristus a oznámil Lucii, že je její ženich a budou spolu žít. Hned vzápětí viděl, jak na jeho duši čekají dva čerti a jeho smrtelná postel bude tvořena z mečů. Spasit ho můžou 3 kapky krve, které dostane od bezejmenných dívek, díky nimž smyje svou vinu. Kat se rozhodne vzdát svého řemesla. Hra končí zpěvem o požehnání a o přání hodně zdraví. Po odehrání představení dostane průvod dárek. Tento průvod zaniká v roce 1936.⁴⁵⁶ Hry o sv. Lucii jsou doloženy v obcích Brtí, Javoríčko, Víteň a Božtěšice v roce 1930. V Brtí se hrála ještě v letech 1922 a 1923. Zde byla postava soudce, kata a 3 děvčata (z nichž jedna šla za jeptišku).⁴⁵⁷ V obci Strašín (okolí Sušice) je doložen zvyk, kdy večer před sv. Lucii chodívala černě oděná Lucie (černé byly nejen šaty, ale i závoj) a nosila modlitební knížku. Doprovod jí dělalo 6-8 žen, které byly naopak oblečeny v bílém oděvu a na obličejích nosily škrabošku. Každá si nesla svůj nástroj k pracovní činnosti (vařečka, dřevěná břitva na holení, váleček na těsto atd.). Při vstupu do stavení zpívaly píseň o životě sv. Lucie.⁴⁵⁸ Píseň zpívaly jen bílé Lucie, ta černá mlčela a četla si modlitební knížku. Bílé Lucie se vrhly na úklid a na holení mužů. V maskách bílých Lucií chodily pouze vdané ženy, avšak pokud bylo málo vdaných tak, se mohla přidat do průvodu Lucií i žena svobodná, aby doplnila počet. Za koledu byly obdarovány nejen drobnou mincí, ale i něčím, čím zahnalý žízeň. Za odměnu poděkovaly Lucie na odchodu písní.⁴⁵⁹ Podobně početné verze Lucií, s podobnou pracovní náplní a s kontrastem barev černé a bílé jako ve Strašíně, jsou doloženy i v obci Nezamyslice a v obci Žihobce (obě okres Klatovy), ale s tím rozdílem že v kostýmech Lucie chodila mladá děvčata ve věku mezi 16 a 18 roky.⁴⁶⁰ O holení mužů je zmínka na sv. Lucii i v Plánici, kde byli pánové namydleni kváskem z mouky anebo černidlem. Břitva na holení byla dřevěná.⁴⁶¹ Na Sučicku se na mydlení tváře na holení mužů používal velký brambor. Muži dostanou i

⁴⁵⁶ Dotazníkové šetření pro říšskou administrativu v době 2. světové války. *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehreibungen über tschechisches Brauchtum*. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

⁴⁵⁷ TOMAN, Jiří. Strojopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 37.

⁴⁵⁸ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 87.

⁴⁵⁹ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. s. 88.

⁴⁶⁰ HOZMAN, J. *Zvyky obyčejné a pověry na Sušicku*. Rukopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 16.

⁴⁶¹ Dotazníkové šetření pro říšskou administrativu v době 2. světové války. *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehreibungen über tschechisches Brauchtum*. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

výprask proutkem jako odplatu za Mikuláše (osada Tejmlov u obce Javorník).⁴⁶² Na Chodsku v převleku Lucie byl muž či mládenec. Tento mládenec měl oblek celý z hrachoviny a musel být zaveden do světnice, jelikož neviděl na cestu a byl rozcuchaný a pro větší hrůzu měl v ruce 2 nožíky ze dřeva a na nich krev, koště a škopek. Nožikem popichoval děvčata a hrozil, že jim odebere z břicha žaludek a krev z paty a dětem hrozil, že jim rozpáře břicho a vloží do něj piliny (nebo hrachovinu). Neopomněli i říci, že upijí noci (dle přísloví Sv. Lucie, noci upije).⁴⁶³ Tato postava se svým doprovodem (vojáci, čert, židé, koza a další) chodívala i na přástky. Doprovod prováděl činnosti spojené s jeho převlekem, jako např. kominík černil, koza trkala (muž, jehož převlek tvořila škraboška s rohy a na krku koza měla zvoneček) a židi (židé) smlouvali a prodávali.⁴⁶⁴ Lucie ve vzpomínání Jindřicha Jindřicha byla bíle oblečená, měla slaměný klobouk, nůž za pasem, vlasy rozcuchané a začerněný obličej. Kostým buď byl ze slámy, hrachoviny či prostěradla. V jedné ruce měla koště, kterým zametala a v druhé ruce varečku, kterou ženy a dívky vyplácela (většinou přes ruce či záda).⁴⁶⁵ Což potvrzuje i hra Lucie od Milady Pučelíkové v rámci Chodského národopisného pásma. Zde Lucie a doprovod chodí v rámci přástek a hlavní postavy jsou Markýtko, selka, Voršula, Hanče, Děrok a adventní postavy. Hra je proložená i lidovými písněmi. Nejdřív vstoupí vojáci, kteří pozvou volejkáře, aby vykropil světnici směsí vody a hlíny. Děrok hospodyně uklidňuje, že směs mohla být i z horších přísad (např. kolomaz). Poté začínají obchodovat židi.⁴⁶⁶ Hanče chtěla koupit fěrtuch (zástěru), ale dostane od žida vyšupáno koštětem.⁴⁶⁷ Poté židi smlouvají o ceně kozy, která se objevila v místnosti. Chlapec převlečený v kostýmu kozy tropí různé žerty jako dorážení na děvčata, porážení kolovratů či zkoumá, co je v hrnci.⁴⁶⁸ Vojáci zjednájí pořádek ve světnici. Poté Mikuláš s andělem předají dary a například Hanče dostane shnilý brambor. A až poté vstoupí za strašného křiku, broušení dřevěných nožů a harašení slámy Lucie. Lucie je oblečená v hrachovině a má velké červené zuby.⁴⁶⁹ Lucii po chvílce strašení a rámusu vyvedou na přímlyvy selky ven z místnosti. Poslední postava, která navštíví světnici, je smrtka, která je oproti Lucii tichá a jen se škarově dívá na všechny účastníky přástek. Smrtku

⁴⁶² HOZMAN, J. *Zvyky obyčejné a pověry na Sušicku*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 16.

⁴⁶³ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčejné Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 14.

⁴⁶⁴ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 48.

⁴⁶⁵ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. 47.

⁴⁶⁶ PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h. s. 6.

⁴⁶⁷ PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h. s. 7.

⁴⁶⁸ PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h. s. 8.

⁴⁶⁹ PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h. s. 9.

vyžene koštětem selka a ještě za ní zamete (obrazně vymete smrt z domu). Ve dveřích si ji převezmou čerti a v řetězech ji odvádějí.⁴⁷⁰ Na čerta se odkazuje selka, která proklíná volejkáře za nepořádek v místnosti.⁴⁷¹ Na Chodsku Lucie dostávala štamprličku a doprovod dostával malý peněžní obnos na propití v hospodě.⁴⁷² Podobný popis průběhu dění, jako je ve hře Lucie, popisuje Marie Bílková z Mrákova ve své vzpomínce na tradici Mikuláše, jen se lišil datum a patron, protože toto veselí se odehrávalo už 6. prosince. V závěru zvyku chybí Lucie a smrtka.⁴⁷³ V tomto regionu je i záškodnická verze Lucie, která úmyslně shazovala kolovrat, snažila se uhasit oheň či foukala do peří při přástkách. Po účastnících přástek chtěla zaplatit, aby neškodila. Lucii vyplatil hospodář a jako dar dostal stromek určený na Štědrý večer.⁴⁷⁴

Materiál *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehrebungen über tschechisches Brauchtum* podává svědectví ohledně dodržování tradice sv. Lucie na Klatovsku a Plzni – jihu (v okrese Plzeň-jih). Tento materiál pochází z roku 1944 a nechalo ho vyhotovit Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy na požadavek německých fašistických okupantů. Každá vesnice měla různou variantu této adventní postavy. V Bezpravovicích chodily dvě ženy, kdy jedna měla nádobu s hrachovinou a druhá měla srp. Oblečení bylo z bílého prostěradla a na obličejích měly masku. Ve Velké Třebýčíně kolem 9 večer vstoupila Lucie do místnosti, kde probíhaly přásky, a na zem vložila otep slámy. Tento otep začala mlátit cepem a poté brousit nože. Stejný zvyk měli i ve Slatině, kdy byl jediný rozdíl v oblečení a to tak, že v této obci byly Lucie v černém. Docela zajímavý je rozdíl v obleku Lucie ve vesnicích Horšice a Újezd, které jsou od sebe vzdálené cca 1 km. V Horšicích měla Lucie bílý kostým z prostěradla a bílý šátek, zato v Újezdě měla dlouhou sukni červenou a bílou blůzu potřísněnou od krve. Činnost provozovaly na v obou vesnicích podobnou, a to že si brousily nůž o děravý hrnc a hrachovinu měly buď v pytlí na zádech (Horšice) anebo v košíku (Újezd). Ve Lhovicích v tento den chodili chlapi převlečení převlečení za kozu. Buď měli masku tohoto zvířete anebo byli ukryti pod pokrývkou, kterou držely sklepnuté plaňky a na nich přibitá maska kozy. Jejich úkolem bylo strašit děti trkáním. Kde je nechtěli pustit dovnitř stavení, tak si pomohli i vysazením dveří. Podobně jako ve Lhovicích i v Kokšíně chodila maska kozy,

⁴⁷⁰ PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h. s. 10.

⁴⁷¹ PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h. s. 11.

⁴⁷² JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 48.

⁴⁷³ BÍLKOVÁ, Marie. *Rozpřásky – pučálka*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, archivní sbírka Lidové zvyky, sign. C1/4b.

⁴⁷⁴ BAIER, Vladimír. *Úsměvy z kraje pod Čerchovem*. Domažlice: Nakladatelství Český les. 2002. s. 8.

kteřá pro přední nohy využívala malé hrábě. Koza chodila jako doprovod Lucie. Obě tyto postavy proháněly svobodná děvčata, kterým chtěly vycpat břicha hrachovinou. V Třebčicích byla Lucie taktéž celá v bílém, ale v ruce kromě metly nosila i lucernu (popřípadě svíčku). Postava Lucie, zde nemluvila, pouze hrozila dětem metlou. V jiné popsané verzi z této vesnice nosila Lucie slaměný bílý klobouk, obličej zčásti přikrytý bílým šátkem, bílou mužskou košili a bílou sukni. Metlou dala výprask chlapcům. Zde Lucie dávala i dárky v podobě jablek, cukroví a ořechů. Dárek za správnou modlitbu dostaly děti i v Soběsukách. V Soběsukách Lucie měla na sobě bílé prostěradlo s otvory na oči, ústa a nos. V Neurazech chodilo postav Lucii více a choďovalo se už večer na 12. prosince. Do stavení se vplížily tiše. Nejdříve Lucie vyplatily muže metlami z břízy nebo je jen popichovaly dřevěnými noži. Poté začaly ve světnici naoko uklízet (peřiny z postele daly na zem) a začaly vařit ze smetí a popela. Ačkoliv měly pobavit společnost ve světnici, tak se občas stalo, že to přehnaly a byly hospodářem vykázány ze stavení pryč. V Nové Vsi metlou dala Lucie výprask dětem i dospělým. V Pteníně u Merklína chodily 3 Lucie, a to v obleku smrti. Jedna Lucie nesla dítě, druhá Lucie metlu na zametání světnice a třetí Lucie nesla svítilnu. Někdy přijely i na koních. Měly nejen oblečení bílé, ale stejné barvy měly i střevíčky. Obličej zaprášený moukou a na hlavě věneček s hvězdičkami. Pochůzka začínala až o půlnoci. V Kozlovicích chodilo Lucii pět, z toho ta první nesla kříž a ostatní se modlily. V Měčíně chodila Lucie v doprovodu ještě jedné postavy (většinou muž), na které předváděla svou operaci. Rozpárala kůži na vestě (ta už byla předpřipravená) a vytáhla z ní zvířecí vnitřnosti (ty byli připravení ve vestě dopředu před „operací“) a začala se rozhlížet kolem sebe, koho dalšího ve stavení bude moci rozpárat. V Dolní Lukavici si brousila Lucie nůž o pekáč a její kostým byl buď bílý či šedý. Na hlavě měla buď chlupatou kůži anebo špičatou čepici. Chodívala večer, někdy až o půlnoci. Odlišný kostým měla Lucie v Červeném Poříčí, kde buď byla zabalená ve slámě, nebo měla červené roucho. V některých lokalitách byla nahrazena hrachovina jiným materiálem jako např. střevy z králíka (Velhartice) nebo pilinami (Mlázovy). V Čermné Lucie vystupovala jako jeptiška. Lucie a 2 její pomocnice chodily do stavení, kde měla každá svou úlohu a mohla i trestat. Lucie se modlila, jedna pomocnice zkontrolovala úklid. Pokud hospodyně byla nepořádná, tak ji byla podlaha politá šmolkou nebo čekal hospodyně výprask. Druhá pomocnice pomáhala s vařením.⁴⁷⁵ Ve Skašově chodívaly tři Lucie, ale na rozdíl od jiných nevyvíjely pracovní činnosti. První Lucie byla bíle oblečená a představovala smrt. Druhá Lucie byla ta, co nosila

⁴⁷⁵ Dotazníkové šetření pro říšskou administrativu v době 2. světové války. *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehreibungen über tschechisches Brauchtum*. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

dárky dětem za správnou modlitbu (cukroví či ořechy). Třetí Lucie měla kostým z hrachoviny a nosila nádobu na krev a dřevěný nůž.⁴⁷⁶ Krev využívala ke strašení dětí i Lucie ve Strážově. Zde měla dřevěný nůž natřený načerveno. I talíř obsahoval část červené barvy. Lucie k talíři nosila měchačku. Zlobivým dětem vyhrožovala, že jim vezme krev a tu na talíři promíchá vařečkou.⁴⁷⁷

Zánik občůzek Lucii je různý a liší se dle vybrané lokality. Ve Vejprnicích občůzka Lucie zaniká v druhé polovině 19. století (cca. před rokem 1870).⁴⁷⁸ V Bezpravovicích, v Mezihoří, ve Lhovicích a Třebycince poslední zmínka o Lucii je na konci 19. stol., v jiných lokalitách zanikla pochůzka Lucie později (Kokšín 1880; Újezd u Horšic 1906; Hrádek u Sušice 1934; Strážov a Třebýcina 1936; Boříkovy 1938, Čachrov 1939; Nová ves 1938; Soběsuky 1939; Měčín a Bíluky 20. léta 20. stol.; Nedanice a Dolní Lukavice 30. léta 20. stol., Červené Poříčí 1939; Vosí 1940). V době vydání tohoto dokumentu (1944) v Dolanech byl tento zvyk uveden jako živý, ale s poznámkou, že už začíná upadat.⁴⁷⁹ V Ježovech už v roce 1912 občůzky nebyly, ale byly udržovány v lidovém podání, kdy maminky touto postavou vyhrožovaly nezbedným dětem.⁴⁸⁰ V Záhorčicích (u Strážova) tento zvyk upadá v roce 1924. Lucie zde chodila obvázaná ve slámě. Zde se odehrály i dva incidenty. První byl, kdy čeledín převlečený za Lucii si vzal pravý nůž místo dřevěného, což mu způsobilo zranění při potyčce v jiném stavení. Druhé zranění si způsobila i jedna žena, která se zranila o srp Lucie.⁴⁸¹ I na Domažlicku je tradice občůzek Lucie dnes minulostí.⁴⁸²

Postavu Lucie udržuje v rámci Adventních dílen Národopisné muzeum v Plzni, které tyto bílé postavy vypouští do davu na adventním trhu. Bohužel pro autora bakalářské práce se tento rok (2019) tato tradice nekonala, protože osoby, které měly jít v kostýmu za Lucie, nedostaly v zaměstnání volno. Proto i obrázek v příloze je z dřívějšího ročníku. Postava Lucie je

⁴⁷⁶ ŠRÁMEK, Jan. *Zvyky a obyčeje ve Skašově*. Rukopis.

Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

⁴⁷⁷ TOMAN, Jiří. Strojopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 36.

⁴⁷⁸ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 61.

⁴⁷⁹ Dotazníkové šetření pro říšskou administrativu v době 2. světové války. *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehreibungen über tschechisches Brauchtum*. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., nečíslováno.

⁴⁸⁰ MALÝ, Václav. Rukopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 5.

⁴⁸¹ TOMAN, Jiří. Strojopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 37.

⁴⁸² DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Chodsko se ukázalo v České televizi, zaznělo, jaké jsou chodské vánoce*. [online]. [cit. 2020-03-08] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/chodsko-se-ukazalo-v-ceske-televizi-zaznelo-jake-jsou-chodske-vanoce-20191209.html

udržována spíše na Moravě v podobné podobě jako v Plzni a to v rámci muzejních programů jako např. ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (z roku 2002).⁴⁸³ V Dotazníku 1 Perchtu téměř nikdo z korespondentů nezná, pouze v ojedinělých případech o ní slyšeli z vyprávění. Podobný případ je i v Dotazníku 2 u sv. Lucie.⁴⁸⁴

3.9.3 Jiné varianty Sv. Lucie

3.9.3.1 Perchta (Peruchta)

Tato obdoba Lucie se objevovala jen lokálně (např. střední Čechy, jižní Čechy). Ženská postava nosila na hlavě rozpáranou králičí kůži a místo bílého pláště měla obrácený kožich. Poznávacím znamením byl škopek hrachoviny a dřevěný nůž.⁴⁸⁵ Jiná varianta této tradice říká, že škopek měla na krev.⁴⁸⁶ V jižních Čechách maska Perchty byla z červeně polepené papírové krabice s bílými zuby a jazykem.⁴⁸⁷ Tato postava hrozila dětem, stejně jako Lucie, rozpáráním žaludku při nedodržování půstu.⁴⁸⁸ V Mileticích u Velvar chodily společně dvě Perchty. Jedna Peruchta byla oblečená v mužské košili, bílé sukni a na hlavě měla cylinder s pérem. Obličej a ruce měla černé od sazí. Druhá Peruchta měla kolem hlavy uvázaný kus bílého ubrusu, který byl přeložen, a dva cípy byly ponechány volné. Do volného prostoru v ubrusu se strčil tvrdší papír, aby vznikla čepice. Oblečena byla stejně jako první strašidlo v košili a sukni. Rozdílem byla jen brka na rameni a bílý závoj. Také místo sazí používala mouku, takže nebyla černá, ale bílá. Na jiných místech naší země jsou doloženy i varianty, kdy Perchta měla červený obličej i sukni. Toufar v knize *Český rok na vsi a ve městě* popisuje, že Perchta bušila na dveře či okno, hrozila metlou či nožikem, a proto nebyla vítaným hostem. Zajímavá je i verze Perchty v podobě koně barvy brúna (archaické pojmenování bílého koně). Kostra brúny byla buď drátěná, anebo dřevěná. Kostra byla potažena plátnem. Jazyk byl červený a pohyblivý. Tato verze se používala při masopustu.

Perchta nebyla vždy jen strašidlo, které hrozilo. Existuje dochovaná zmínka, kdy Perchta obdarovává děti. Tato zmínka pochází z Račiněvsi u Roudnice, kde tuto tradici zaznamenal Tomáš Novák. Perchtu s dalšími lidovými zvyky zaznamenal a v dopise je roku 1863 odeslal

⁴⁸³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 269.

⁴⁸⁴ Dotazníkové šetření z 90. let 20. století. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

⁴⁸⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. s. 81.

⁴⁸⁶ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 35.

⁴⁸⁷ TAUBEROVÁ, Monika. *Milý Ježíšku přejí si...* Praha: Národní Muzeum, 2016. s. 11.

⁴⁸⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 35.

Karlu Jaromírovi Erbenovi.⁴⁸⁹ Dary pro děti byly různé: např. ořechy, sladkosti anebo jablka (obec Ječovice, okres Litoměřice).⁴⁹⁰ Perchta byla i postava žertovná, kdy všela zvoneček osobě, kterou si náhodně vybrala a posmívala se té dané osobě, že kudy chodí, tudy zvoní (obec Strážkov).⁴⁹¹ Jsou i varianty, kdy za masku Perchty šel muž (obec Nižebohy, okres Litoměřice). Jeho oblek se skládal ze širáku ze slámy s brkem, spodky a košili měl v bílé barvě. Aby byl dostatečně pestrý, měl červené punčochy a pás kolem břicha téže barvy. Aby postava dětem nahnala strach, měla rukávy od košile vyhrnuté a odhalené části rukou měl obarvené červeně. U pasu měl nůž. Že tato postava opravdu děti děsila, svědčí i fakt, že byla později zakázána.⁴⁹²

Oproti jiným postavám neměla v některých částech našeho území stanoven přesný datum své obchůzky. Jiřina Langhamemrová ve své knize *Lidové zvyky* uvádí, že existovaly i lokality, kdy Perchta chodila až na Štědrý večer.⁴⁹³ Nebo jako doprovod Barbory.⁴⁹⁴ Je to i z důvodu, že naši předci těžko hledali, ke které světici strašidelné chování Perchty přiřadit.⁴⁹⁵

Na českém území byla postavy Perchty spojována s Bílou paní (Perchta z Rožmberka), ale tato domněnka byla vyvrácena roku 1861 W. Wanterbachem. Wanterbach našel spis *Candela rhetoricae* z roku 1418 (sepsal ho neznámý školní mistr v Jihlavě) na zámku ve Fulneku,⁴⁹⁶ kde je zmínka o Perchtě v jednom rčení. Zde má vcelku strašidelnou podobu. Perchta má oči z cínu, krk z olova, nos ze železa, uši z mědi a hlavu ze zlata. I po jazykové stránce má Perchta několik tvarů. U Českých Budějovic je zvaná Berchta, ve Slaném Parachta a na Moravě Šperechta (toto označení zde má i ten, který se přejídá). Proto na Moravě se vyhrožovalo Šperechtou, která velkým jedlíkům na Štědrý večer měla břicho rozřezat a místo jídla jim tam vložit hrachovinu.⁴⁹⁷ Oproti „české“ Perchtě jsou její rakouské varianty velmi hlučnější. Paměti města Salcburk popisují průvod 50 – 60 Percht, které řinčely kravskými zvony v nočních hodinách. Dokonce stavěly u každého stavení a mohly zkritizovat obyvatele dotyčného stavení.⁴⁹⁸

⁴⁸⁹ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 108.

⁴⁹⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 84.

⁴⁹¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 83.

⁴⁹² ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 84.

⁴⁹³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 265.

⁴⁹⁴ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 447.

⁴⁹⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. s. 240.

⁴⁹⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 81.

⁴⁹⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 82.

⁴⁹⁸ VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2010. s. 31.

3.9.3.2 Lutzl

Mužská postava a obdoba Lucie pochází z Bavorska a u nás byla známá na Šumavě. Lutzl měl kontrolovat, zda jsou sněžené všechny knedlíky v rodině, protože v tento den většina žen vařila knedlíky. Také měl nůž jako Perchta či Lucie. Ale jeho přítomnost byla zábavná. Jako odměna pro něj byla nejen výslužka, ale i symbolický výprask.⁴⁹⁹

Mužská postava je doložena i v obci Předbořice v Jižních Čechách. Muž, který měl bílou čepici, oděv z hrachovin a obličej zakrytý škraboškou, obcházel stavení v poslední den v roce. Jako „zbraň“ používal koště a strašil své okolí.⁵⁰⁰

3.9.3.3 Žber

Tato postava je doložena v okolí Kojetína (blízko Kroměříže a Přerova). Jednalo se o bytost, kterou matky strašily své neposlušné děti. Dětem mělo toto stvoření rozpárat břicho a vyměnit mu střeva za koudel. Týden nechal mrtvé dítě odležet a pak si ho odtáhl do své skrýše. Žber byl pokrytý koudelí a byl tažen buď koňmi či oslem.⁵⁰¹

V závěru zmiňme ještě postavu jménem Klovcová (jinde nazývaná jako štedrá bába či vrtibába). Tato postava jako některé Lucie výš v textu nosila bílý oblek s maskou čápa s velkým zobákem. Tato postava podobně jako sv. Mikuláš dávala tajně dárky za okno, ale od svého adventního kolegy se lišila tím, že je ráda i přijímala. Klovcová sice podobně jako jiné postavy vyhrožovala metlou, avšak dokázala vymýšlet i různé žerty. Na rozdíl od většiny světců neměla přesně stanovený datum, kdy se objeví.⁵⁰²

3.10 Harámci (17. prosinec)

Adam i Eva jsou patrony zahradníků kvůli jejich pobytu v rajské zahradě a také patrony krejčích, protože jako první lidé dokázali skrývat nahotu (fíkový list jako první náznak oděvu).⁵⁰³ Dalšími atributy při znázorňování obou postav jsou had, jablko, strom. Ježíš Kristus má být dle Nového Zákona „nový Adam“, který vykoupí hříchy „starého Adama“.⁵⁰⁴

3.10.1 Minulost a současnost Harámků v západních Čechách

Na Domažlicku na vesnicích koledovali týden před Štědrým dnem tzv. Harámci. Byli to chlapi, kteří byli převlečeni za postavy Adama (Harama) a Evy (Hevy) a doplňovaly je

⁴⁹⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. Český lidový a církevní rok. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. s. 35.

⁵⁰⁰ FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. s. 88.

⁵⁰¹ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 478.

⁵⁰² TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. s. 108.

⁵⁰³ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 660.

⁵⁰⁴ BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčejy na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. s. 31.

postavy anděla, d'ábla a Boha Otce. U každého stavení zahráli krátké divadelní představení o tom, jak d'ábel přemluvil Evu k ochutnání zakázaného jablka ze stromu poznání a o tom, jak je Bůh potrestal. Pro představu kostýmů citujme z knihy *Neobyčejné obyčeje Chodska*, kde se píše, že: „*Bůh otec měl bílou paruku a vousy ze lnu poprášené moukou, bílou sukni, přes ni košili převázanou stuhou a ve vlasech svatozář z pozlaceného papíru. Stejně oblečený byl i anděl se svatozáří ve vlasech. Nesl zelený stromek, jedlový nebo smrkový, se zavěšenými červenými jablky a modrými papírovými kvítky.*“⁵⁰⁵ Jablek muselo být velké množství, poněvadž sloužily k obdarování dětí. Postava Adama měla „*úzké šerkové kalhoty přes ně reznou košili,*“⁵⁰⁶ Eva měla „*rozpuštěné vlasy, byla oblečená do rezné sukně a rukávců s krátkými rukávy,*“⁵⁰⁷ a d'áblův úbor spočíval v tom, že měl na sobě „*černé úzké kalhoty, obrácený černý kožich ušitý z černých koček nebo beránků, v obličeji začerněný a s rohy ve vlasech. V ruce držel ušitého černého hada se zelenýma očima a červeným jazykem.*“⁵⁰⁸ Toto seskupení postav podobně jako u jiných světců mělo svou hierarchii, kdy průvod vedl anděl držící strom, jehož následoval Bůh, dále Adam s Evou a průvod ukončil d'ábel s hadem. Po odehraném představení u každého stavení následovala odměna od hospodyň a tou byla vejce, chleba či mouka, v ojedinělých případech i len. Pokud průvod doprovázeli i malí čerti (převlečené děti) a odměna byla malá, tak mohli tito malí „prostředníci pekla“ stavení prozkoumat a co našli, to si odnesli. Dle Jindřicha Šimona Baara jde o německý zvyk a toto koledování popsal i ve své knize *Paní komisarka*.⁵⁰⁹ Slova koledy jsou uvedena v příloze bakalářské práce.

3.11 Klempera (19. prosinec)

Tato postava byla strašidelnější než výše uvedená Perchta a svou strašidelností by se mohla přirovnávat ke Žberovi. Klempera byla oblečená celá v bílém úboru a nosila s sebou necky na kterých byly zatlučené hřebíky. Klemperou vyhrožovali rodiče neposlušným dětem. Klempera se dostavila do stavení s neckami a s kladivem. Kladivem bušila do neck a sháněla zlobivé děti, kterým chtěla okovat jejich malé nohy. Zlobivé děti se mohly „zachránit“ tím, že jím maminka odpustí jejich prohřešky. Což rodiče, když vidí ustrašené děti, rádi udělají a s Klemperou se domluví, že ji přivolají zpět v případě, že potomek bude opět zlobit.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 14.

⁵⁰⁶ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 14.

⁵⁰⁷ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 14.

⁵⁰⁸ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 14.

⁵⁰⁹ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 15.

⁵¹⁰ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 15.

Klemperou bylo vyhrožováno i dětem, když nechtěly jíst. Je uváděna i pod názvem Krempera. Její pochůzka je doložená např. v Domažlicích.⁵¹¹

3.12 Tomáš (21. prosinec)

Sv. Tomáš sdílí patronát nad několika územími naší planety (např. Portugalsko, Tomášovy ostrovy, Východní Indie či města Riga a Parma). Byl to vrstevník Ježíše Krista a jeden z apoštolů, ale umírá až kolem roku 72 n. l. v Indii. Pro svou patronaci si ho vybraly nejen profese kolem staveb, jako jsou architekti,⁵¹² zedníci, geometrové či stavební dělníci, ale mimo jiné i nestavební profese jako jsou teologové. Tomáš byl podobně jako jiný apoštol Ondřej rybářem. Ačkoliv byl apoštol, na rozdíl od ostatních nevěřil, že Ježíš vstal z mrtvých a chtěl důkaz,⁵¹³ který by si potvrdil svým dotekem. To se Tomášovi splnilo o několik dní později, když se mu Ježíš zjevil a požádal ho, aby si osahal jeho rány z popravy na kříži a Tomáš uvěřil. Později působil jako misionář a šířitel křesťanství v Indii, kde nachází i svou smrt (usmrčen probodnutím od člověka, jenž vyznával jiné náboženství). V církevním kalendáři je památka sv. Tomáše uváděna na 3. červenec, jako odkaz přenesení ostatků do Edessy (dnešní Turecko). Avšak dnes se Tomášovy relikvie nacházejí v Itálii, konkrétně ve městě Ortona.

U postavy Tomáše je zajímavý paradox v jeho zobrazování. Ještě ve středověku býval prezentován jako mladý a bez vousů. Až po 13. století je zobrazován už s plnovousem. Pro tuto změnu existuje hypotéza, že se to stalo kvůli možné záměně s Ježíšem. Tomáš má atributy kopí (jeho mučednická smrt) nebo úhelník (odkaz na to, že měl být stavitelem u indického krále Gundaphara, jehož také obrátil ke křesťanství). V Rakousku jsou dodnes svatotomášské poutě.⁵¹⁴

3.12.1 Minulost a současnost sv. Tomáše v západních Čechách

Postava Tomáše (někdy zvaný Toma) byla o dost vlídnější než Klempera. Tato postava chodila na den sv. Tomáše. Tomáš měl bílý šat a také nosil metlu na vyplácení dětí, ale tady podobnost s Klemperou končí, protože na rozdíl od ní ve druhé ruce nosil košík s preclíky. Preclíky se dělily na tzv. cepeníčky a hnětenky. Cepeníčky byly preclíčky z bílé mouky a tato mouka byla kvalitnější. Cepeníčky dostávaly děti, které snědly vše a nebyly vybíravé.

⁵¹¹ JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. s. 48.

⁵¹² SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 330.

⁵¹³ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 331.

⁵¹⁴ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 332.

Hnětenky byly z tmavé mouky a byly určeny pro mlsné děti. Mlsné děti dostaly symbolicky od Tomáše vařečkou přes ústa a bylo jim řečeno, že doma mají sníst vše a na návštěvě mají sníst, jen co dostanou.⁵¹⁵ Např. v zahraničí se kromě hodných dětí, myslelo i na ty zlobivé, které si měla odnést tajemná postava v doprovodu Tomáše. Na zlobivé děti s sebou nosila pytel. Věřilo se, že noc na Sv. Tomáše, která je nejdelší v roce, má čarovnou moc. Např. neprovdaná děvčata si podobně jak na sv. Ondřeje či Štědrý den snažila vyvěstit, kdy budou mít svatbu⁵¹⁶ (věštby jsou uvedené v kapitole zvyky na českém území). V Horažďovicích se v noc sv. Tomáše zjevoval ohnivý vůz s kočím. Tento kočí měl dle pověsti potrestat lakotného rychtáře. Trest byl docela drsný, protože mu vyšlehnul oči. Trasa kočáru vedla od náměstí ke hřbitovu.⁵¹⁷

U těchto postav (Harámci, Klempera, Tomáš) není bohužel, dle novinového článku v Domažlickém deníku z prosince z roku 2019, kde autorka článku Petra Kůtová popisuje natáčení pořadu Sama Doma (České televize) a reportáže o Chodských Vánocích, komparace možná. V tomto pořadu promlouvala jako host Kristýna Pinkrová, která má na starost oddělení historie v Muzeu Chodska. Postava Klempery je dnes už zaniklá.⁵¹⁸ Nabízí se otázka, zda by postava Klempery v dnešní době, kdy je velmi úzkostlivá péče o děti a jejich pozitivní psychický vývoj, měla vůbec šanci se udržet. Nemůžeme ani dohledat postavu Tomáše, jelikož v roce 1969 byl tento svátek přesunut na datum 7. března a tudíž už je mimo období adventu.⁵¹⁹ V pátrání o dodržování tradice Harámků v současnosti autor bakalářské práce nenašel žádné podklady. V Dotazníku 2 otázka stojí, zda korespondenti věří, že sny, které se zdají v noci na Sv. Tomáše, se vyplní. Korespondenti odpovídali kladně. Otázka je, zda žáci základní školy v roce 1994 znali tradici na sv. Tomáše, který od začátku 70. let byl mimo advent. Žádná otázka v dotazníku 1 a 2 se Harámků ani Klempery netýká.⁵²⁰

3.12.2 Tomášský trh

Na Domažlicku je doložen i trh na sv. Tomáše (konaný 21. prosince), který se lišil tím, že se zde dalo sehnat zboží s krátkou trvanlivostí (např. čerstvé vánočky nebo suchary) V textu je

⁵¹⁵ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 15.

⁵¹⁶ SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. s. 332.

⁵¹⁷ ŠORM, Antonín. *Svátek sv. Tomáše v lidovém podání*. IN *Pražský večerník 21/12 1933*, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign. PA1/ZČM (NPM), SINE, PA1.

⁵¹⁸ DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Chodsko se ukázalo v České televizi, zaznělo, jaké jsou chodské vánoce*. [online]. [cit. 2020-03-08] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/chodsko-se-ukazalo-v-ceske-televizi-zaznelo-jake-jsou-chodske-vanoce-20191209.html

⁵¹⁹ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 16.

⁵²⁰ Dotazníkové šetření z 90. let 20. století. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

uváděna pekárna Kateřiny Ludvíkové z Havlovic, jejíž výrobky bylo možné zakoupit na tomto trhu.⁵²¹ Tomášský trh byl i v Sušici, kde se kromě ryb na štědrovečerní tabuli daly koupit i Tomášská kola. Bylo to pečivo z těsta na housky, které mělo tvar kola a dosahovalo v průměru až 40 cm. Němečtí návštěvníci si tato kola dávali na krk, když odcházeli z trhu domů.⁵²²

⁵²¹ KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. s. 16.

⁵²² HOZMAN, J. *Zvyky obyčeje a pověry na Sušicku*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., s. 16.

4 ZÁVĚR

Proč některé zvyky upadly? V 19. století se staly např. koleda a divadelní představení pro některé lidi jen žebrotou a považovali je za obtěžování. A proto tradice byly určeny k postupnému zániku, i když v dřívějších dobách byly velmi oblíbené.⁵²³ Ačkoliv se to na první pohled nezdá, tak je v západních Čechách najdeme v určitých lokalitách a ve formě slavení adventních patronů (vyjma tradičního Mikuláše) v malé míře i dnes. První hypotéza, kterou si autor bakalářské práce testoval, byla, zda se ještě dnes dodržují zvyky spojené s patrony adventu. Lze tyto zvyky rozdělit na skupiny hojně dodržované, lokálně udržované či na ty, co jsou dnes již zaniklé anebo přesunutě. Mezi tradicemi, které se dodržují ve velké míře, jsou svátky sv. Martina a sv. Mikuláše. U Martina je vidět jeho dnešní komerční kontext, který s původním hospodářským posláním tohoto svátku má už pramálo společného. Společný prvek se dá najít jen v hostině s husou, koláči a alkoholem. Sv. Mikuláš je jedním z mála

⁵²³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. s. 444.

těchto patronů, který se po celou dobu vyvíjí. Ačkoliv původní velké průvody s řadou postav zanikly na počátku 19. století, tak postava Mikuláše, čerta a anděla je aktivní dodnes. V západních Čechách se kromě tradičních občůzek dostávají do popředí i různé mikulášské zábavy, soutěže o nejhezčí masku či průvody strašidelných čertů (krampus). V západních Čechách najdeme i ty tradice se světcí, které se udržují jen v určitých lokalitách. Mezi takové patří akce pořádané k počtě sv. Cecílie (Myslív) anebo spojené se sv. Kateřinou (Ejovice, Čermná). Do skupin tradic přesunutých na jiné datum patří sv. Ondřej a sv. Tomáš. Svatoondřejské tradice byly podobné jako ty na Štědrý den, což postupem času splynulo k dodržování v jeden den. To byl ostatně i případ občůzek na Sv. Barboru, která měla podobné zvyky jako sv. Mikuláš. Sv. Tomáš naopak z adventní sestavy světců zmizel kvůli přesunům v kalendáři na jiný datum. Na území západních Čech lze mezi zaniklé zařadit: občůzky Harámků, Klempery či Lucie. Zvláštní místo má sv. Ambrož, který se v západních Čechách nevyskytoval. Druhá hypotéza byla, zda jsou dnes veřejnosti v západních Čechách připomínány formou přednášek a ukázek zaniklé postavy adventu. Či zda existuje snaha o jejich oživení. O návrat postavy Lucie se snaží už několik let Národopisné muzeum v Plzni, kdy v rámci adventních dílen vypouštějí tyto bíle zahalené stvoření mezi lidí na adventním trhu. Podobně se snaží o restauraci občůzek Barbory v jižních Čechách, bohužel v západních Čechách autor bakalářské práce zmínku o podobné snaze nenašel. V rámci adventních dílen, činností historických spolků a dalších kroužků jsou v době adventu připomínány většinou Svatoondřejské tradice. Výjimku tvoří přednáška a názorná ukázka zvyku v kostýmu sv. Ambrože z roku 2012 ve Vícově u Přeštic. Církev v rámci adventu dodržuje staročeské roráty, Neposkvrněné početí Panny Marie, poutě (např. sv. Martin) a koncerty (např. ke cti sv. Cecílie). Třetí hypotéza byla, zda se objevují i nové tradice v západních Čechách. Vyjma již výše zmíněných krampusů v Plzni či Cecílie v Myslívě vzniká tradice Svatomartinských ohňů. Ty jsou tedy především určené dětem, což pozměňuje i charakter tohoto svátku, kdy byl sv. Martin určený společnosti dospělých lidí. Zmínky o nich jsou nejen na Rokycansku, ale i na Sušicku či v Klatovech. Zaměřený na děti je i lampionový průvod na Sv. Kateřinu, který je dodržován jen v Rokycanech. O pokus o vytvoření tradice s názvem Uložení Ježíška do jeslí se snaží v Plzni. V roce 2019 nesl biskup Tomáš Holub, následovaný průvodem (část průvodu byli skauti s loučemi), dřevěnou sochu Ježíška, kterou uložil do betléma. Betlém se nachází v prostoru, který je vymezen pro adventní trhy. Do jesliček byl uložen 17. prosince.⁵²⁴ Datum je stanovený dle liturgického kalendáře, který udává, že by se lidé od tohoto dne měli duševně

⁵²⁴ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Ježíšek už je v jesličkách*. [online]. [cit. 2020-05-17] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/jezisek-uz-je-v-jeslickach-20191218.html

připravit na oslavu Kristova narození. Dle Biskupa Františka Radkovského by si člověk měl každý den od tohoto termínu udělat čas na zamyšlení, modlitbu a četbu (nemusí to být nutně bible).⁵²⁵

Autor si uvědomuje, že bakalářská práce je malá sonda do sféry adventních zvyků, což je doména zejména etnografů, z jejichž znalostí a materiálů také autor čerpal. Bakalářská práce má mít přínos nejen v tom, že se snaží zmapovat, jaké tradice byly dodržovány v minulosti v západních Čechách, ale pokouší se i o zmapování situace ohledně uctívání adventních patronů v dnešní době. Bakalářská práce či úryvky z ní by mohly být využity i v rámci adventních dílen či spolků, které se na ukázkách adventních zvyků zaměřují. V neposlední řadě by mohla třeba do budoucna i někoho inspirovat k obnovení některých tradic uvedených v bakalářské práci.

Bakalářská práce by se dala do budoucna rozvinout i o další témata. Třeba podrobnější studií o Mikulášském spolku v Přešticích, slavení sv. Lucie v západních Čechách apod.. Také by se dala podrobněji zpracovat historie a současnost Literátských bratrstev či charitativních spolků, které pomáhaly o adventu chudým občanům a sirotkům na Plzeňsku. V práci je pouze část adventních tradic před Štědrým večerem, proto by za zmapování stály i další adventní svátky po Štědrém večeru a jejich dodržování v západních Čechách (sv. Štěpán, den sv. Jana Evangelisty, Den Mlád'átek, svátek sv. Silvestra, Nový rok či Tři Králové).

5 RESUMÉ

This Bachelor's thesis goal is to compare past and present advent time traditions. The purpose is to compare these traditions, sort them on a timeline and describe their progress and changes. Considering the advent time is connected to Christian saints, biographies of them are also included.

⁵²⁵ PLZEŇSKÝ DENÍK. *Lidé se loučí s Vánoce, příliš brzy, říká biskup*. [online]. [cit. 2020-05-17] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/lide-se-louci-s-vanoci-prilis-brzy-rika-biskup-20121221.html

The Bachelor's thesis should answer mainly these hypotheses:

- 1) Are traditions connected to saints of the advent time kept nowadays (Martin, Cecílie, Kateřina, Ondřej, Barbora, Mikuláš, Ambrož, Panna Marie, Lucie a Tomáš)?
- 2) Do efforts on renovation of defunct holidays exist or is there any other form of remembrance of showcases or classes of various groups or institutions?
- 3) Are there new traditions?

Traditions kept in western Bohemia are the holidays of St. Martin and St. Nicholas. We can also find those traditions with saints that are maintained only in certain localities. These include events held in honor of St. Cecilia (Mysliv) or associated with St. Kateřina (Ejpvovice, Čermná). The groups of traditions moved to another date include St. Andrew and St. Thomas. St. Andrew's traditions were similar to those on Christmas Day, which over time merged to be kept in one day. This was also the case with patrols to St. Barbora, who had similar customs as St. Saint Nicholas. St. Tomas, on the other hand, disappeared from the Advent group of saints due to changes in the calendar to another date. In the territory of western Bohemia, the following can be included among the defunct: Harámka, Klempera or Lucie's patrols. As part of Advent, the Church observes Old Bohemian rorats, the Immaculate Conception of the Virgin Mary, pilgrimages (eg St. Martin) and concerts (eg in honor of St. Cecilia). The Ethnographic Museum in Pilsen has been trying for the return of the character Lucie for several years, when they release these white-veiled creatures among the people at the Advent market as part of Advent workshops. New traditions in western Bohemia are cramps in Pilsen or St. Cecilia in Mysliv, the tradition of St. Martin's fires is emerging. These are therefore primarily intended for children. They are trying to try to create a tradition called Laying Jesus in a manger in Pilsen.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

4. prosinec – den sv. Barbory. IN *Národní politika* 4 /12 1938. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

ADAM, Adolf. *Liturgický rok historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-269-1

BAIER, Vladimír. *Úsměvy z kraje pod Čerchovem*. Domažlice: Nakladatelství Český les. 2002. ISBN 68125-39-4

BESTAJOVSKÝ, Martin. *Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce*. Brno: Computer Press, 2008. ISBN 978-80-251-1974-7 (2. vydání)

BÍLKOVÁ, Marie. *Rozpřásky – pučálka*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, archivní sbírka Lidové zvyky, sign. C1/4b.

BOUDOVÁ, Ivana. *Svatomartinský průvod v Kařezu*. IN *Podbrdské noviny* 22/2019. Hořovice: Marta Šestáková-Vaculíková-Podbrdské vydavatelství. 1990-. ISSN 9-771802-884006-22

BUKAČOVÁ, Irena. FÁK, Jiří. DIENSTPIEROVÁ, Jana. *Od adventu do Hromnic: křesťanská tradice a lidové zimní obyčeje na severním Plzeňsku*. Vydalo: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2009. ISBN 978-80-87185-07-0

ČAPKA, František. *Historia populi*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2018. ISBN 978-80-7204-964-6 (CERM) a 978-80-210-8791-0 (Masarykova univerzita. Brno)

Děkanský úřední věstník pro farní osadu Přeštickou. 1913. Archiv Dům historie Přešticka.

Dotazníkové šetření pro říšskou administrativu v době 2. světové války. *Volkskundlicher Atlas Böhmens und Mährens-Ehreibungen über tschechisches Brauchtum*. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

Dotazníkové šetření z 90. let 20. století. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

FROLEC, Václav, a kolektiv. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-511-9

Historický koutek. IN *Československý deník* 3. 1. 1919. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

HOZMAN, J. *Zvyky obyčeje a pověry na Sušicku*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

HRANIČKOVÁ-NEJDLOVÁ, Marie. *Dětství v zámeckém parku: Vzpomínky dcery zámeckého zahradníka*. Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, 2013. ISBN 978-80-87495-08-7

HRUŠKA, Jan František. *V adventě na starodávném Chodsku*. IN HRUŠKA, Jan František. BARR, Jindřich Šimon. TEPLÝ, František. *Chodská čítanka*. Vyškov: nákladem F. Obziny, 1927. ISBN neuvedeno.

JINDŘICH, Jindřich. *Chodsko*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956. ISBN neuvedeno

Ke dni svaté Kateřiny. IN Pražský večerník 26. 11. 1931, Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

KOLAŘÍK, M. *Sv. Martin, ochránce skotu na Chodsku*. IN ZÍBRT, Čeněk. *Český lid 26*, Praha: nakladatel Jan Svátek. 1926. ISBN neuvedeno

KOLENSKÁ, Naďa. PINDROCH, Milan. *Svatý Martin přijel do zbirožského zámku*. IN *Podbrdské noviny 22/2019*. Hořovice: Marta Šestáková-Vaculíková-Podbrdské vydavatelství. 1990-. ISSN 9-771802-884006-22

KORDA, Jaroslav. *Zvyky na Sv. Ondřeje (z 29. na 30. listopad; Nýrsko a okolí)*. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

KRČMÁŘ, Luděk. *Lidová zbožnost na Plzeňsku*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2017. ISBN 978-80-7247-139-3

KURCOVÁ, Jitka. *Neobyčejné obyčeje Chodska*. Zavlekov: AgAkcent, 2014. ISBN 978-80-87018-30-09

LÁBEK, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Plzeň: Ladislav Lábek, 1930. ISBN neuvedeno

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *České tradice v proměnách času kroje – zvyky- umění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-500-0

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Nakladatelství Petrklíč, 2008. ISBN 978-80-7229-171-7

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-525-0

LUKÁŠOVÁ, Věra. HANUŠOVÁ, Dana. *Noc kostelů v Přešticích poprvé*. IN Přeštické noviny 7/2012. Archiv Dům Historie Přešticka.

MALOVICKÝ, Václav. *Co chutnalo a chutná v Pošumaví*. Praha: nakladatelství VM. 2011. ISBN 978-80-903365-3-7

MALÝ, Václav. Rukopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

MARČAN, Antonín. ŠLÉGL, Adolf. *Politický okres Přeštický*. Rokycany: nakladatel Cyril M. Homan, 1905. ISBN neuvedeno

MOTEJZLÍK, Pavel. *Rozhovor s Janou Vopaleckou*. In Nepomucké noviny 12/2018. Nepomuk. Vydává Město Nepomuk. 1991-. ISSN neuvedeno

MOTLOVÁ, Milada. *Průvodce lidovou kulturou*. Praha: Euromedia Group, 2016. ISBN 978-80-242-5370-1

Národopisný mater. Františka Riedla z Dýšíné 1894, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni, sign. 55506 e

NEJDL, Josef. *Posvícení a Martinský trh na Chodsku* IN *Vítaný host*, Sv. Martin. Archiv Muzea Chodska, Lidové zvyky, sign. C1/4b.

Pařížské švadleny oslavují Kateřinu. IN *Národní politika* 27. 11. 1933, Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

PETRÁK, Josef. *Žerty přástevníků*. In ZÍBRT, Čeněk. *Český lid XI*. Praha: nákladem F. Šimáčka, 1902. ISBN neuvedeno

PIŤHA, Petr. *Adventní čas*. Praha: Nakladatelství Poustevník, 2002. ISBN 80-86610-05-5

POHORSKÝ, Jaroslav. *Obyčeje o štědrém dnu na Přešticu*. IN Přeštické noviny 12/1995. Archiv Dům Historie Přešticka.

Přástky. Archiv Muzea Chodska, Lidové zvyky, sign. C1/4b.

PUČELÍKOVÁ, Milada. *Lucka* (chodské národopisné pásmo). Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. L3/3h.

RADA, Ivo. *Ohlas na článek „Mikulášské trable z PN č. 1/99“*. IN *Přeštické noviny* 2/1999. Archiv Dům Historie Přešticka.

SACH, Vladimír. *K dnešnímu svátku sv. Lucie*. IN *Národní politika* 13. 12. 1933. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

SCHAUBER, Vera. SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994. ISBN 80-85527-75-8

SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Nakladatelství Portál, 2004. ISBN 80-7178-886-4

Sv. Ondřej Štáhlavy. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

SVAČINA, Rudolf. *Chodský rok ve svých zvycích, obyčejích a pověrách*. Strojopis. Archiv Muzea Chodska, sign. M1/3b, 3c.

SVAČINA, Rudolf. SVAČINA, Jan. *Obrázky z Chodska*. Domažlice: vydal Rudolf Svačina, 1940. ISBN nevedeno

ŠORM, Antonín. *Svátek sv. Tomáše v lidovém podání*. IN *Pražský večerník* 21/12 1933, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign. PA1/ZČM (NPM), SINE, PA1.

ŠORM, Antonín. *Svatomartinské husy* IN *Pražský večerník* 5/11 1933, ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign. PA1/ZČM (NPM), SINE, PA1.

ŠRÁMEK, Jan. *Zvyky a obyčeje ve Skašově*. Rukopis. Národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

TAUBEROVÁ, Monika. *Milý Ježíšku přeji si...* Praha: Národní Muzeum, 2016. ISBN 978-80-7036-502-1

TOMAN, Jiří. Strojopis. Archiv národopisný archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě září až prosinec*. Třebíč: Nakladatelství Akcent, 2004. ISBN 80-7268-277-6

Třešňové větvičky prozradí, kdo se do roka vdá. Plzeňský deník 21. 12. 2000, Archiv Dům Historie Přešticka.

Úřední list města Plzně 15. 11. 1941. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1 Zvyky Vánoce 3.

VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1959. ISBN neuvedeno

VASKOVÁ, Vlasta. *Ochutnávka z činnosti pionýrů v Hrádku*. IN *Podbrdské noviny 1/2015*. Hořovice: Marta Šestáková-Vaculíková-Podbrdské vydavatelství. 1990-. ISSN 9-771802-884006-22

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000. ISBN 80-85983-81-8

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. ISBN 80-7277-292-9

VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-006-0

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství Dona, 2005. ISBN 80-7322-075-X

VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Český lidový a církevní rok*. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2015. ISBN 978-80-243-6761-3

Za ulomenou třešňovou větvičku 5000 Kč pokuty. IN *Večerník České slovo* 1. 12. 1932. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1.

ZADRAŽIL, Luděk. VRÁNKOVÁ, Karolína V. *Koktající Mikuláš*. IN *Týden* 44/2004. Ze sbírek Národopisného muzea v Plzni sign.PA1/ZČM(NPM), SINE,PA1 Zvyky Vánoce 1.

ZÁTOPECKÝ, Antonín. *Barunka*. Praha: Práce, 1984. ISBN neuvedeno

ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha: nákladem J. R. Vilímka, 1889. ISBN neuvedeno

ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-624-7

Internetové zdroje:

ABECEDA ZAHRADY.DAMA..CZ. Čas na barborky! Jak to udělat, aby vykvetly a co vlastně symbolizují?.[online]. [cit. 2020-05-03] Dostupné z: <https://abecedazahrady.dama.cz/clanek/nezapomente-si-nastrihat-barborky>

BIP.CZ. *Slavnost Neposkvrněného početí Panny Marie ve Skokách*. [online]. [cit. 2020-29-03] Dostupné z: <https://www.bip.cz/cs/akce/2019-11-slavnost-neposkvrneneho-poceti-panny-marie-ve-skokach>

DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Chodsko se ukázalo v České televizi, zaznělo, jaké jsou chodské vánoce*. [online]. [cit. 2020-03-08] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/chodsko-se-ukazalo-v-ceske-televizi-zaznelo-jake-jsou-chodske-vanoce-20191209.html

DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Kateřinský věneček je pevná tradice*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/kultura_region/katerinsky-venecek-je-pevna-tradice-20131209.html

DOMAŽLICKÝ DENÍK. *Kateřinský věneček už ženy pořádají 60 let*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/kultura_region/katerinsky-venecek-uz-zeny-poradaji-let2011120.html

DOMAŽLICKÝ DENÍK. *V neděli v Domažlicích zazní poprvé roráty*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: https://domazlicky.denik.cz/kultura_region/v-nedeli-v-domazlicich-zazni-poprve-roraty-20161126.html

E15.cz. *S lampiony vstříc huse a vínu*. [online]. [cit. 2020-03-29] Dostupné z: <https://www.e15.cz/magazin/s-lampionem-vstric-huse-a-vinu-836989>

GREGORIANA.CZ. *Franusův kancionál*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z :<http://www.gregoriana.cz/cs/koncertni-programy/franusuv-kancional>

HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Stivín v Redutě oslavil narozeniny a převzal ocenění za 673 tisíc prodaných desek. Spojují spojitelné, říká. [online]. [cit. 2020-04-19] Dostupné z: <https://art.ihned.cz/hudba/c1-65967600-jiri-stivin-75-quodlibet-album-hudba-supraphon-reduta-jazz>

JAKUBEC, Ondřej. *Předvánoční Svátky a lidové zvyky*. IN *Zpravodaj – aneb novinky v obci Slatinky (prosinec 2014)*. [online]. [cit. 2020-03-15] Dostupné z : https://www.slatinky.cz/e_download.php?file=data/editor/181cs_3.pdf&original=Zpravodaj_1_2014_12.pdf

KLATOVSKÝ DENÍK. *V Myslivě uctili svatou Cecílii*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: <https://klatovsky.denik.cz/ctenar-reporter/v-myslive-uctili-svatou-cecilii-20191201.html>

KLATOVSKÝ DENÍK. *V Myslivě uctili svatou Cecílii*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: <https://klatovsky.denik.cz/ctenar-reporter/v-myslive-uctili-svatou-cecilii-20191201.html>

KLATOVSKÝ DENÍK. *Vzácné varhany zachraňují veřejné sbírky*. [online]. [cit. 2019-11-24] Dostupné z: https://klatovsky.denik.cz/zpravy_region/vzacne-varhany-zachranuji-verejne-sbirky-20181207.html

KLUB PŘÁTEL KLATOVSKA. *Ze svatomartinské akce na Hůrce*. [online]. [cit. 2020-03-14] Dostupné z: <http://www.kpk.klatovynet.cz/kpk/fr.asp?tab=kpk&id=78&burl=&pt=AK>
Kronika obce Ejpovice 1984-1997. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30760640/soap-ro_01165_obec-ejpovice-1984-1997_1480

MAŘÍK, Antonín. *Církevní liturgie v životě karlovarských měšťanů v 19. století*. [online]. [cit. 2020-04-07] Dostupné z: <https://www.farnost-kv.cz/farnost-sv-mari-magdaleny/historie/liturgie-kv/>

MINGEO.CZ. *„Rorátní vajíčko“, aragonit, Česká Republika*. [online]. [cit. 2020-03-29] Dostupné z: <http://www.mingeo.wz.cz/geostezka/geoZajimavost026.htm>

MODLITBA.CZ. *Co jsou to roráty?* [online]. [cit. 2020-03-28] Dostupné z : <https://www.modlitba.cz/texty/clanky/co-jsou-to-roraty>

MUZEUM-CHODSKA.COM. *Akce Martinský jarmark lidových řemesel*. [online]. [cit. 2020-04-15] Dostupné z: <https://www.muzeum-chodska.com/muzeum-chodska/akce/?ftshow=195&archiv=true#ka195>

OLD.NEPOMUK.CZ. *Vzpomínka na Richarda Böhmela*. [online]. [cit. 2020-13-02] Dostupné z: <http://old.nepomuk.eu/uploaded/Files/nepomucke-noviny/nepomucke-noviny-2016/priloha02.pdf>

PÍSECKÝ DENÍK. *V seznamu tradiční lidové kultury jsou nově i Barborky*. [online]. [cit. 2020-04-19] Dostupné z: https://pisecky.denik.cz/zpravy_region/v-seznamu-tradicni-lidove-kultury-jsou-nove-i-barborky-20191204.html

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Advent v katedrále sv. Bartoloměje*. [online]. [cit. 2020-04-05] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/kultura_region/advent-v-katedrale-sv-bartolomeje-20171215.html

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Ježíšek už je v jesličkách*. [online]. [cit. 2020-05-17] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/jezisek-uz-je-v-jeslickach-20191218.html

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Krampusové řádili*. [online]. [cit. 2020-15-05] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/obrazem-krampusove-radili-20191209.html

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Lidé se loučí s Vánoce, příliš brzy, říká biskup*. [online]. [cit. 2020-05-17] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/lide-se-louci-s-vanoci-prilis-brzy-rika-biskup-20121221.html

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Na Sv. Martina vyrazte na víno a vykrmenou husu*. [online]. [cit. 2020-04-15] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/na-svateho-martina-vyrazte-na-vino-a-vykrmenou-husu-20151109.html

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Vrkoč či vajíčka patřily kdysi k Vánocům*. [online]. [cit. 2020-03-29] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/vrkoc-ci-vajicka-patrily-kdysi-k-vanocum-20181220.html

ROKYCANSKÝ DENÍK. *Ejpvická taneční přilákala 31 párů*. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: https://rokycansky.denik.cz/zpravy_region/foto-video-ejpvicka-tanecni-prilakala-31-paru-20191031.html

ROKYCANSKÝ DENÍK. *Jak sehnat Mikuláše s čertem? Jsou zadarmo i za šest stovek.*[online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: <https://rokycansky.denik.cz/z-regionu/jak-sehnat-mikulase-s-certem-jsou-zadarmo-i-za-sest-stovek-20191205.html>

SALESIÁNI DONA BOSKA V PLZNI. Svatomartinská pouť. [online]. [cit. 2020-05-15] Dostupné z: <https://farnost.sdbplzen.cz/aktuality/svatomartinska-pout-2019>

7 PŘÍLOHY

Příloha 1 Sv. Martin – svěcení vína

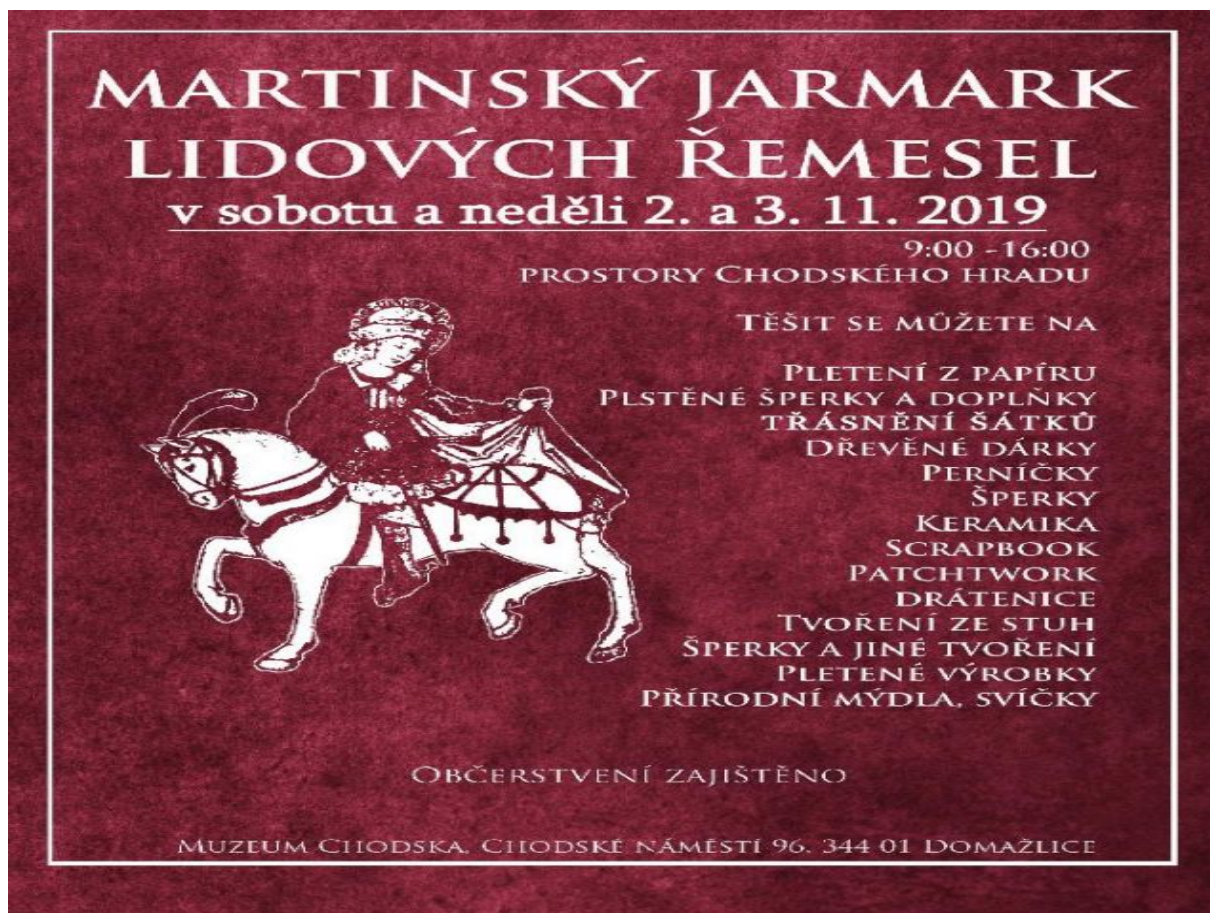
PLZEŇSKÝ DENÍK. *Na Sv. Martina vyrazte na víno a vykrmenou husu.*[online]. [cit. 2020-04-15] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/na-svateho-martina-vyrazte-na-vino-a-vykrmenou-husu-20151109.html

Příloha 2 Rorátní Vajíčko

MINGEO.CZ. „Rorátní vajíčko“, aragonit, Česká Republika. [online]. [cit. 2020-03-29]
Dostupné z: <http://www.mingeo.wz.cz/geostezka/geoZajimavost026.htm>

Příloha 3 Sv. Martin – Martinský Jarmark

**MARTINSKÝ JARMARK
LIDOVÝCH ŘEMESEL**
v sobotu a neděli 2. a 3. 11. 2019

9:00 - 16:00
PROSTORY CHODSKÉHO HRADU

TĚŠIT SE MŮŽETE NA

- PLETENÍ Z PAPIRU
- PLSTĚNÉ ŠPERKY A DOPLŇKY
- TŘASNĚNÍ ŠÁTKŮ
- DŘEVĚNÉ DÁRKY
- PERNÍČKY
- ŠPERKY
- KERAMIKA
- SCRAPBOOK
- PATCHWORK
- DRÁTENICE
- TVOŘENÍ ZE STUH
- ŠPERKY A JINÉ TVOŘENÍ
- PLETENÉ VÝROBKY
- PŘÍRODNÍ MÝDLA, SVÍČKY

OBČERSTVENÍ ZAJIŠTĚNO

MUZEUM CHODSKA, CHODSKÉ NÁMĚSTÍ 96, 344 01 DOMAŽLICE

MĚSTSKÁ RADA SENIORŮ
MĚSTA DOMAŽLICE

CHODSKO ŽIJEI
SPOLU PŘEKONÁME

MUZEUM CHODSKA
V DOMAŽLICÍCH

MUZEUM-CHODSKA.COM. Akce Martinský jarmark lidových řemesel. [online]. [cit. 2020-04-15]
Dostupné z: <https://www.muzeum-chodska.com/muzeum-chodska/akce/?ftshow=195&archiv=true#ka195>

Příloha 4 – Sv. Barbora – současný oděv Barborek při obchůzce

PÍSECKÝ DENÍK. *V seznamu tradiční lidové kultury jsou nově i Barborky.* [online]. [cit. 2020-04-19] Dostupné z: https://pisecky.denik.cz/zpravy_region/v-seznamu-tradicni-lidove-kultury-jsou-nove-i-barborky-20191204.html

Příloha 5 – Sv. Mikuláš – Svět

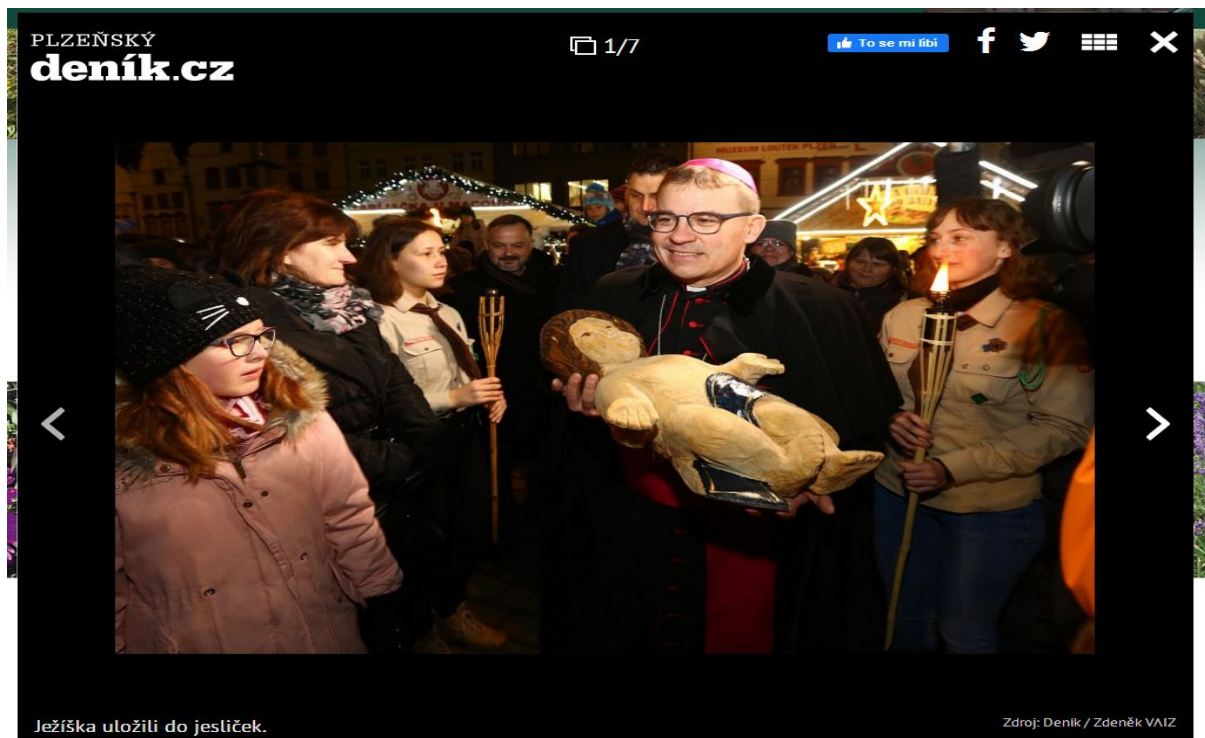
Soukromý archiv autora; Adventní dílny prosinec 2019 Národopisné muzeum; Plzeň

Příloha 6 - Sv. Ondřej – Sada na lití olova

[online]. [cit. 2020-04-19] Dostupné z: <https://www.fler.cz/zbozi/vanocni-sada-na-liti-olova-premium-7990480>

Příloha 7 – Uložení Ježíška do Jesliček

PLZEŇSKÝ DENÍK. *Ježíšek už je v jesličkách.* [online]. [cit. 2020-05-17] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/jezisek-uz-je-v-jeslickach-20191218.html

Příloha 8 – Sv. Cecílie – Šteyerův kancionál

Bohuslav Konejš: Píseň ke cti svatých
 Text: Šteyerův kancionál (1683)

sva-tá Ma-ri-a, pros za nás, alelu-ja, a. by byl Bůh laskav na
 Bo-ží Ro-dičko,
 sva-tí andělé, proste
 sva-tý Jo-se-fo, pros
 sva-tý ta-vle,
 sva-tý Ji-ří,
 sva-tí Václav, 2
 sva-tí Vojtěch, 3
 sva-tí Je-né, 1 Sv. Ladislav
 sva-tá Ludmila, 5
 sva-tá Prokopa, 4
 sva-tá Anželo, 6
 všichni sva-tí, 7 proste
 svatá Zdislava 7

1) Práv' Jene
 2) Práv' Václave
 3) Práv' Vojtěchu
 4) Práv' Prokopi
 5) Práv' Ludmilo
 6) Práv' Anželo
 7) Práv' Zdislavo
 8) Práv' Josefo
 9) Práv' Maria
 10) Všichni svatí

Práva 27.9.92
 128 C

Zveřejněno se svolením Jany Vopalecké, organizátorkou Ke cti Sv. Cecílie v Myslivě

Příloha 9 – Sv. Mikuláš - Krampusové

PLZEŇSKÝ DENÍK. Krampusové řádili.[online].[cit. 2020-15-05] Dostupné z: https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/obrazem-krampusove-radili-20191209.html

Příloha 10 – Sv. Cecílie – plakát na akci

9. Farnost Myslív srdečně zve na
BENEFIČNÍ KONCERT

KE CTI SVATÉ CECÍLIE
patronky hudby

vystoupí:
Martin Vydra (Praha)
dětský sbor Svatojánci (Nepomuk)
sbor Canto nepomucenum

23. 11. 2019 | 17:00

**KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE
V MYSLÍVĚ**

Výtěžek z koncertu bude věnován na opravu myslívských varhan

Zveřejněno se svolením Jany Vopalecké, organizátorkou Ke Cti Sv. Cecílie v Myslívě

Příloha 11 – Sv. Lucie - současné Lucie jako součást Adventních dílen v Národopisném muzeu Plzeň

[online]. [cit. 2020-04-19] Dostupné z: <https://www.zcm.cz/images/dokumenty/adventni-dilny.pdf>

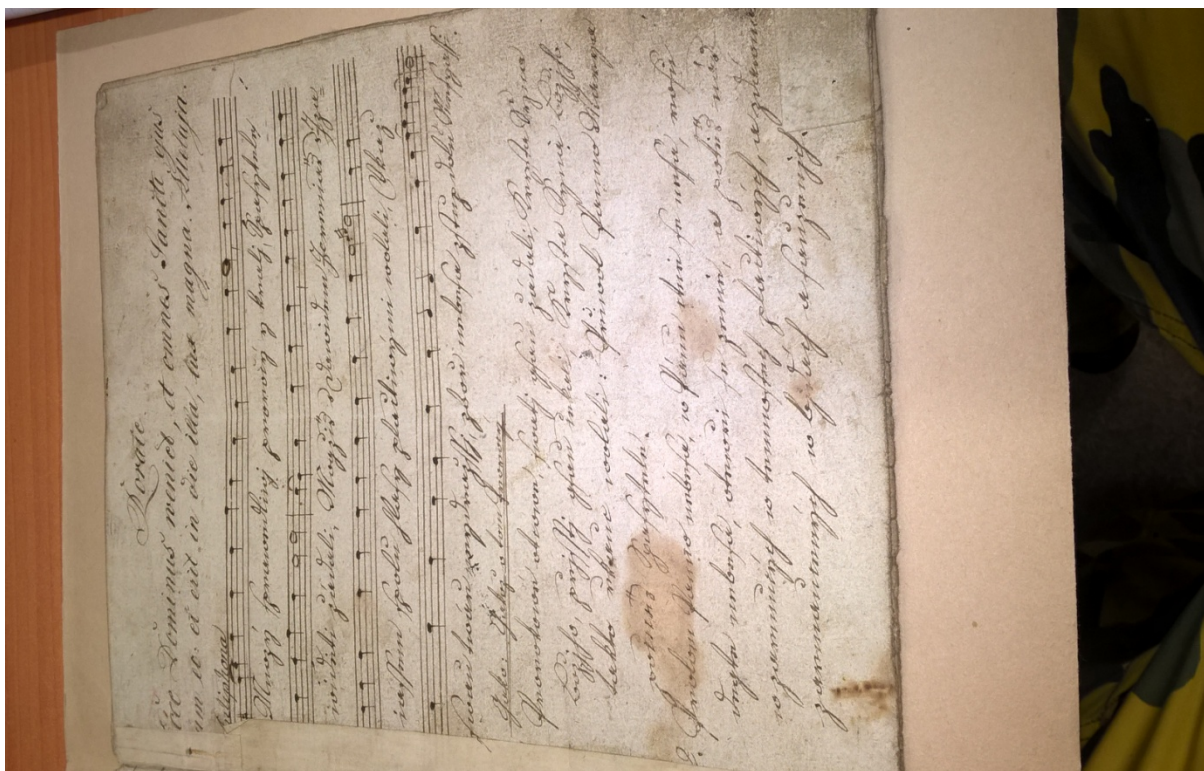
Příloha 12 – Sv. Ambrož

Michal Tejček jako sv. Ambrož, Noc kostelů ve Vícově 2012. Noc kostelů 1. 6. 2012, archiv Ing. J. Běla. Dům Historie Přešticka.

Příloha 13 – Roráty

Adventní písně od Fr. Studeného, pro kostel sv. Václava, Skořice, *Ze sbírek Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, ivn.č. 038912

Příloha 14 – Sv. Kateřina

Skupina Svazu čsl. kovářů v Přešticích (zábavní odbor)
pořádá v sobotu dne 21. listopadu 1925 v nově zřízeném sále hotelu
„VELKOBORSKÝ“

KATEŘINSKOU TANEČNÍ ZÁBAVU

Začátek o 8. hodině večerní. Vstupné Kč 5.— včetně dávk.
Hudba občana Pavla Maška.
Čistý výnos ve prospěch spolkové knihovny.

4134-25

Dům Historie Přešticka. Sign. DHP 1707-6.